

hereditati
STUDIA
UNIVERSITATIS

LETNIK I
ŠTEVILKA 1-2
LETO 2013

STUDIA UNIVERSITATIS HEREDITATI

Znanstvena revija za raziskave in teorijo kulturne dediščine

Letnik 1, številka 1–2, 2013

Studia universitatis hereditati je humanistična znanstvena revija za raziskave in teorijo kulturne dediščine z mednarodnim uredniškim odborom. Objavlja znanstvene in strokovne članke s širšega področja kulturne dediščine (arheologija, arhitektura, etnologija, jezikoslovje, literarna, kulturna, glasbena, intelektualna, religijska, vojaška zgodovina, zgodovina idej itn.) in pregledne članke ter recenzije tako domačih kot tujih monografij z omenjenih področij. Revija izhaja dvakrat letno. Izdajata jo *Fakulteta za humanistične študije (Oddelek za arheologijo in dediščino)* in *Založba Univerze na Primorskem*.

Poglavitni namen revije je prispevati k razvoju raziskav kulturne dediščine v najširšem in k topoglednemu interdisciplinarnemu pristopu k teoretičnim in praktičnim raziskovalnim vprašanjem. Tako revija posebno pozornost namenja razvoju slovenske znanstvene in strokovne terminologije, konceptov in paradigem na področju raziskovanja kulturne dediščine v okviru humanističnih ved.

Glavni in odgovorni urednik: dr. Gregor Pobežin (Fakulteta za humanistične študije Univerze na Primorskem, Koper)

Tehnična ureditev revije, oblikovanje in prelom: dr. Jonatan Vinkler (Fakulteta za humanistične študije, Univerza na Primorskem, Koper)

Uredniški odbor: dr. Zdravka Hincak (Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu), dr. Matej Hriberšek (Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani), dr. Katja Hrobat Virloget (Znanstveno-raziskovalno središče Univerze na Primorskem, Koper), dr. Irena Lazar (Fakulteta za humanistične študije Univerze na Primorskem, Koper), dr. Maša Sakara Sučević (Pokrajinski muzej, Koper), dr. Alenka Tomaž (Znanstveno-raziskovalno središče Univerze na Primorskem, Koper), dr. Tomislav Vignjevič (Fakulteta za humanistične študije Univerze na Primorskem, Koper), dr. Jonatan Vinkler (Fakulteta za humanistične študije Univerze na Primorskem, Koper), dr. Paola Visentini (Museo Friulano di Storia Naturale, Udine)

Izdajatelj: Univerza na Primorskem (za Fakulteto za humanistične študije Univerze na Primorskem)

© 2013 Založba Univerze na Primorskem

Zanj: dr. Dragan Marušič

Titov trg 4

SI-6000 Koper

ISSN 2350-5443

studia universitatis hereditati

hereditati
STUDIA
UNIVERSITATIS

LETNIK I
ŠTEVILKA 1-2
LETO 2013

Vsebina

<i>Gregor Pobežin</i> Uvodnik	• 9
<i>Irena Sivec in Bernarda Županek</i> Stiks na podeželju: grobišče pri Podlipoglavu blizu Ljubljane	• 11
<i>Stefan Groh in Saša Djura Jelenko</i> Mrtvaške postelje z izrezljanimi kostmi iz Norika	• 25
<i>Mojca Vomer Gojkovič</i> Nagrobna obeležja petovionskih veljakov	• 39
<i>Maja Kumprej Gorjanc</i> Kip centuriona iz rimskega grobišča Zagrad pri Prevaljah	• 69
<i>Kordula Gostenčnik</i> Produktion von Möbeln mit Beinelementen im südlichen Noricum?	• 91
<i>Julijana Visočnik</i> Epigrafski material zidanih grobov v Starem trgu (Kolacioni) pri Slovenj Gradcu	• 111
<i>Irena Lazar</i> Izobraževanje na področju kulturne dediščine	• 123

Uvodnik

Gregor Pobežin

Revija *Studia universitatis hereditati*, katere dvojno številko letnika 2014 ima bralec v rokah, je plod procesa, ki je bil dolgotrajnejši, kot so si sprva želeli njeni snovalci. Vendar se zdi, da je njen težko pričakovani izid kljub vsem zapletom nazadnje ujel tako rekoč idealen trenutek. Revija, ki jo bo pri založbi Univerze na Primorskem (ZUP) izdajal Oddelek za arheologijo in dediščino Fakultete za humanistične študije Univerze na Primorskem, bo nadaljevala tradicijo, ki jo je z znanstveno monografijo *Miscellanea aetatis mediae* leta 2008 začel prof. ddr. Mitja Guštin z namenom, da bi diplomantom drugostopenjskega študijskega programa »Arheološka dediščina Sredozemlja« in primerljivih programov ponudil prostor, kjer bi lahko objavili svoje raziskovalne dosežke in tako bolj odločno začeli svojo strokovno oziroma znanstveno pot. Ta hvalevredna ideja pa je imela še en pomemben učinek, in sicer spoznanje, da ob številnih strokovnih in znanstvenih revijah, ki izhajajo na Slovenskem in v tujini, dediščinska stroka nima pravega prostora, kjer bi lahko objavljala svoje najbolj sveže in relevantne ugotovitve. Zato je na Oddelku za arheologijo in dediščino že v letu 2012 dozorela odločitev, da bo skušal v sodelovanju z založbo Univerze na Primorskem zapolniti to vrzel in domači ter mednarodni strokovni javnosti ponuditi vsebinsko široko zasnovano, interdisciplinarno znanstveno in strokovno revijo, ki bo predvidoma izhajala v dveh številkah na leto, poleg tega pa bodo ob posebnih priložnostih izhajali tudi suplementi. Zaradi zvezka *Miscellanea aetatis mediae*, ki je pod uredniško roko prof. ddr. Guština izšel leta 2008, letnik 2013 štejemo kot drugi in ne prvi letnik te znanstvene in strokovne revije.

Fabula docet: človek, ki se – hote ali nehote – ne ozira na svoje poreklo, je slej ko prej izgubljen in prav kulturna zapuščina vseh njegovih prednikov je tista, ki mu pripoveduje zgodbe o njegovem izvoru; razpletanje včasih težavnega, zapletenega in prepogosto pozabljenega jezika teh zgodb je prestižna na-

loga znanosti, ki se bori proti ponarodelemu občutku obče relativnosti vsega, kar človeka obkroža. Znanost, v to moramo verjeti, ima večno nalogo izboljšati človekovo življenje, humanistika pa, še več, »izboljšati človeka«. Skoraj predrzno je pričakovati, da bo v dobi vseprisotne relativizacije in »odčaranosti« človeštva komu ali čemu še uspelo nasprotno, a prav to ostaja njena ambicija – namreč spoznanje, da kulturna dediščina – dediščina v najširšem pomenu besede – v vsem človeštvu utripa kot njegovo najbolj ranljivo srce. Prizadevanja za ohranjanje te dediščine postajajo ena od glavnih točk ohranjanja kulturne identitete, ki je dobilo svoj pomemben delež pozornosti tudi v institucijah Evropske unije.

Uredniški odbor revije *Studia universitatis hereditati* v zasedbi dr. Zdravka Hincak, dr. Matej Hriberšek, dr. Katja Hrobat Virloget, dr. Irena Lazar, dr. Maša Sakara Sučević, dr. Alenka Tomaž, dr. Tomislav Vignjevič, dr. Jonatan Vinkler in dr. Paola Visentini je zgovorna ilustracija ambicij te revije, da bo sistematično zasledovala cilj objavljanja najpomembnejših novih dognanj s področja kulturne dediščine v najširšem pomenu besede.

Zato kličemo reviji na pot – *ad multos annos!*

Stiks na podeželju: grobišče pri Podlipoglavu blizu Ljubljane

Irena Sivec in Bernarda Županek

Izvleček

V prispevku predstavljamo leta 1997 raziskano in v naslednjih letih obdelano rimskodobno grobišče pri vasi Podlipoglav severovzhodno od Ljubljane.

Zanima nas struktura pokopov in pridatkov, ki jo lahko najbolje opišemo kot eklektično zmes različnih tradicij, ter lokacija grobišča znotraj v prazgodovini intenzivno poseljene regije, ki v rimskem času ponovno uporablja v železni dobi vzpostavljene grobišča. Ali sta, in na kakšen način sta ta dva pojava povezana z vzpostavitvijo nove kulturne identitete tukaj živečega prebivalstva v stoletjih po vključitvi v rimski imperij?

Abstract

In the paper we discuss a small Roman provincial cemetery, excavated in 1997 near the modern village Podlipoglav east of Ljubljana, Slovenia. This cemetery of a small hamlet in the backdrop of colony Emona came into use about a generation after the Roman conquest.

We focus on understanding Podlipoglav in the context of settlement pattern of Emona's ager. Besides, we raise some questions about certain indigenous traditions in this part of Posavsko hribovje. Grave architecture and grave goods structure are a collage of different traditions, including Roman. The Podlipoglav cemetery and the sites in the wider area are strongly linked to a local prehistoric tradition, also through reuse of pre-Roman burial traditions and places in the Roman era.

Najdišče v prostoru: iskanje povezav

Podlipoglav spada v naravnogeografsko regijo Posavsko hribovje, na eni strani ostro zamejeno z Ljubljanskim barjem in naprej z Dolenjskim podoljem – nekdanja glavna povezava med Vzhodnimi Alpami in Balkanom –, na drugi strani je ločnica reka Sava, proti Ljubljani je jasna meja Savska ravan. Hribovje je prepleteno s cestami in potmi, ki povezujejo Ljubljan-

sko kotlino z Zasavjem in Dolenjsko. Pri Podlipoglavu se cepijo poti, na eno stran proti litijskim hribom mimo Javorja proti Besnici, Savi in naprej Litiji, na drugi proti Magdalenski gori in Grosuplju. Grobišče pri Podlipoglavu leži tik nad poplavno ravnico, za katero glede na topografijo in jožefinski vojaški zemljevid (Rajšp, 1997) domnevamo, da je bila nekdanj zamočvirjeno dno doline. Danes nekaj metrov pod grobiščem poteka cesta.

Iz tako omejenega območja Podlipoglava poznamo gosto mrežo prazgodovinskih najdišč. Po starih podatkih je v bližnji vasi Pance gradišče in halštatsko grobišče, ki ga je raziskoval Pečnik (Gabrovec, 1975, 2015; Dular, 2003, 154). Prav tako se kot arheološki najdišči omenjata Mali in Veliki Lipoglav, in sicer prvi kot lokacija nasipa (Gabrovec, 2001), drugi kot najdišče žlindre in gomil (Gabrovec, 2002). Poleg Molnika (Puš, 1991) Ivan Puš kot gradišči navaja še Marenček pri Podmolniku in gradišče nad vasjo Češnjica pri Sostrem (Puš, 1991, 52). Slednje in gradišče Gradišče pri Zagradišču sta z grobiščem pri Podlipoglavu povezani s staro potjo (slika 7).

V latenskem času imamo na Magdalenski gori dokumentirane grobove, vkopane na robove halštatskih gomil (Gabrovec, 1975, 201) ter grob na Molniku (Puš, 1991, 47).

Širše področje je znano po ležiščih železa, svinca in cinka (Drovenik, Pleničar, Drovenik, 1980, 20), izkoriščanih v prazgodovini (Tecco Hvala, Dular, Kocuvan, 2004, 1095). Tudi za ta prostor veljajo ugotovitve Petra Petruja da »že zgodaj – verjetno v republikanski dobi – prevzamejo prekupčevanje finalnih izdelkov akvilejski libertini in razvejani familiji Caesernii in Barbii« (Petru, 1964–65, 78; prim. Šašel, 1992).

V rimskem času je grobišče stalo na mestnem ozemlju Emone, na razdalji okoli 10 km do mesta. Takrat je to prostor izven velikih cest, vendar prepreden s številnimi potmi. V arheološkem zapisu prevladujejo grobišča. Poleg grobišča v Podlipoglavu imamo v bližini rimske grobove v Javorju, vkopane v halštatsko grobišče. Rimskodobne najdbe iz Javora so grobni dodatki iz časa od druge polovice 2. do druge polovice 4. stoletja (Guštin, Knific, 1973, 840). Po pisanju avtorjev so nekateri domnevno iz žganih grobov, medtem ko je bil raziskani grob 12, ki ga Guštin in Knific (1973, 841) postavljata v drugo polovico 4. stoletja, skeleten. Opisano in objavljeno gradivo (je sorodno tistemu iz grobišča v Podlipoglavu. Poznorimskemu gradivu iz Podlipoglava je sorodno tudi gradivo iz poznorimskega grobišča Ravno brdo (Stare, 1952). Prav tako se omenjajo rimski grobovi, vkopani v gomilno grobišče na Magdalenski gori (Vuga, 1988, 13). V starejši literaturi se kot najdišče rimskih zidov in grobov omenja Malo Trebeljevo (Pečnik, 1904, 130).

V predelu, ki gravitira v Ljubljansko polje, poznamo iz tega časa rimsko žgano grobišče v Sostrem (Šašel, 1975, 195) in ostanke rimskega grobišča v Zavogljah (vzidani nagrobnik CIL III 3859 in reliefna plošča, Šašel, 1975, 196).

Vendar je ta del že vezan na drugačno pokrajino: na odprto nižino ob Ljubljani in Savi, Ljubljansko polje, ki se nadaljuje naprej proti Emoni. Čeprav je ta kot Ljubljanskega polja arheološko slabo poznan, lahko glede na dosedanje najdbe – na primer kastel pri Zalogu (Mikl-Curk, 1986) –, pričakujemo drugačno poselitev. Povsem druga pokrajina je tudi onkraj gričevja v grosupeljski dolini, po kateri je tekla glavna rimska cesta iz Italije v Siscijo oziroma na Balkan. V ravnini ob cesti so se vrstila posamezna rimska naselja (Paradišče, Velika Stara vas itd.)

Skratka, grobišče pri Podlipoglavu leži v posebni pokrajini, ki se nadaljuje onkraj Save in proti Litiji, v hribovju, prepređenem s potmi, s številnimi prazgodovinskimi najdišči.

Grobišče: datacija in struktura

Arheološko izkopavanje na parc. št. 1252/3 k. o. Sostro je teklo med 7. in 19. aprilom 1997 pod vodstvom mag. Irene Sivec, na izkopnem polju v velikosti 21 x 11 m. V preteklosti so tu že večkrat naleteli na odlomke predmetov iz rimskega časa; nekatere teh so bili izročeni muzeju v hrambo.

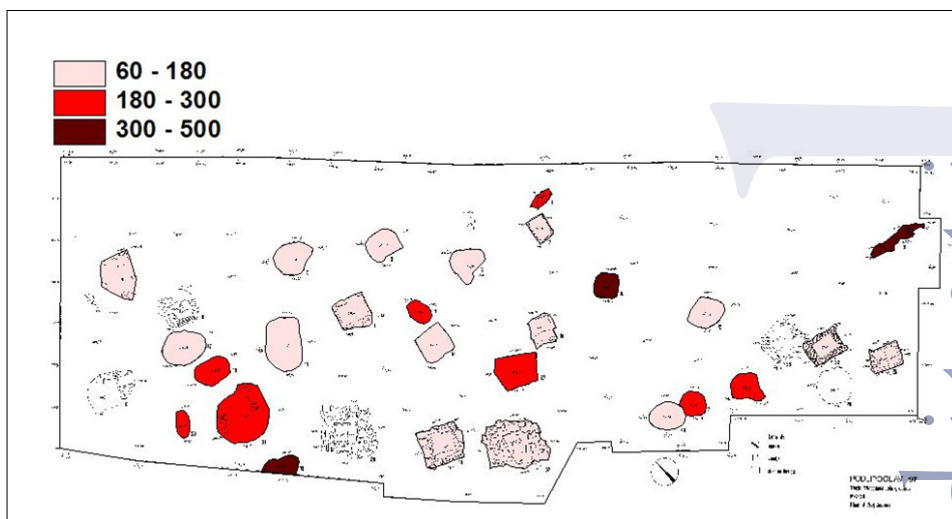

Slika 1: Pogled na izkopno polje med raziskavami. Foto Jurka Juntesa, arhiv MGML.

Najdišče leži na pobočju hriba, ki se položno dviga tik nad cesto Sadinja vas – Podlipoglav. Pobočje je danes preoblikovano v njivske terase. Lokacija najdišča je bila dolgo – sodeč po franciscejskem katastru vsaj 200 let – upora-

bljano kot njiva. Pri arheoloških izkopavanjih so bili grobovi odkriti zelo plitvo, 10-20 cm pod ornico; verjetno je bilo nekaj grobov zaradi oranja uničenih.

Izkopanih je bilo 33 grobov. Glede na grobove prav ob robu izkopnega polja menimo (grob 33, grob 8; slika 2), da je celotno grobišče večje. Grobovi so bili praviloma vkopani narazen in se niso sekali; menimo, da so bili na površini vidni in/ali označeni. Morda lahko govorimo o dveh vrstah starejših grobov, kjer mlajši kasneje zapolnijo vrzel med njima (slika 2).

Slika 2: Karta izkopanih grobov s časovno opredelitvijo.

V uporabi so bili trije načine pokopa: 1. preprosta grobna jama (v enem primeru pokrita s kamnito ploščo); potem 2. pokop v zaboji – kamnitem (grob 25), tegulnem (grob 2), domnevno tudi lesenem - in 3. pokop v zidani grobnici (grob 19, grob 32; prim. sliko 3). Slednje so do okoli 1m globoke (grob 19), ostanki in pridatki so čisto pri dnu. Glede na to in na dejstvo, da je vrsta kamnitih grobnic nanizana od rob terase in je bila dobro vidna s cesta, menimo, da je bil del kamnite konstrukcije grobnice nad površino in dobro viden. Iz kamna grajene grobnice izstopajo tudi ker pomenijo pomemben vložek dela oziroma sredstev.

Vsi pokopi v grobišču do žgani. Grobov brez pridatkov ni bilo; številni pa so kazali znake predhodnega odprtja in praznjenja. Po mnenju izkopavalke so bili izropani že v antiki; vzporednice za take prakse najdemo v grobišču Novo mesto-Beletov vrt (Knez, 1992, 84).

Na podlagi značilne materialne kulture lahko začetke pokopavanja v to grobišče postavimo v 1. stoletje, vendar najverjetneje šele v njegovo drugo polovico, saj nobenega groba ne moremo zanesljivo postaviti v prvo polovico 1. sto-

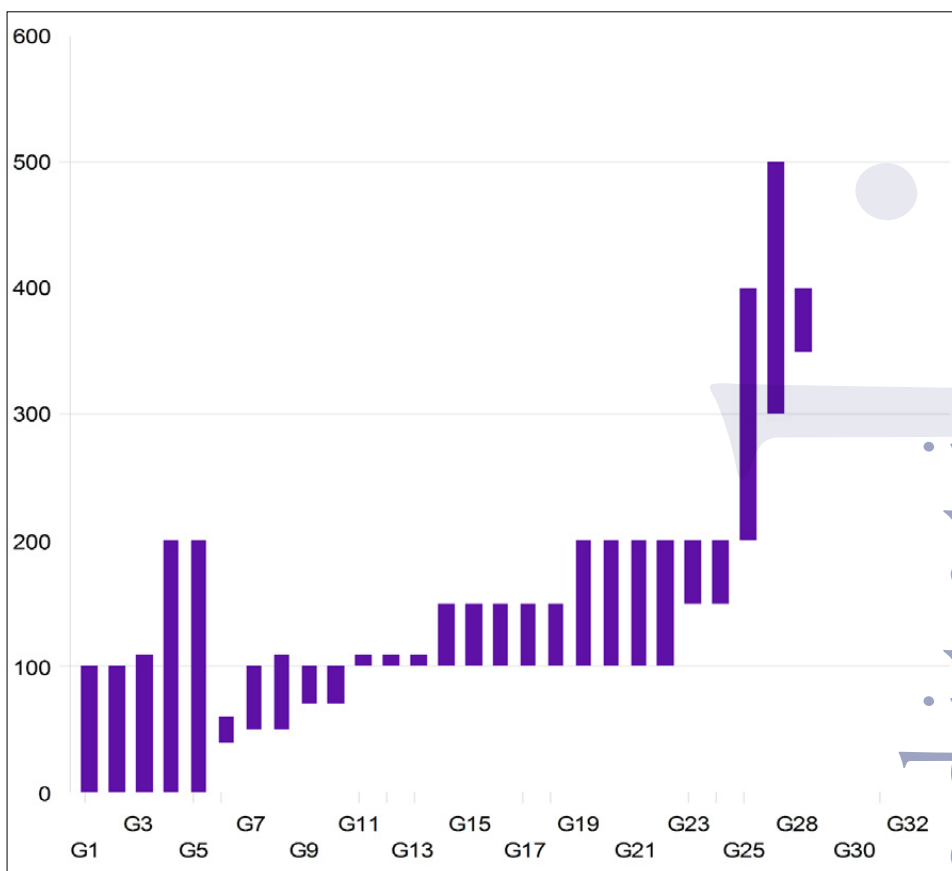

Slika 3: Pokop v zidani grobnici: grob 32 med izkopavanjem. Foto Andrej Gaspari, arhiv MGML.

letja. Ta prav faza oblikovanja grobišča (slika 2) traja od nekako sredine 1. do začetka 2. stoletja: v ta čas lahko postavimo vse pokope v kamnite grobnice, ki jih je moč datirati. Ti se grobovi praviloma pojavljajo v skupinah, v vrsti drug zraven drugega. V drugi fazi, od srede 2. do konca 3. stoletja se zapolnijo prazni prostori med grobovi iz prejšnje faze. Večina grobov sodi v 2. stoletje. V zadnji fazi, v 4. in 5. stol. se pokopavanje v to grobišče opušča: v to fazo postavljamo le tri grobove.

Dataciji grobišča v čas od nekako druge polovice 1. do okvirno 5. stoletja potrjujejo posamezne najdbe z iste lokacije, ki jih je na lokaciji pobral in muzeju predal lastnik parcele in so po našem mnenju iz odoranih grobov istega grobišča.

Struktura gradiva v grobovih je naslednja: prevladujejo posode za hrano in pijačo, predvsem vrči, vaze, veliki krožniki, skodelice, oljenka (praviloma malo rabljena), sporadično novc, kovinski in stekleni predmeti so redki. Lonci in sklede oblikovani in izdelani v prazgodovinski tradiciji, žgani v kopii (grob 18, inv. št. 510:LJU;0004334; grob 32, akc. št. A368.V00029), potem lončki in lonci, oblikovani in izdelani v tradiciji, značilni za pridatke iz keltskih grobov na Dolenjskem, žgani v značilni temnosivi barvi (na primer grob 2, inv. št. 510:LJU;0004288; grob 29, inv. št. 510:LJU;0004804), izdelki ki jih dr. Verena Perko identificira kot emonsko produkcijo (vrči, sklede, imitacije t.

Slika 4: Diagram časovne opredelitev grobov.

i. egejskih lončkov in skodelic tankih sten) in uvoženi izdelki (oljenke iz Akvileje in Modene). Poleg tega omenimo železen nož (grob 22) kot pogost pridaitek v prazgodovini pa tudi v antiki na podeželskih grobiščih, ter kombinacijo sileksa in železnega kresila (grob 31).

Posebej je treba omeniti posamezne odlomke različnih posod, odkrite nad, ob ali v zasutju groba. Glede na analogije jih interpretiramo kot ostanke pogrebnega obreda, in v nekaterih primerih, glede na veliko število posod ponavljajočih se popogrebnih ritusov na grobu. Tovrstne ponavljajoče se pojedinice so bile eden od načinov spominjanja, vzdrževanja povezav s predniki, ki označujejo širši podlipoglavški prostor.

Od dokaj enotne podobe strukture pokopov nekoliko izstopa grob 31. Poleg sponke je bila v grobu še ovalna železna spona, ostanke železnega kresila in sileks, bronast obroč neugotovljive uporabe in bronast kolut, ki je služil kot nakovalce (Homo faber, 191, kat. št. 238–239). Gre za pokop moškega, ki je bil za

Slika 5: Gradivo iz groba 2: lonec iz temno sivo žgane gline s pripadajočo čašo, uvožena pečatna oljenka, krožnik z rdečim premazom (posnetek sigilate), dva odlomka posode. Foto Matevž Paternoster, arhiv MGML.

življenja povezan z metalurško dejavnostjo, posredno z izkoriščanjem rudnih ležišč v tem prostoru. Ta majhen, a izpoveden predmet povezujemo z najdbo velikega nakovala na Orlah (Stare, 1965, 182) in z rudnimi ležišči na širšem območju Podlipoglava. Glede na te pridatke domnevamo, da je imel mož, pokopan v tem grobu neko posebno vlogo, nek specifičen položaj v svoji skupnosti (prim. grob z Dolenjske ceste, Božič, 2002). Obdelovanje kovine je morda zadržalo svoje prazgodovinske konotacije specializirane aktivnosti, povezane z določenimi rituali.

Struktura pridatkov se skozi čas ni bistveno spreminjala. Tudi primerjava načina pokopa in strukture pridatkov kaže na sočasno uporabo različnih tradicij; na primer, pokop v različnih zabojih – tegulnih, kamnitih ali kombini-

Slika 6a in 6b: Gradivo iz groba 31 ter povečava nakovalca iz istega groba. Foto Matevž Paternoster, arhiv MGML.

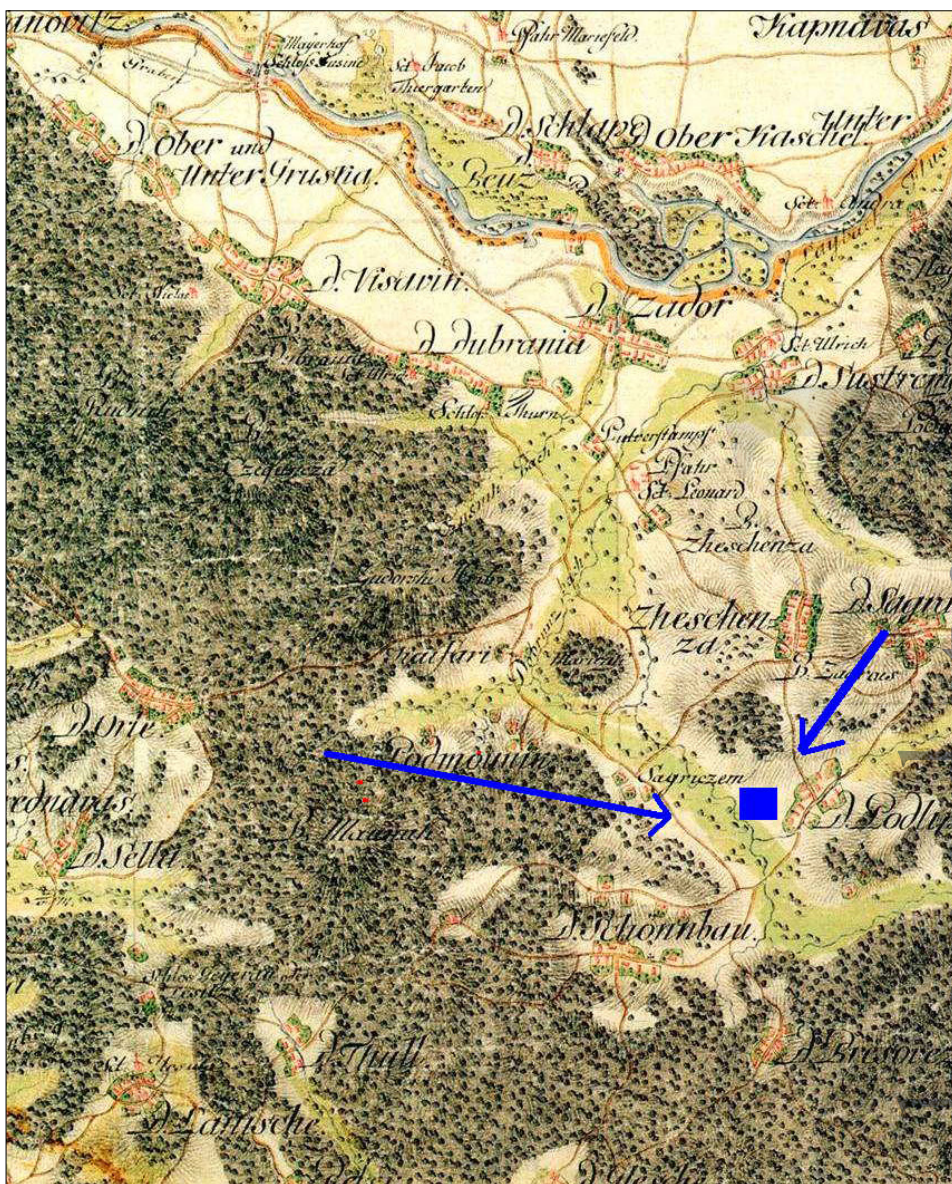
ranih –, je očitno uporabljan hkrati (med grobom 2 in 25 ni razlike v dataciji). Odlomki posod, odkriti na in ob grobovih, ki jih pripisujemo popogrebni rituumom, se pojavljajo tako pri zgodnje- kot pri poznorimskih grobovih.

Interpretacija: kako? zakaj?

Raziskano grobišče kaže – tako v načinu pokopa kot v strukturi podatkov eklektično zvezo različnih tradicij. Le-te danes razlagamo kot staroselske (žgan pokop; žgani grobovi pokriti s kamnito ploščo so na območju bližnjega Molnika znani že iz starejše železne dobe, Puš, 1990, 370; Puš, 1984, 138), keltске oz. latobiške (pokop v kamnitih zabojih oz. skrinjah Knez imenuje latobiški grob (Knez, 1992, 85); potem kombinacija lonca z narebrenim vratom in čaše iz groba 2, t. i. pivski servis, ki je bil priljubljen pri Latobikih (Knez, 1992, 88)), lokalne (vrsta posod oblikovanih v skladu z lokalno tradicijo in po mnenju dr. Perko žgano v zaselku, ki mu je grobišče pripadalo), izdelane v Emoni, uvožene, tuje, rimske (uporaba tegul za grobno konstrukcijo, uvožena keramika, predvsem številne oljenke).

Skratka, tako načini pokopa kot grobni pridatki so strukturirani kot *bricolage*, če si izposodimo koncept Nicole Terrenata (1998). Gre za koncept, ki opisuje proces, v katerem se obstoječim kulturnim postavkam v novem kontekstu, konkretno pod rimsko oblastjo, pripisujejo novi pomeni. Tako nastajajo nove kulturne postavke, novi kulturni nizi – v novem kontekstu elementi dobivajo nove funkcije in pomene; Terrenato (1998) pravi, da so lahko tisto, kar imenuje »kulturni nizi«, sestavljeni iz različnih členov: starih, novih, lokalnih, uvoženih; vsaka skupnost se odziva drugače in ustvarja drugačen *bricolage*, uporablja različne dele in jih vključuje v drugačno pripoved (Terrenato, 1998). Pod rimsko oblastjo nastajajoče kulturne nize raziskovalci tradicionalno imenujemo s skupnim izrazom »provincialno rimska kultura«: termin je nekakšna velika skupna vreča za veliko zelo različnih oblik, zelo različnih odgovorov na impulze zvezane z rimsko zasedbo. V primeru Podlipoglava nas zanima na to lokacijo vezan zbir kulturnih postavk, lokalni *bricolage* – kaj so hoteli prebivalci podlipoglavskega prostora povedati na ta način?

Bricolage, v osnovi Levi-Straussov (1962) koncept, je v antropologiji pogosto uporabljan za raziskovanje indigenih skupnosti v kolonialnih kontekstih. V teh kontekstih je uporabljan znotraj jasno začrtane dihotomije staroselci-prišleki, staro-novo, akulturacija-odpor in tako dalje. Znotraj tega okvirja je razumljen kot zelo uspešen način upora, saj lahko »*bricoleur* pobegne sistemu, ki mu je vsiljen, ne da bi ga zapustil« (Russel, 2004, 40). Nasprotno pa je v arheologiji ne samo težko odgovoriti na vprašanje, ali naj oblikovanje *bricolage* pripišemo adaptaciji ali odporu (Ibid., 41), pač tudi ni smiselno ustvarjati tovrstne opozicije: dosti bolj produktivno je videti *bricolage* kot proces oblikovanja nove kulture (Terrenato, 1998). Z uporabo koncepta *bricolage* lahko prese-

Slika 7: Lokacija grobišča pri Podlipoglavu, gradišče Gradišče in Češnjice ter prometnih povezav na jožefinskem vojaškem zemljevidu. Po Rajšp 1997.

žemo preproste dihotomije staroselci-prišleki, staro-novo, nerimsko-rimsko in pogledamo na kulturne in družbene spremembe v rimskem času onkraj interpretativnih paradigem kot so invazija in upor.¹

¹ Zelo podoben koncept, prav tako produktivno uporabljen v rimski arheologiji (prim. Webster, 2001), je kreolizacija: gre za ustvarjanje inovativnih in kreativnih kulturnih oblik, ki so posvojile marsikaj relevantnega in uporabnega od priselkov, ob-

Kaj torej pomenijo zbiri predmetov in praks, ki jih tradicionalno vidimo kot po izvoru različne, pripadajoče vsaj dveh kulturam, prazgodovinski in rimski, pa izbrani in postavljeni skupaj, s pokopom namenoma in tesno povezani skupaj? Ali je skupina, ki je pokopavala v Podlipoglavu morda uporabljala delčke, koščke preteklosti njihove skupnosti (tradicionalne oblike keramike, žgan pokop v jame in zidane konstrukcije, pomembne, v preteklosti uporabljane lokacije v pokrajini) kot navedke, kot citate o sebi, o svoji skupnosti? Preokupacijo s citiranjem preteklosti opažamo v vsem tem prostoru – najbolj jasno s pokopavanjem v stara pokopališča v Javorju in na Magdalenski gori. So se prebivalci tako sklicevali na trajanje svoje skupnosti in na prednike iz pradednine v prostoru, ki so ga generacijo nazaj zasedli Rimljani in temeljito redefinirali odnose moči? Ali so bili umrli videni kot deli kolektivnega oziroma predniškega telesa, in so navezave na prejšnje prakse tu zato, da se ta poveza-va ne prekine?

Kot zelo pomembno pri odgovorih na postavljena vprašanja vidimo izbiro lokacije za grobišče: na kašen način je bila ta pokrajina pomembna za ljudi ki so živeli v njej, kje so bili posebni prostori? Grobišče v Podlipoglavu postavljeno na dobro vidno mesto, na izpostavljeno teraso nad današnjo cesto, ki sodeč po jožefinskem vojaškem zemljevidu (Rajšp, 1997) ni trasa starejših povezav. Blizu grobišča je tekla pot na gradišči Zagradišče in Češnjice, kjer so morda še generacijo ali dve nazaj živeli predniki te skupnosti. Dolinska cesta je tekla na drugi strani doline, onkraj močvirne poplavne ravnice. Močvirje, liminalen prostor, izven vsakdanje uporabe, prostor posebnih praks in zgodb, je lahko tudi dejanska ali metaforična meja skupnosti.

Parcelo za to grobišče so verjetno izbrali tudi z željo po dobri vidnosti z dolinske ceste; očitno so bili vidni oziroma na površini nekako označeni tudi sami grobovi. Grobišče je stalo na dobri orni zemlji, kar je gotovo pomembno sporočilo v prostoru, ki ima tako veliko poplavnih ravnin in zamočvirjenih predelov ter malo dobre orne zemlje kot je okolica Podlipoglava. Ali je tukajšnja skupnosti želela poudariti obseg in pomembnost svojih pravic nad tem območjem, kot za nekatere primere z Dolenjske domneva Phil Mason (Mason, neobjavljeno)?

Summary

The presented paper establishes that the wider region of Podlipoglav represents a landscape which is, according to the settlement pattern, distinct from the adjacent regions both in the prehistoric and ancient period. We conclude that the burial grounds at Podlipoglav served as a cemetery for the population of a small village nearby. The first generation of its residents after the Roman occupation possibly lived and conducted their burials

držale mnogo elementov tradicionalnega in ustvarile nov močan spoj ali, kot nekateri pravijo, hibridno kulturo v govoru, tehnologiji, glasbi, umetnosti, religiji, obrti, institucijah.

elsewhere (perhaps in the hill fort “Gradišče” above Podlipoglav?). Afterwards they used this cemetery particularly intensely in the second half of the 1st century and the first half of the 2nd century. The decline in the number of graves as of the end of the 2nd century and only three burials during the 4th and 5th century can be interpreted as the abandonment of burial at this location. The reason for this is, as interpreted by Phil Mason in the case of some rural graves in the Dolenjsko region, the social change after the Caracalla edict that perturbed the local identity of such groups, since they were placed in a broader “Roman” framework (cf. Mason, unpublished).

The structure of the grave goods and the manner of burial is interpreted as *bricolage*, an eclectic combination of different traditions – old, new, local and imported, depending on the specific region in which we locate the cemetery, looking for an explanation for the creation of the local cultural identity expressed in a specific framework. The Posavje hills between Besnica, Magdalensberg and Sostra exhibit a dense prehistoric settlement, a step back from the intensive use in Roman times and the use of older Iron Age burial space in Roman times (Javor, Magdalenska gora).

The re-use of old burial places documented in the wider area of Podlipoglav shows the importance of ancestors for the identity of a community. Phil Mason (Mason, unpublished) believes that in the case of Mačkovec and Medvedjek cemeteries the communities that performed their burials there, wished to identify with – probably fictitious – ancestors from the late Iron Age. This explains the *bricolage* of Podlipoglav graves and the burial location: the community here was included in the Roman Empire through the formation of new local cultural identity, referring to the – real or fictional – ancestry and the continuous possession of the area.

Zahvala

Zahvaljujeva se dr. Vereni Vidrih Perko za strokovni pregled keramičnega gradiva.

Literatura

- Božič, D. (2002):* A Roman Grave with Writing Implements from Ljubljana (SI). *Instrumentum*, 16. Montagnac, 33–36.
- Drovenik, M., Pleničar, M., Drovenik, F. (1980):* Nastanek rudišče v SR Sloveniji. *Geologija*, 23/1. Ljubljana, 1–157.
- Dular, J. (2003):* Halštatske nekropole Dolenjske. Ljubljana, Založba ZRC.
- Gabrovec, S. (1975):* Magdalenska gora. V: Bolta, L.: *Arheološka najdišča Slovenije*. Ljubljana, Državna založba Slovenije, 200–201.
- Gaspari, A. (1998):* Podlipoglav. *Varstvo spomenikov*, 38. Ljubljana, 87–88.
- Guštin, M., Knific, T. (1973):* Halštatske in antične najdbe iz Javora. *Arheološki vestnik*, 24. Ljubljana, 831–841.
- Ciarallo, A., De Carolis, E. (ur.) (1999):* Homo faber: natura, scienza e tecnica nell'antica Pompei. Napoli, Electa, 191, kat. št. 238–239.

- Knez, T. (1992):* Novo mesto II. Keltsko-rimsko grobišče Beletov vrt. Carniola Archeologica, 2. Novo mesto, Dolenjski muzej Novo mesto.
- Levi-Strauss, C. (1962):* La pensée sauvage. Paris, Plon.
- Mason, P., neobjavljeno:* Recycling the Ancestors: Roman Cemeteries and the Reuse of Prehistoric Mortuary Monuments in Central and South-East Slovenia. Predavanje na 14. letni konferenci European Association of Archaeologists, Malta, 19. 9. 2008.
- Mikl-Curk, I. (1986):* Rimski kastel v Zalogu pri Ljubljani. Arheološki vestnik, 37. Ljubljana, 227–236.
- Pečnik, J. (1904):* Prazgodovinska najdišča na Kranjskem. Izvestja muzejskega društva za Kranjsko, 14. Ljubljana, 130.
- Petru, P. (1964–65):* Nekateri problemi provincialno rimske arheologije v Sloveniji. Arheološki vestnik, 15–16. Ljubljana, 65–97.
- Puš I. (1984):* Prazgodovinski Molnik. Arheološki vestnik, 35. Ljubljana, 134–162.
- Puš, I. (1990):* Mareček – Višinska postojanka in refugij. Arheološki vestnik, 41. Ljubljana, 365–374.
- Puš, I. (1991):* Molnik: sedež prazgodovinskih knezov. Ljubljana, Mestni muzej.
- Rajšp, V. (1997):* Slovenija na vojaškem *zemljevidu* (1763–1787 (1804), 2. zvezek, sekcija 190. Ljubljana, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Arhiv Republike Slovenije.
- Russel, L. (2004):* »Either, or, Neither Nor«. Resisting the Production of Gender, Race and class Dichotomies in the Pre-Colonial Period. V: E. Conlin Casella in C. Fowler (ur.): The Archaeology of Plural and Changing identities. Beyond Identification. New York, Springer, 33–51.
- Stare, V. (1952):* Ravno brdo. Arheološki vestnik, 3/1. Ljubljana, 137–144.
- Stare, V. (1965) [1962–64]:* Orle. Varstvo spomenikov, 9. Ljubljana, 182.
- Šašel, J. (1975):* Zavoglje. Arheološka najdišča Slovenije. Ljubljana, Državna založba Slovenije, 196.
- Šašel, J. (1992):* Caesernii. V: Bratož, R., Šašel Kos, M. (ur.): Opera selecta. Situla, Razprave Narodnega muzeja v Ljubljani. Ljubljana, Narodni muzej Slovenije, 54–74.
- Tecco Hvala, S., Dular, J., Kocuvan, E. (2004):* Železnodobne gomile na Magdalenski gori. Katalogi in monografije, 36. Ljubljana, Narodni muzej Slovenije.
- Terrenato, N. (1998):* The Romanization of Italy: Global Acculturation of Cultural Bricolage? V: Forcey, C., Hawthorne, J., Witcher, R. (ur.): TRAC 97, Proceedings on 7th Annual Theoretical Roman Archaeology Conference. Oxford, Oxbow books, 20–27.

Vuga, D. (1988): Magdalenska gora pri Šmarjem-Sapu v železni dobi. Kulturni in naravni spomeniki Slovenije, Zbirka vodnikov 157. Ljubljana, Založba Obzorja.

Webster, J. (2001): Creolizing the Roman Provinces. *American Journal of Archaeology*, 105. New York, 209–225.

hereditati

Mrtvaške postelje z izrezljanimi kostmi iz Norika

Stefan Groh in Saša Djura Jelenko

Izvleček

V članku so predstavljeni ostanki izrezljanih koščenih delov dveh mrtvaških postelj, ki sta bili najdeni na ozemlju Norika. Gre za redke najdbe dragocenega pohištva. Ostanke prve postelje so bili odkriti leta 1911 na južni nekropoli vicusa Kolaciona / Colatio, Stari trg pri Slovenj Gradcu, Slovenija. Izrezljani koščeni deli druge postelje so prišli na plan leta 1939 pri Baldersdorfu na avstrijskem Koroškem. Obe postelji sta bili uvoženi iz Italije. Zanimivo je, da so bili skupaj s koščenimi ostanki mrtvaških postelj odkriti kostni ostanki ženskih oseb. Postelji sta na podlagi primerjav in ostalih najdb v obeh grobnicah okvirno datirani v 2. polovico 1. stol. po Kr.

Abstract

The paper presents the remains of carved bone parts of the two deathbeds found in the territory of Noricum – a rare discovery of valuable furniture. The remains of the first bed were discovered in 1911 in the Southern necropolis of Colatio vicus (Stari trg near Slovenj Gradec, Slovenia). The carved bone parts of the other bed came to light in 1939 near Baldersdorf (Carinthia, Austria). Both beds were imported from Italy. Interestingly, the remains of two female persons were discovered together with the bone parts of the beds. Based on comparison and other findings from the two tombs the beds date to the 2nd half of the 1st century AD.

Iz Norika sta doslej znani dve mrtvaški postelji z izrezljanimi kostmi, in sicer prva iz grobnice I južne nekropole Kolacione (Stari trg pri Slovenj Gradcu, Slovenija) in druga iz grobnice C iz Baldersdorfa (Koroška, Avstrija) (sl. 1–2).¹

Odlomke postelje iz Kolacione (sl. 1) je leta 1911 odkril dr. H. Winkler med izkopavanji zidane grobnice I z obodnim zidom (Egger, 1914, 72–86;

1 Iz Štalenske gore izvirata dva dela koščenega pohištva, ki verjetno pripadata postelji. Najdeni sta bili v naselbinskem delu (Gostenčnik, 2005, 159–163, Taf. 34, 1–2).

Djura Jelenko, 2004, 28–34, sl. 31).² Nedvomno izvirajo iz izrezljanih lesenih nog mrtvaških postelj. Po restavriranju v RGZM v Mainzu leta 1986 so bili leta 1992 številni odlomki analizirani in predlagano je bilo zaporedje dekorativnih elementov (Groh, 1992, 51–58, sl. 2; Djura Jelenko, Groh, 2006, 405–422, sl. 8–9). Pozornost vzbuja primerjava z ostalimi znanimi mrtvaškimi posteljami v centralni in severni Italiji, v severozahodnih provincah je močna prisotnost ploščato oblikovanih okrasnih elementov (sl. 1, A3–4, A11), ki se pojavijo v kombinaciji s koščenimi tulci (sl. 1, A2, A5, A10). Najbolj značilni karakteristični okrasni elementi so zvoni in krogle (sl. 1, A7, A9), katerih okras kaže na center proizvodnje.

Popolnoma enak suličasto oblikovanemu listastemu okrasu zvona (sl. 3, A7) iz Kolacione je odlomek mrtvaške postelje 4/1982 iz Vindonisse (Windsch), dokaj sorodni kosi izvirajo še iz Orangea in Lyona. Listast motiv so uporabili tudi na mrtvaški postelji iz Mainza (Holliger, Holliger-Wiesmann, 1993, 22–23, Fig. 12, 4, 9, Taf. 14, 4, 10 (Vindonissa); Béal, 1986, 113–115, Fig. 5, 9–10 (Lyon), Fig. 7 (Orange); Mikler, 1997, 67–68, Fig. 10–12, 20–23 (Mainz)).

Njeno zgornjo stran omejuje tordirana letvica, kasetno oblikovana členitev spodnjega zaključka zvona je prav tako opažena na figuralno okrašenih cilindrično oblikovanih elementih mrtvaških postelj iz Esquilina v Rimu, Ostije, S. Vittore di Cingoli in Acquasparta (sl. 3–4). Na teh mrtvaških posteljah so bili uporabljeni tudi suličasto oblikovani listi, vendar, kot deloma tudi na mrtvaški postelji iz Mainza, večinoma v krajši različici kot v Kolacioni (Talamo, 1987–1988, 32–96, Fig. 29, 41–42 (Eskvilin, Rim), Fig. 109–110 (Ostija), Fig. 114 (S. Vittore di Cingoli); Pellegrino, 2001, 447–448 (Ostija); Monacchi, 1990–1991, 111–120, Fig. 19–21 (Acquasparta, postelja A)).

Pomemben je tudi popolnoma identičen profiliran vmesni del (sl. 3, A8) na mrtvaški postelji iz Kolacione in iz Esquilina v Rimu (sl. 3). Različica krogle z vzdolžnimi in prečno potekajočimi zarezi (sl. 3, A9) najbolj ustreza mrtvaški postelji iz Acquasparta in Ostije, pri čemer je zadnja okrašena le s prečnimi zarezi (sl. 3). Krogle mrtvaške postelje iz Kolacione so zbite, čokate, podobno, kot na mrtvaški postelji B iz Acquasparta s premerom 7,7 cm in višino 2 cm (Talamo, 1987–1988, 38, Fig. 22 (Esquilin, Rim), Fig. 109 (Ostija)).

Prevrtanim koščenim ploščam iz Kolacione (sl. 1, A3–4) podoben primer najdemo v avgustejskem do najkasneje zgodnjeterbersko datiranem grobu iz Xanten-Birten, obravnavamo ga kot najzgodneje datiranega (Hinz, 1972, 43–66, Fig. 11–12, Xanten-Birten). Identično profilacijo in premer imata koščena plošča in tulec iz Kolacione in San Prospera pri Imoli (sl. 6; Guarnirei, 1993, 162–174, Fig. 4, 2, 4–5 (San Prospero, grob 3)). Grob, ki je primerljiv s Kolaciono, najden na grobišču vicusa, je datiran v 1. polovico 1. stol. po Kr. Kot grob-

2 Odlomki izrezljanih kosti mrtvaške postelje iz Kolacione so bili do leta 2004 zmotno pripisani najdišču Klein-Glein (Avstrija) (Letta, 1984, 111) in Flaviji Solvi (Wagna, Avstrija) (Groh, 1992, 51–58).

ni pridatek je, kot v Kolacioni, pridan balzamarij tipa 8.6.3. po I. Lazar (Lazar, 2003, 179–180).

Primerjalno najdbo z Eskvilina (sl. 3) lahko na podlagi grobnih pridatkov, dolija z žigom – tria nomina –, datiramo v pozno republikansko-tiberijski čas. Največje ujemanje kaže mrtvaška postelja iz Kolacione z mrtvaško posteljo 4/1982 iz Vindonisse. Slednja izvira iz žganega groba, v katerem so bili med drugim odkriti: TS tipa Drag. 18 in 23, lokalna hišna lončevina in trije balzamariji, med njimi tip 8.6.3. in 8.6.1. po I. Lazar, kot tudi odlomek reliefne oljenke.

Pridatki dopuščajo datacijo od sredine do $\frac{3}{4}$. 1. stol. po Kr. To govori o datacijskem horizontu preostalih najdb iz grobnice I iz Kolacione. Mrtvaška postelja iz Mainza izvira iz bustum-pokopa, kjer je bila pokopana skupaj s pečatno oljenko, tremi vrči in balzamariji tipa 8.2.1. in 8.6.1. po I. Lazar. Najdiščni material prav tako opisuje flavijski časovni horizont $\frac{3}{4}$. 1. stol. po Kr. do prehoda iz 1. v 2. stol. po Kr. Za izrezljane koščene kose iz Kolacione pride torej v poštev datacija od tiberijsko-klavdijskega do poznoflavijskega časa, pri čemer se po primerjavi z grobom 4/1982 iz Vindonisse, kot tudi pokopom v Mainzu verjetno prikazuje v kontekstu z grobnimi pridatki $\frac{3}{4}$. 1. stol. po Kr.

Druga mrtvaška postelja z koščenimi izrezljanimi kostmi iz Norika je bila najdena ob gradnji državne avtoceste leta 1939 pri Baldersdorfu na Zgornjem Koroškem (Avstrija) (sl. 1; Dolenz, 1942, 42–46, Fig. 11). Pri tem so raziskali ostanke treh zidanih grobnic kot tudi temelje zidov objektov z več ognjišči. Izkopavalec H. Dolenz je interpretiral zidane grobnice z obodnimi zidovi kot kulturne objekte, čeprav je danes nedvomno, da pripadajo grobišču. Uredili so ga v neposredni sosesčini ostankov objektov z ognjišči, kar je izkopavalcu služilo kot dokaz za lokalno pridobivanje železa. Najdbe iz grobne kamre grobnice C so predstavljali staljeni odlomki bron, železni deli, odlomki stekla, kuhinjska lončevina, TS, italska in retijska fina namizna uvožena keramika, kot tudi izrezljani koščeni deli.

Najbolj zanimivih je 15 odlomkov izrezljanih koščenih delov, ki se interpretirajo kot ostanke med pokopom sežgane mrtvaške postelje, ki je ležala skupaj s kalciniranimi antropogenimi koščenimi odlomki v kamri zidanega groba (sl. 1; Gostenčnik, 2005, 159–161, Fig. 25). Trije odlomki obročasto oblikovane ploščice s koncentrično narebreno profilacijo in štiri odlomki neprofiliranih tulcev in preprosta ploščica kažejo na analogije z znanimi mrtvaškimi posteljami. Neokrašen listič pripisujemo spodnji pokrivni plošči zvona, primerljive plošče so znane iz Kolacione.

Za rastlinski motiv treh odlomkov iz Baldersdorfa poznamo sorodne, v prečnem prerezu prav tako D-oblikovane kose iz Cucurona, Fréjusa, Lyona, Riccioneja in Acquasparta, ki kažejo, da gre za okvir posteljnega zaboja (sl. 5–6). Trapezoidno oblikovan kos z luknjo in rastlinskim okrasom smemo prav

tako pripisati okvirju posteljnega zaboja. Veliko podobnost kažejo izrezljani deli kosti oblike 62/1 iz Mainza, ki jih lahko, tako kot kose iz Cucurona, s pomočjo njihove luknje prav tako pripišemo okvirju posteljnega zaboja. Kažejo na kombinacijo vegetabilnega motiva s sadeži, ki se je ohranila tudi na mrtvaški postelji iz Riccioneja (sl. 6; Béraud, Gébara, 1986, 200, Fig. 11, 20–21 (Fréjus); Béal, 1986, 112, Fig. 4 (Lyon); Béal, 1991, 303, Fig. 13, 49–51 (Cucuron); Mikler, 1997, 66–72, Fig. 32; Stümpel, 1971, 146–147, Fig. 15 (Mainz); Ortalli, 1998, 79–80, Fig. 24 (Riccione); Monacchi, 1990–1991, 122–145, Fig. 29–37 (Acquasparta)).

Trakasto oblikovani deli iz Baldersdorfa ter oba odlomka s stiliziranimi sadeži imajo prav tako D – oblikovan prerez. Pripadajo ali okvirju ali pa lahko v njih zaradi njihovega polkrožnega zavoja vidimo del krogle.

Primerljive sadeže najdemo na mrtvaških posteljah iz Cucurona, Riccioneja in Acquasparta (sl. 5–6), polovico manjši, kot del girland, pa se pojavijo na mrtvaških posteljah v Cremoni (Béal, 1991, 299, Fig. 9, n. 35 (Cucuron); Ortalli, 1998, 79–80 (Riccione); Monacchi, 1990–1991, 138, Fig. 36, 1 (Acquasparta); Bianchi, 2000, 78–79, n. C.d.2–3 (Cremona)).

Rahlo upognjen odlomek z izrezljanim okrasom lahko pripada okvirju, podobno profiliran, vendar neokrašen odlomek izvira iz Rima (Esquilin) (Talamo, 1987–1988, 58, Fig. 70 (Rim, Esquilin)).

Časovni okvir za mrtvaško posteljo iz Baldersdorfa, predvsem v primerjavi z mrtvaškimi posteljami iz Cucurona, Riccioneja, Fréjusa in Mainza sodi, prav tako kot mrtvaška postelja iz Kolacione, v flavijski horizont od sredine do konca zadnje tretjine 1. stol. po Kr.

Na tabeli 1 so prikazani posamezni deli koščenih izrezljanih mrtvaških postelj v Noriku ter primerjave s posteljami iz Italije in severozahodnih provinc.

Pozornost zbuja močna podobnost kosov iz Baldersdorfa s tistimi iz južne Galije, Mainza, Riccioneja in Acquasparta kot tudi dobro ujemanje kosov iz Kolacione s posteljami iz Vindonisse in tudi s centralno Italijo in 10. regijo. Vegetativni motiv posteljnega okvirja se pojavi samo na enem kosu iz Mainza kombiniran s suličastimi lističi in sicer od vseh najbolj močno prezentiran v južni Galiji. Motiv suličastih lističev je od vseh najbolj razširjen na zvonih in zaključimo lahko, da gre mogoče za skupen razvoj ene ali več italjskih proizvodnih mest.

Noriške mrtvaške postelje se smatrajo za uvožene kose, pri čemer se na podlagi številnih podobnih kosov kot verjetna država izvora obeh postelj kaže Italija. Posebej mrtvaške postelje V. in VI. regije (San Prospero, Riccione in San Vittore di Cingoli), ki so vse skupaj datirane v 1. polovico do sredine 1. stol. po Kr., kažejo na severnoitalsko provenienco.

Tabela 1: Primerjava med izrezljanimi koščenimi deli mrtvaških postelj iz Norika (* Kollona, + Baldersdorf).

	Mainz	Xanten-Birren	Vindonissa	Fréjus	Lyon	Orange	Cucuron	San Prospero	Acquasparta	Riccione	Rim-Esquilin	Ostia	S. Vittore di Cingoli
Skrinja													
okovje z rastlinskim motivom	+			+	+		+		+	+			
okovje s sadeži	+						+		+	+			
Noga													
obročasta ploščica (A11/A12)			*	*				*					
profiliran tulec (A10)	*							*					
krogla (A9)									*			*	
profiliran vmesni del (A8)											*		
zvon (A6/A7)													
kasetno oblikovan zaključek			*			*			*		*	*	*
listni motiv	*		*		*	*			*		*	*	*
profiliran tulec (A5)								*					
obročasta ploščica (A3/A4)	*	*	*										
profiliran tulec (A2)			*								*		
spodnji glavič (A1)													

Mrtvaške postelje z izrezljanimi koščenimi deli so prišle po ureditvi provinc in s tem povezano izgradnjo romaniziranega plemstva od sredine 1. stol. iz Italije v provinco Norik, kjer pridejo v uporabo ob koncu 1. stol. v okviru ital-

skega obrednega pokopa. Opozoriti je treba na kombinacijo mrtvaških postelj z izrezljanimi koščenimi deli ter kostnimi ostanki ženskih oseb, kar kaže na prednostno kremiranje žensk na razkošno okrašenih posteljah.

Izrezljani koščeni deli postelj so znani samo iz 27-ih najdišč v severozahodnih provincah rimskega cesarstva. Izven Galije jih najdemo samo na 10-ih nadaljnjih lokacijah. Med njimi se dve nahajata v južnem Noriku. To poudarja pomen province bogate z rudnimi bogastvi in zaradi tega zgodnje izoblikovanega plemstva, ki je zraslo na noriško-keltskih koreninah.

Italske paralele k noriškim posteljam iz Norika

Acquasparta, VI. regija Umbria, Fig. 2, n. 6 (Monacchi, 1990–1991, 87–149)

1983 je bilo raziskano grobišče z ustrino na Via Flaminia (lokacija Crocifisso) z dvema žganima slojema, ki sta interpretirana kot ostanki grmade. V teku dveh upepelitev je prišlo obakrat do ostankov izrezljanih kosov mrtvaške postelje v ustrini (postelja A in B). S pomočjo pridatkov in zaporedja plasti so lahko določili starost uporabe ustrine in s tem kremiranja mrtvaške postelje od iztekajočega se 1. stol. pred Kr. do začetka 1. stol. po Kr.

Ostija, I. regija Latium, Fig. 2, n. 8 (Pellegrino, 2001, 446–448)

Izrezljane kosti mrtvaške postelje iz nekropole v Ostiji so bile najdene v žganem grobu (št. 137) s kamnitim obodom zunaj žare. Pridatki dopuščajo datacijo v iztekajoče se 1. stol. pr. Kr. do začetka 1. stol. po Kr.

Riccione, VIII. regija Aemilia, Fig. 2, n. 4 (Ortalli, 1998, 79–80)

V žganem grobu na Via Flaminia pri Riccione se je ohranilo preko 150 odlomkov mrtvaške postelje iz izrezljanih kosti, ki sodi v pozno julijsko-klavdij-ski čas.

Rim/Eskvilin, I. regija Latium, Fig. 2, n. 7 (Talamo, 1987–1988, 17–102)

1874 je bila na Eskvilinu najdena žara iz alabastra s svinčeno oblogo in okoli 1100 odlomkov izrezljanih kosti. Mrtvaško posteljo verjetno ženskega pokopa iz Eskvilina lahko na podlagi grobnih pridatkov, dolija z žigom tria nomina, datiramo v poznorepublikansko-tiberijski čas.

San Prospero, VIII. regija Aemilia, Fig. 2, n. 3 (Guarnirei, 1993, 162–174)

V letu 1992 je bil raziskan bustum – pokop na nekropoli na Via Reggiana z ženskim pokopom in sedemnajstimi odlomki mrtvaške postelje iz izrezljanih kosti. Grobni pridatki (kozarec, balzamariji, steklenica), dopuščajo datiranje v 1. polovico 1. stol. po Kr.

San Vittore di Cingoli, V. regija Picenum, Fig. 2, n. 5 (Mercando, 1974, 103–123)

Izrezljani deli kosti iz žganega groba niso bili ohranjeni v prvotni legi. Datiran je v začetek 1. stol. po Kr.

Summary

Three graves containing bone and ivory fragments of funerary beds have been discovered so far on the territory of the former Noricum province, namely in Baldersdorf, Faschendorf and Stari trg near Slovenj Gradec. Finds from tomb I with an enclosing wall, from the southern necropolis of *Colatio*/Stari trg, are the best preserved. This tomb had an important position within the necropolis. It was where, presumably, a male member of the neighbouring municipium *Celeia*'s upper class and two female individuals were buried in the second half of the 1st century AD. The manner of its construction, Italic imported items and components of Norican garb point to Romanization of the tomb's owner, while at the same time indicating the preservation of indigenous Norican-Celtic traditions, and the local aristocracy's rootedness in the countryside. Norican funerary beds, with the bone and ivory carvings having been preserved, can be viewed as imported items. The most likely country of origin, based on numerous comparisons, is considered to be Italy. Especially funerary beds from Regions V and VI, dating back to the first half until the middle of the 1st century AD, point to north Italic origin.

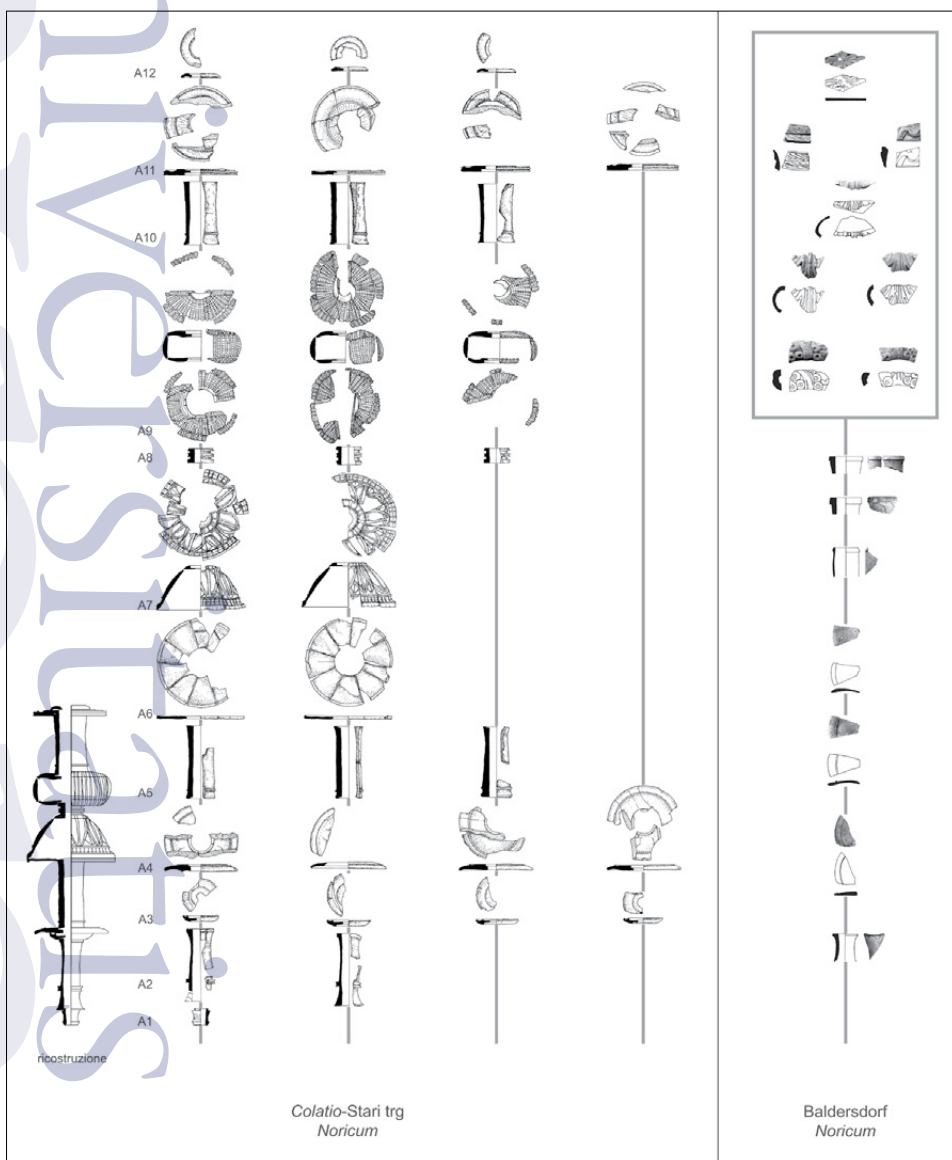
After the introduction of the provincial system and consequent establishment of Romanized aristocracy, funerary beds with carved bed legs started spreading from Italy to Noricum in the middle of the 1st century AD. They were used as part of Italic funerary rites until the end of the 1st century.

Carved funerary bed legs have only been discovered at 28 sites in north-western provinces of the Roman Empire. Only eleven of these archaeological sites are outside Gaul, and among them three are in southern Noricum. This is a clear indication of this mineral-rich region's importance and the consequent early formation of aristocracy on Norican-Celtic foundations.

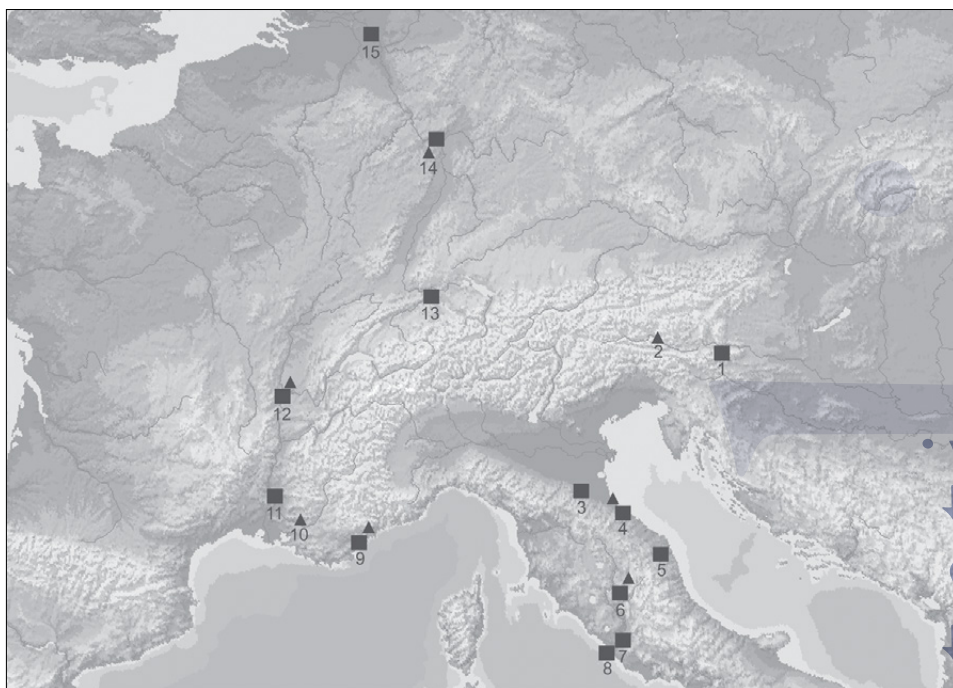
Literatura

- Béal, J.-Cl. (1986):* *Éléments en os de lits gallo-romains. Documents d'Archéologie Méridionale*, 9. Pariz, 111–117.
- Béal, J.-Cl. (1991):* (Vaucluse): *Le mausolée de cucuron. Le lit funéraire à décor d'os de la tombe n° 1. Gallia*, 48. Pariz, 145–202.
- Béraud, I., Gébara, Ch. (1986):* *Les lits funéraires de la nécropole gallo-romaine de Saint-Lambert (Fréjus). Revue Archéologique de Narbonnaise*, 19. Pariz, 183–210.
- Bianchi, Ch. (2000):* *I letti funerari in osso dalla necropoli di S. Lorenzo. Milano, Edizioni ET.*
- Dolenz, H. (1942):* *Ausgrabungen in Baldersdorf (Kreis Spittal a. d. Drau). Carinthia I*, 132. Klagenfurt, 28–52.
- Djura Jelenko, S. (2004):* *Dr. Hans Winkler in njegov prispevek k arheologiji Mislinjske doline. Slovenj Gradec, Koroški pokrajinski muzej.*

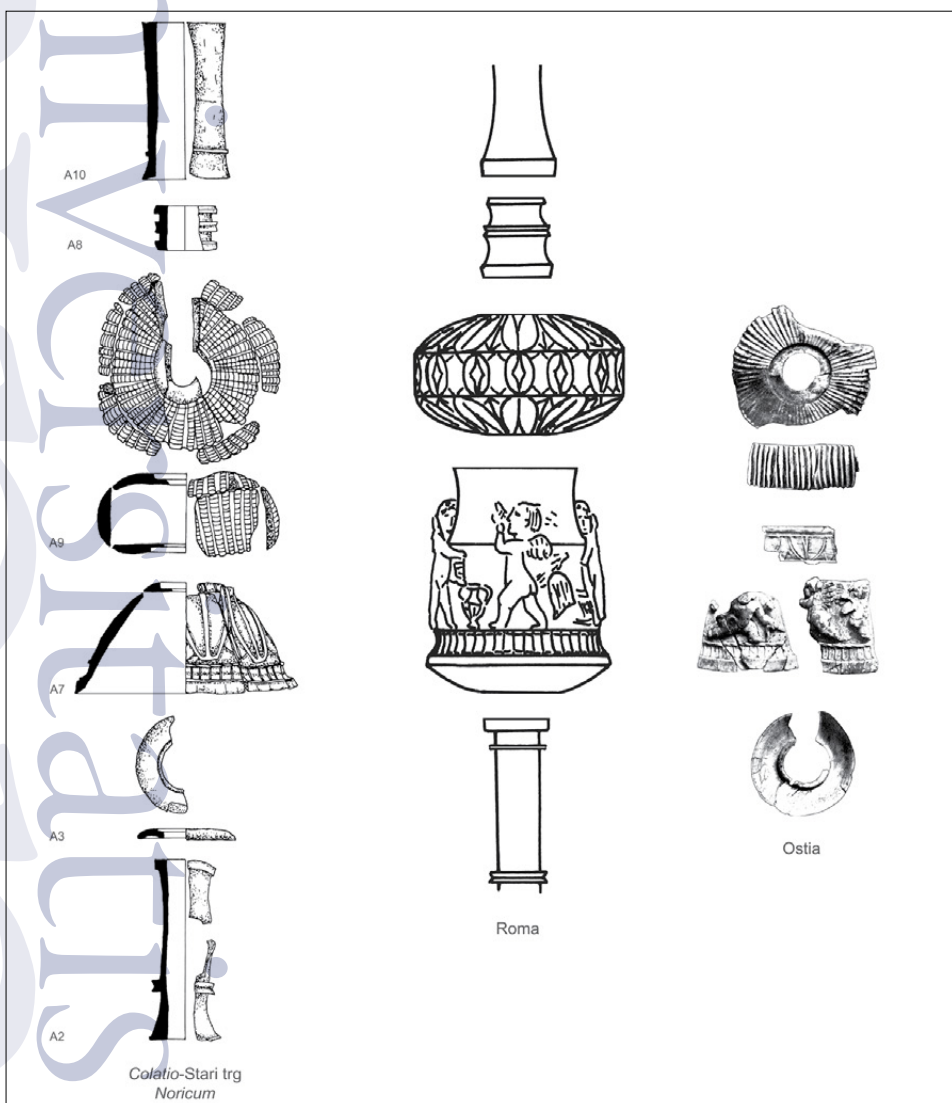
- Djura Jelenko, S., Grob, St. (2006):* Ein frühkaiserzeitlicher Grabbau in der Südnekropole des norischen Vicus von Colatio, Slowenien. Archäologisches Korrespondenzblatt, 36/3. Mainz, 405–422.
- Egger, R. (1914):* Ausgrabungen in Norikum 1912/13. Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Instituts, 17, Beiblatt. Wien, 59–86.
- Gostenčnik, C. (2005):* Die Beinfunde vom Magdalensberg, Kärntner Museumsschriften, 78. Klagenfurt.
- Grob, St. (1992):* Beinerne Möbelbeschläge aus Flavia Solva. Fundberichte aus Österreich, 31. Wien, 51–58.
- Guarnirei, Ch. (1993):* La necropoli prediale di via reggiana (San Prospero, Imola): Frammenti di un letto funerario in osso. Studi e Documenti di Archeologia, 8. Bologna, 162–174.
- Hinz, H. (1972):* Ein frührömisches Gräberfeld auf dem Kirchhügel in Birten, Kreis Moers. Rheinische Ausgrabungen, 12. Mainz, 43–66.
- Holliger, Ch., Holliger-Wiesmann, C. (1993):* Vier Totenbetten mit Knochnschnittereien aus Vindonissa. Gesellschaft Pro Vindonissa, Jahresbericht 1993. Brugg, 21–37.
- Lazar, I. (2003):* Rimsko steklo Slovenije. Opera Instituti Archaeologici Sloveniae, 7. Ljubljana, Založba ZRC.
- Letta, C. (1984):* Due letti funerari in osso dal centro italico-romano delle valli d'Amplero (Abruzzo). Monumenti Antichi, ser. misc. 3/3. Roma, 67–114.
- Mercando, L. (1974):* S. Vittore di Cingoli (Macerata). Rivenimento di tombe romane a cremazione. Notizie degli Scavi di Antichità, ser. 8, 28. Roma, 103–123.
- Mikler, H. (1997):* Die römischen Funde aus Bein im Landesmuseum Mainz. Monographies instrumentum 1, Montagnac.
- Monacchi, D. (1990–1991):* Acquasparta (Terni). Loc. Crocifisso – Scavo in un'area funeraria romana nel territorio carsulano con rinvenimento di letti di osso. Notizie degli Scavi di Antichità, ser. 9, 1–2. Roma, 87–149.
- Ortalli, J. (1998):* Sepulture romane in Emilia Romagna. V: Fasold, P. et al. (ur.): Bestattungssitte und kulturelle Identität, Xantener Berichte, 7. Köln, 49–86.
- Pellegrino, A. (2001):* Lit funéraire provenant des fouilles de 1912. V: Descœudres, J.-P. (ur.): Ostia – port et porte de la Rome antique. Genf, 446–448.
- Stümpel, B. (1971):* Vor- und Frühgeschichte 1986. Mainzer Zeitschrift, 64. Mainz, 146–147.
- Talamo, E. (1987–1988):* Un letto funerario da una tomba dell'Esquilino. Bulletin della Commissione Archeologica Comunale di Roma, 92. Roma, 17–102.

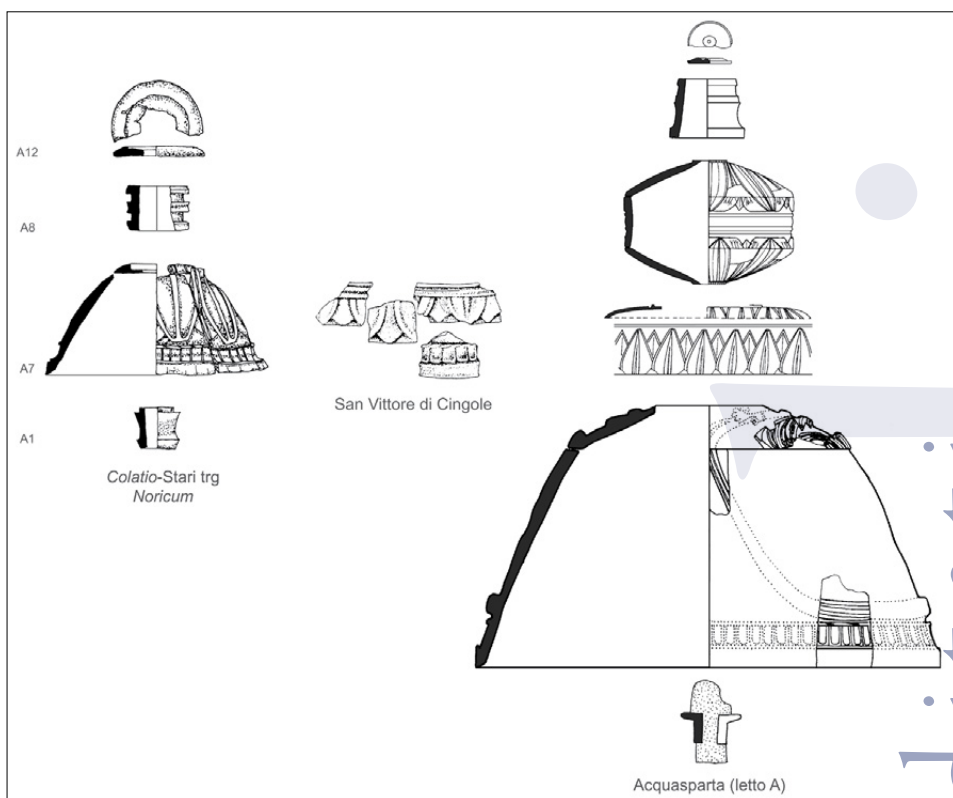
Slika 1: Izrezljani koščeni deli mrtvaške postelje iz Kolacione/Stari trg pri Slovenj Gradcu (Slovenija) in Baldersdorfa (Koroška) iz Norika (graf St. Groh, H. Sedlmayer; merilo 1:5)

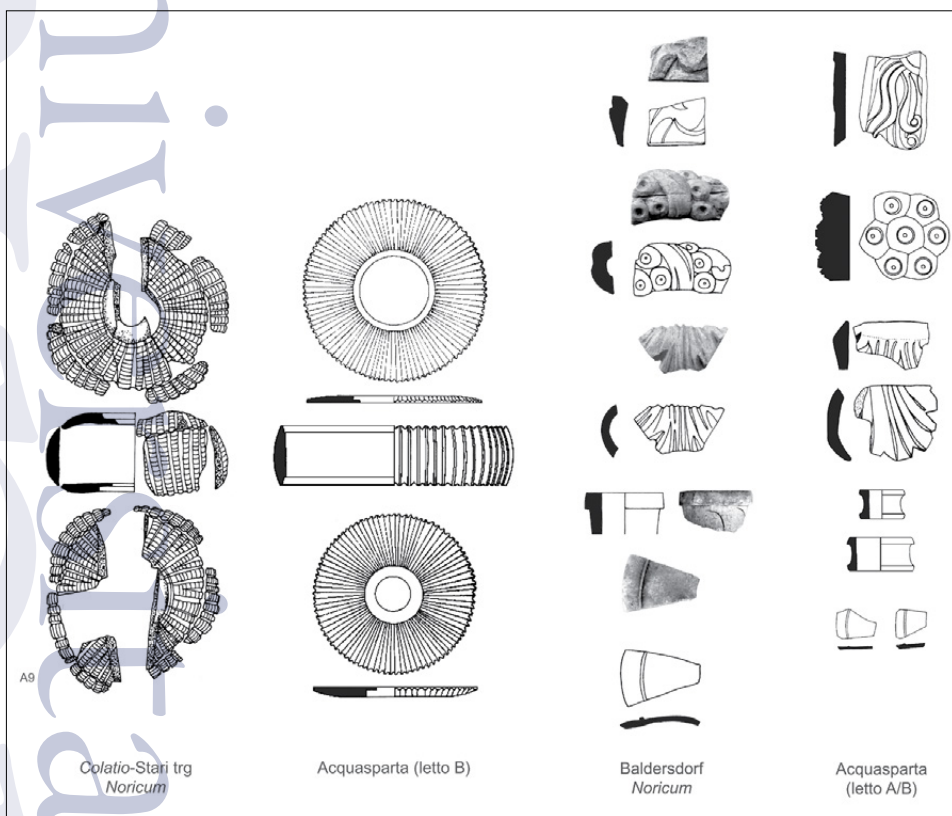
Slika 2: Paralele koščenim izrezljanim delom noriških mrtvaških postelj iz zidane grobnice I iz Kolacione (■) in grobnice C iz Baldersdorfa (▲): 1 Kolaciona, 2 Baldersdorf, 3 San Prospero, 4 Riccione, 5 S. Vittore di Cingoli, 6 Acquasparta, 7 Rim – Esquilin, 8 Ostija, 9 Fréjus, 10 Cucuron, 11 Orange, 12 Lyon, 13 Vindonissa, 14 Mainz, 15 Xanten-Birten (podlaga zemljevida: Encarta Weltatlas, 2001, Microsoft).

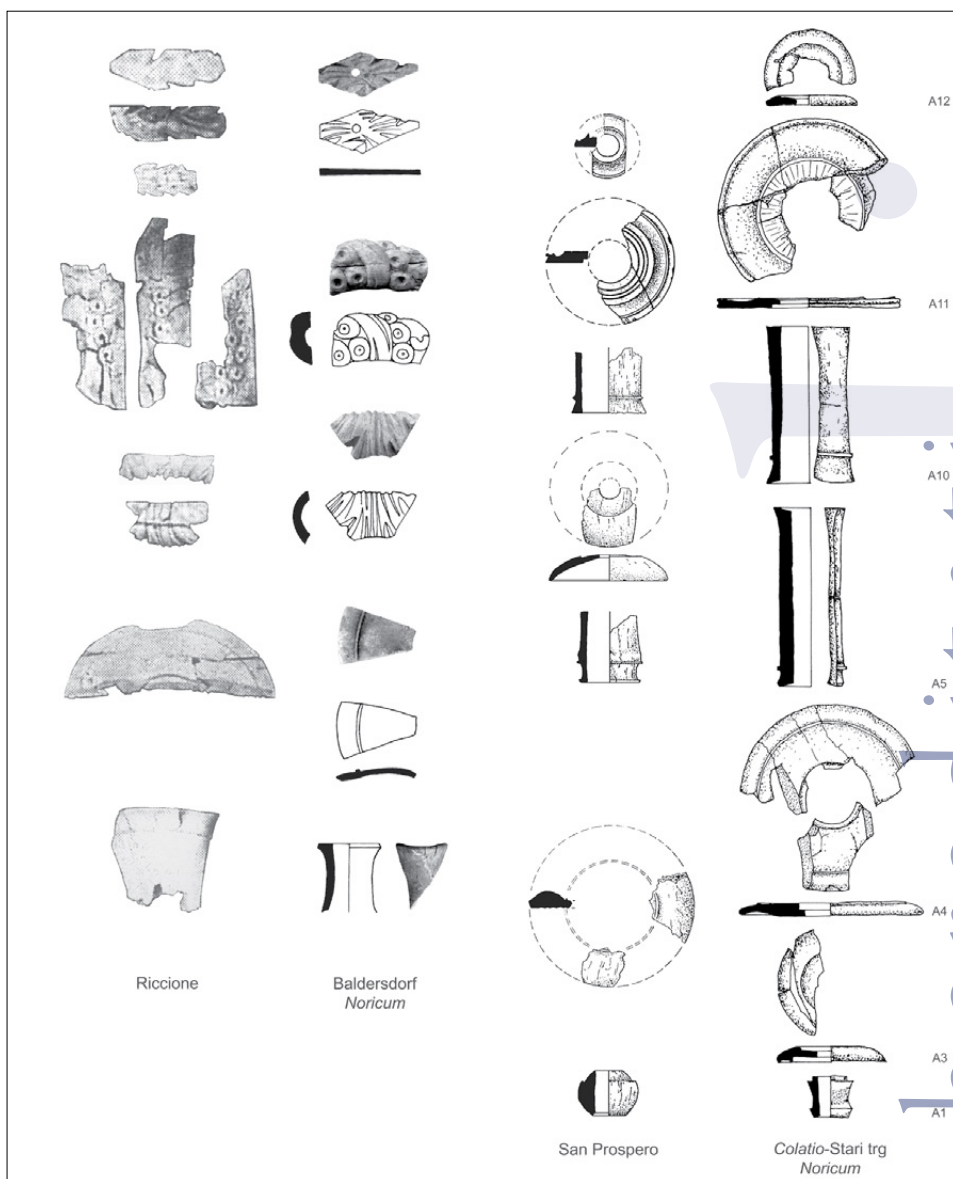
Slika 3: Italske primerjave mrtvaški postelji iz Kolacione z Rimom in Ostijo (graf H. Sedlmayer, po predlogi St. Groh, Talamo, 1987/88, Fig. 16b (izsek), Fig. 109 (izsek); Kolaciona in Rim; merilo 1:2; Ostija brez merila).

Slika 4: Italske primerjave iz San Vittore di Cingole in Acquasparta mrtvaški postelji iz Kolacione (graf H. Sedlmayer, po predlogi St. Groh, Talamo, 1987/88, Fig. 114 (izsek), Monacchi, 1994, Fig. 18-20 (izsek); merilo 1:2).

Slika 5: Italske primerjave iz Acquasparte mrtvaški postelji iz Kolacione in Baldersdorfa (graf H. Sedlmayer, v: St. Groh, Monacchi, 1994, Fig. 23, 25, 29, 34 (izsek); merilo 1:2).

Slika 6: Italske primerjave iz Riccione in San Prospera mrtvaški postelji iz Baldersdorfa in Kolacione (Graf H. Sedlmayer, po predlogi St. Groh, Ortalli, 1998, Fig. 24 (izsek), Guarnieri, 1995, Fig. 5 (izsek); Baldersdorf, San Prospero, Kolaciona; merilo 1:2; Riccione brez merila).

Nagrobna obeležja petovionskih veljakov

Mojca Vomer Gojkovič

Izvleček

Petoviona je postala kmalu po prihodu Rimljanov eno največjih središč v Panoniji. Različna kultura, verstva in običaji uradnikov, trgovcev, vojakov in drugih so močno vplivali na življenje v mestu. Ta vpliv je viden tudi pri načinu pokopavanja v sarkofage, pepelnice ali edikule ter na nagrobnih obeležjih petovionskih veljakov, pa tudi na nagrobnih stelah, postavljenih vojakom. Eden najpomembnejših je nagrobnik, posvečen Marku Valeriju Veru, iz sredine 2. stoletja, ki še stoji v središču današnjega Ptuja.

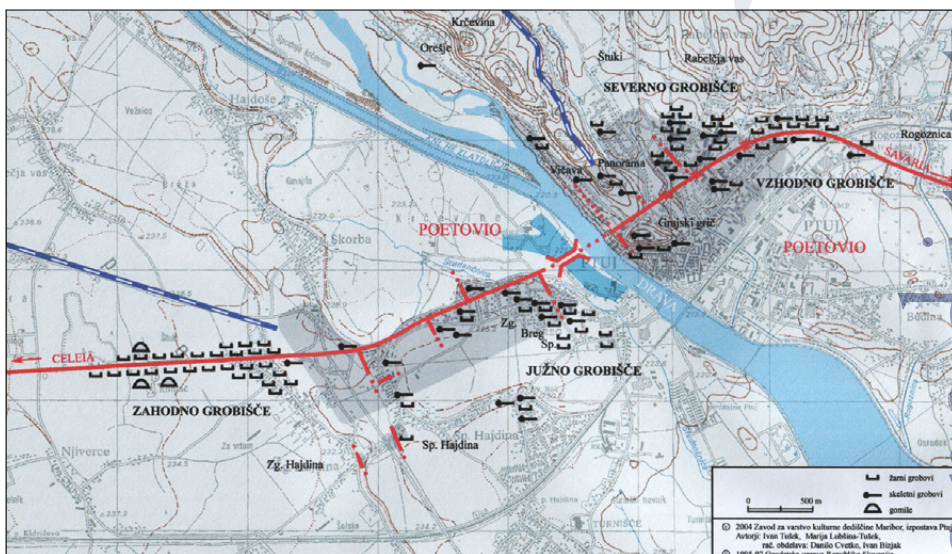
Abstract

Soon after the arrival of the Romans Poetovio became one of the biggest centres of Panonia. The city was under heavy influence of different cultures, religions and habits of its residents – a mix of city officials, merchants, soldiers and others. This influence is still evident in the sarcophagi, urns or aediculae in which the dead were interred, as well as in the tombstones commemorating the deceased soldiers. One of the most important monuments of this type is the tombstone in the memory of Marcus Valerius Verus from the mid-second century which is still extant in the centre of modern Ptuj.

Petoviona je imela v času svojega obstoja grobišča, ki so se raztezala ob glavnih vpadnicah v mesto. Med njenim razvojem v veliko trgovsko-obrtniško-poslovno se je mesto širilo; stavbe in obrtniške delavnice so gradili že med grobišča. Danes se zdi, da so bila grobišča postavljena v mesto, med zgradbe. Večinoma so pokopavali na grobišča kontinuirano v vseh letih rimske nadvlade. Med krizo, ki je zajela v 4. stoletju tudi Petoviono, se je mesto začelo krčiti in nekropole so locirane ponovno ob vpadnicah v mesto.

Petovionska grobišča¹

Arheološka raziskovanja so razkrila na Ptuju iz okolico v nekdanji Petovion, grobišča z več tisoč žganimi in skeletnimi rimskimi grobovi. Tako danes petovionska grobišča delimo na zahodno grobišče na Hajdini ob cesti Celeja-Petoviona (Žižek, 1996; Istenič, 1999, 2000), na vzhodno grobišče na Ptuju ob cesti Petoviona-Savarija, severno grobišče v Rabelčji vasi in na Vičavi s Panoramo ter južno grobišče na Zgornjem in Spodnjem Bregu. Poznamo še manjše skupine predvsem poznorimskih grobov na terasah grajskega griča, v Prešernovi ulici, ob Potrčevi cesti ter poznorimske grobove med in v ostalinah temeljev nekoč reprezentančnih rimskih vil v mestnih četrtih ali v ostalinah temeljev propadlih obrtniških objektov iz 4. in 5. stoletja (Curk, 1990; Tušek, 2004).

Slika 1: Petovionska grobišča.

V grobiščih rimske Petovione so posamezni žgani in skeletni pokopi v različnih grobnih konstrukcijah ali brez njih. Tu so še skupine grobov, ki so omejene z zidanim temeljem ali ograjo in predstavljajo mala družinska pokopališča. Pri teh grobnicah ali grobnih parcelah so bile kamnite osnove ali temelji, na katerih je stala grobnica, sestavljeni iz rečnih oblic (Kolšek, 1977), ali pa so imeli samo osrednjo nagrobno ploščo s podatki o pokojniku, sorodstvu, službi, donatorjih ali dedovanju nagrobnika. Oblika pokopa nam lahko govori tudi o gmotnem in družbenem položaju pokojnika. Pokojnika so lahko pokopali prosto v jamo. Lahko so položili njegov pepel skupaj s pridatki in žgano v kamnito skrinjo – pepelnico, ki so jo pokrili z ravno kamnito ploščo ali

1 Seznam izkopavanj do leta 1993 glej v: Vomer Gojkovič, Kolar, 1993.

kamnito ploščo v obliki strehe, pokojnikovo truplo s pridatki pa v kamnito skrinjo – sarkofag; to so pokrili s kamnito ploščo ali ploščo v obliki strehe z vogalnimi akroteriji. Na njih so pogosto v reliefu upodobljeni geniji letnih časov. Pepelnice kot tudi sarkofage so zapečatili s kovinskimi zakovicami in zalili s svincem. Na prednjo, čelno stran skrinje so v srednji, uokvirjen del vklesali ime in starost pokojnika, njegove funkcije v življenju, morebitne sorodnike, darovalce ali dediče ter pokojnika priporočili božanskim manom ali bogovom onostranstva D(is) M(anibus). Na vsaki strani uokvirjenega napisa je bil pogosto relief Genija smrti in tudi pokojnika ali pokojnice. Pokopavanje pokojnikov v kamnite skrinje – pepelnice ali sarkofage – se je uveljavilo od 2. stoletja naprej.

Na petovionskih grobiščih se je zelo dolgo ohranila oblika žganega pokopa, kar kaže na močno staroselsko izročilo. To se da ugotoviti po priimkih na nagrobnikih in reliefih, ki upodabljajo značilno keltsko nošo, nakit in pričeske. Po vsej verjetnosti je ta oblika pokopa trajala še v 3. stoletje, saj se še v drugi polovici 2. stoletja na grobiščih mešajo žgani in skeletni grobovi. Žgani grobovi iz 3. stoletja kažejo, da so Rimljani tudi še v tem obdobju pokopavali na območjih večjih grobišč ob poteh proti severu in južno od brega Drave, manj pa ob vzhodni vpadnici v mesto. Skeletni grobovi iz 4. stoletja so ležali predvsem na zapuščenih obrtniških predelih v Rabelčji vasi, na Panorami in na Vičavi ter tudi na območju propadajočih reprezentančnih mestnih četrti na Zgornjem in predvsem Spodnjem Bregu, kar je smiselno povezano tudi z zgodnjekrščanskimi bazilikami. Nekateri poznorimski grobovi sodijo po pridatkih še na začetek 5. stoletja (Horvat et al., 2003, 165–166, 171–172, 175–176, 178–179).

V 1. stoletju se je širilo grobišče predvsem ob zahodni vpadnici v mesto, na kar je vplival tudi predvidoma tu postavljeni vojaški tabor legij VIII. Avguste in XIII. Dvojne (Abramić, 1925, 13–21), in še na jug proti Dravinji. Nekaj grobov iz flavijskega časa v Rabelčji vasi dokazuje, da je ob koncu 1. stoletja nastalo grobišče tudi ob vzhodni vpadnici v mesto (Kujundžić, 1982). K temu prehodu k Slovenskim goricam lahko dodamo še grobove z območja ob potoku Grajena, v Rabelčji vasi – zahod (Tušek, 1985, 405–417, t. 1–6; Vomer Gokovič, 1996) in na območju vzhodnega Ptuja pri gasilskem domu (Jevremov, 1985, 422–423, t. 4: 4–9; t. 5; Tušek, 1993a).

V 2. stoletju se omenjena grobišča niso veliko spremenila, le zgoštila so se in morebiti nekoliko povečala. Po najdbah veličastnih nagrobnikov lahko sklepamo, da so bili današnje mestno središče (Orfejev spomenik), Vičava-Orrešje (pepelnica), Panorama (nagrobnik Iuliae Kupitae) in prostor severno od nekdanjega toka Drave ter mosta čeznjo v tem času namenjeni pomembnim rimskim mestnim patricijskim družinam. Z okroglimi opečnimi tlakovci obdana grobnica na vrhu Panorame govori o grobu petovionskega veljaka s po-

membnimi mestnimi funkcijami, ki je hotel še po smrti gledati navzdol na svoje mesto (Tušek, 1984, 244, sl. 50).

Razen v poznorimski dobi, iz katere poznamo grobove na Panorami, Rabelčji vasi (Tušek, 1997; Vomer Gojkovič, 1997) in na Zgornjem in Spodnjem Bregu, se grobišča v 3. stoletju niso veliko spreminjala. Jasno pa je, da so si domačini v nemirnih časih konca 3. in v 4. stoletju poiskali zatočišča na desnem bregu Drave, ki je postala naravna obramba pred nevarnostjo z vzhoda, prostor na njenem levem bregu pa je ostal zapuščen.

Obrtniške dejavnosti s stavbami vred na območju Rabelčje vasi so počasi zamirale, isto pa je bilo značilno tudi za sosednji Panoramo in Vičavo. Mesto je izgubljalo značaj provincialnega središča Panonije, opuščeni prostor je postal uporaben le še za kratkotrajne obrtniške dejavnosti in pokopališča.

Slika 2: Marmorna plošča z reliefom Nutrices Augustae s Panorame (PMPO RL 973).

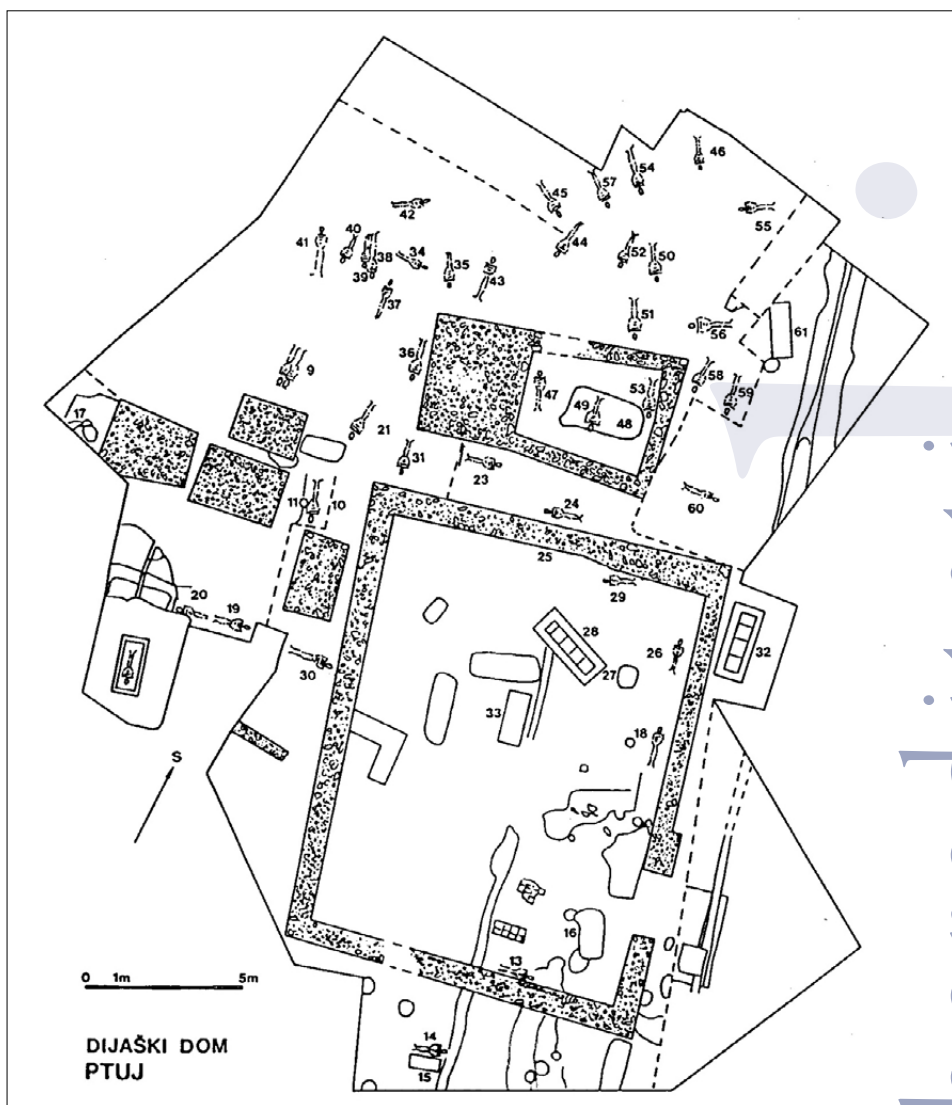
Iz 4. stoletja poznamo skeletne grobove, kjer so pokojniki položeni v enostavno izdelane sarkofage iz rumenega peščenca ali pa so grobne jame obdane s poškodovanimi starejšimi napisnimi kamni ali z reliefnimi oltarnimi

ploščami (ženski grob na Panorami, obložen z reliefnimi marmornimi ploščami *Nutrices Avgustae*) (Tušek, 1984; Tušek, 1986, 348–350, t. 1: 1; t. 5–9) (slika 2).

V manjših skupinah so ti grobovi na prejšnjih pokopališčih (Rabelčja vas) in tudi med gradbenimi ostalinami vil v nekdanj bogatih rimskih mestnih četrtih na Vičavi ter na Zgornjem in Spodnjem Bregu.

Obzidane grobne parcele

Tip obzidanih grobnih parcel poznamo iz mnogih rimskih nekropol: Pompeji, Rim – Vatikan, Ostija, predvsem pa iz nam najbližje Akvileje. Ta način pokopa so Rimljani prenesli tudi k nam; poznamo jih iz severne emonske nekropole (Petru, 1972), iz Šempetra (Kolšek, 1977), iz Kolacione (Strmčnik-Gulič, 1981). V petovionskih grobiščih se pojavljajo grobne parcele dokaj pogosto: na zahodnem petovionskem grobišču na Hajdini (Vomer Gojkovič, 1996, 264) kot tudi na severnem, v Rabelčji vasi (Vomer Gojkovič, 1996, 264). Tako sta bili v grobišču pri Dijaškem domu na Ptujju (Vomer Gojkovič, 1996; Vomer Gojkovič, 1997; Vomer Gojkovič, 1998, 115–118) odkriti kar dve obzidani grobni parceli, zgrajeni najverjetneje v 2. stoletju (slika 3): mala grobna parcela, ki je merila $3,5 \times 4,5$ m, se je na zahodni strani zaključevala v kamnit plato, sestavljen iz rečnih oblic v dveh do treh vrstah. Med oblicami, pod njimi in na vogalih so bili zloženi večji rumeni peščenci. Zid okoli nje je bil zidan z oblicami in velikimi kamni iz peščenca, med katerimi je bila opeka; na severni strani je bil prekinjen za vhod. V njej so bili štiri grobovi, žgan in poznejši skeletni. Velika grobna parcela je merila $10,5 \times 14$ m; omejena je bila z zidom iz oblic z odprtino na vzhodni strani – vhod h grobovom. V notranjosti te velike grobne parcele je bilo devet grobov: dva žgana (eden je bil pokrit z opeko), šest prosto vkopanih in eden zidan z opeko. Vzporedno z zahodno stranico velike grobne parcele so bili štiri kamniti platoji, zidani iz oblic. Zunaj grobne parcele sta bila tudi edini grob (grob 7) z nagrobno ploščo, posvečeno vojaku legije XIII. Dvojne nad njim (Vomer Gojkovič, 1996, 232, 242, 248; Vomer Gojkovič, 1998, 117) in sarkofag iz rumenega peščenca s strehastim pokrovom z akroteriji na vogalih (grob 63) (Vomer Gojkovič, 1998, 117). Žal je bil izropan, vendar ostanki zlatih niti, ki so bile verjetno všite v tkanino, kažejo na to, da je pokojnik spadal v višji družbeni sloj (Vomer Gojkovič, 1996, 232, 242, 248).

Slika 3: Tloris grobišča pri Dijaškem domu v Rabelčji vasi na Ptuj z obzidanima grobnima parcelama.

Vojaški nagrobniki

*Nagrobna stela*²

Nagrobna stela, kenotaf, za stotnika VIII. Avgustove legije, je bila izdelana v drugi četrtini 1. stoletja iz marmorja, odlomljenega v prvem rimskem ka-

² Material: marmor (Pohorje); velikost: viš. 264 cm, sir. 35 cm, deb. 20 cm; najdišče: Videm pri Ptuj; inv. št. PMPO RL 825; datacija: druga četrtina 1. stoletja.

mnolomu v okolici Šmartna na Pohorju (Djurić, 2004, 152, 153). Vzdana je bila v ograjo cerkve v Vidmu pri Ptuju.

Slika 4: Nagrobna stela, kenotaf, za stotnika VIII. Avgustove legije Marka Petronija Klasika (PMPO RL 825).

Marku Petroniju Klasiku, sinu Marka, iz družine Marucini iz volilnega okrožja Arnensis, iz Picena, stotniku legije VIII. Avguste, tukaj sežganemu, sta postavila v spomin nanj nagrobnik kenotaf brat in tovariš. Njegov pepel je bil poslan domov. Zgornji del je v obliki zatrepa z reliefom hrastovega venca z draguljem in rozeto v sredini ter s palmetami ob straneh. V spodnjem, skoraj kvadratnem prostoru je relief centurionovega šlema s prečno perjanico. V spodnjih vogalnih prostorih tega dela je upodobljena po ena rozeta. Srednji del nagrobnika je ob straneh okvirjen s kaneliranima pilastroma z listnatimi kapiteli. Med njima je kapitelni prostor žlebast in okrašen s tremi listi in ovratnicami ali narokvicami (armillae). V zgornjem srednjem delu je napis. Pod njim je relief oklepa pokojnika s petimi odlikovanji. V spodnjem delu nagrobnika je relief golenic in palica stotnika. V napisnem polju je napis: M(ARCUS) · PETRONIUS / M(ARCI) · F(ILIVS) · ARN(ENSIS) · CLASSI / CUS MARUCINUS / (CENTURIO) · LEG(IONIS) · VIII AUG(USTAE) / HIC EST · CREMATUS / OSSA RELATA · DOMI / P(UBLIVS) · FRATER ET CON / LEGA POSUI[T] (Abramić, 1925, 51–52, št. 1; Hoffiller, Saria, 1938, 117–118, št. 260; Jevremov, 1988, 39–40, št. 6; Djurić, 2004, 153).

Nagrobna stela³

Nagrobna stela z zatičem po stavbni razčlembi posnema edikulo; na vrhu so upodobljeni v zaklinkih delfina in v trikotnem profiliranem timpanonu Gorgona s kačjima trakovima in k njej obrnjena goloba. Friz z bršljanom zaključuje osrednje napisno polje, ki ga omeujeta dva luskava, v zgornjem delu poševno nazlebljena stebriča s profilirano bazo in kapitelom. Iz napisa razberemo, da je bil Gaj Kornelij Ver, Gajev sin, doma iz mesta Dertona (današnja Tortona v severni Italiji), iz okrožja Pomptina. Po končani vojaški službi, nazadnje v legiji II. Adiutrix (Pomožni), je postal njen veteran. Bil je tudi odlikovan, kar potrjuje v spodnjem profiliranem polju med dvema vencema visok kantaros z bršljanom. Kot beneficiarius consularis je bil poslan v C(oloniam) U(lpian) T(raianam) P(oetovionensem), kjer je prejel dvojno običajno odmero zemlje, kar bi lahko povezali z ustanovitvijo naselbine po cesarju Trajanu. (Abramić, 1925, 141–142, št. 150; Hoffiller, Saria, 1938, 168, št. 373). Nagrobnik mu je postavil dedič Gaj Bilenij Vital: C(AIVS) · CORNELIVS · C(AI) · F(ILIVS) / POM(PTINA) · DERT(ONA) · VERVS · / VET(ERANVS) · LEG(IONIS) · II · ADI(UTRICIS) / DEDVCT(VS) · C(OLONIAM) · U(LPIAM) · T(RAIANAM) · P(OETOVIONENSEM) · / MISSION(E) · AGR(ARIA) · II / MILIT(AVIT) · B(ENEFICIARIVS) · CO(N)S(ULARIS) / ANNOR(VM) · L · H(IC) · S(ITVS) · E(ST) · / TEST(AMENTO) · FIER(I) · IVS(SIT) / HERES / C(AIVS) · BILLIENIVS · VITALIS / F(ACIVNDVM) · C(URAVIT)

³ Material: marmor; velikost: viš. 282 cm, sir. 95 cm, deb. 24 cm; najdišče: Ptuj, Povodnov muzej, 1848; inv. št. PMPORL 773; datacija: prva polovica 1. stoletja.

Slika 5: Nagrobna stela, posvećena Gaju Korneliju Veru (PMPO RL 773).

Nagrobniki

Nagrobna stela⁴

Slika 6: Nagrobna stela, postavljena Gaju Juliju Magnusu, mestnemu svetniku (PMPO RL 774).

Poškodovan zgornji del nagrobnika ima v zaklinkih upodobljena hipokampa, v trikotnem profiliranem timpanonu pa Gorgono med kačami in pticama (goloba). Nad napisnim poljem, ob katerem sta stebrička, je friz z vitica-

⁴ Material: marmor; velikost: viš. 106 cm, šir. 76 cm, deb. 17 cm; najdišče: Ptuj, Povodnov muzej, 1843; inv. št. PMPO RL 774.

mi. Napis je poškodovan: C(AIO) · IULIO · MAGN[O] / DEC(URIONI) · C(OLONIAE) · U(LP)IAE) · T(RAIANA)E) · P(OETOVIONENSIS) · AN(NORUM) · [. . . / ET. ULP(IAE) · MATERN[AE / AN(NORUM) · L / IULIA · MAGNA. . . Gaj Julij Magnus je bil petovionski občinski svetnik. Njemu in njegovi ženi Ulpiji Materni je postavila nagrobnik njuna hči Julija Magna. (Abramić, 1925, 142, št. 151; Hoffiller, Saria, 1938, 175, št. 388).

Nagrobna stela – Orfejev spomenik⁵

Eden najpomembnejših ptujskih spomenikov je velika ptujska Orfejeva stela, zunanji znak mesta Ptuja, srednjeveški »pranger« in dokument moči ter bogastva antične Petovione.⁶ To je zelo impresivna in reprezentativna nagrobna stela, ki ne zaostaja za šempetrskimi nagrobnimi kapelami (Abramić, 1925, 136–139, št. 147; Hoffiller, Saria, 1938, 175–177, št. 389). Zdi se, da je stela trajno ostala na svojem prvotnem mestu na nekem grobu oziroma v neki skupini družinskih grobov ob cesti, ki je vodila iz mestnega jedra na desnem bregu Drave preko mosta sem na levi breg proti severu in vzhodu, ko se je kmalu za tem razcepila na dve cesti, proti Savariji na sever in proti Mursi na vzhod (Kastelic, 1998, 482–487). Do danes se je ohranilo pod le nekaj slabo vidnih vrstic napisa: M(ARCO) · VALERIO · C(AI) · F(ILIO) · / PAP(IRIA) · VERO · DEC(URIONI) / C(OLONIAE) · U(LP)IAE) · T(RAIANA)E) · P(OETOVIONENSIS) · II · VIR(O) · I(URE) · D(ICUNDO) · – Marku Valeriju, Gajevemu sinu, / iz Papirijske četrti, Veru, dekurionu / kolonije Ulpijske Trajanove Pojtovionske, duumviru s sodno pravico (Alföldy, 1965, 99–101, z risbo rekonstruiranega napisa).⁷ Družina Valerijev je bila v Petovioni znana že iz drugih pomembnih napisov kot ugledna družina mestnih funkcionarjev v vlogi mogočnih ptujskih gospodov, ki so mogli postavljati take spomenike in ki so živeli tudi v takem socialnem in kulturnem svetu, da jih je Orfejev mit mogel pritegniti.

Na ptujski steli je spodnji relief danes uničen. Polje reliefa je bilo razdeljeno v glavno srednjo ploskev in v dve stranski ožji okrasni vertikalni ploskvi, v katerih sta bili po ena gola moška figura, verjetno genija. V srednjem polju je bila na desni strani prikazana sedeča dvojica, Pluto in Proserpina, za njima Hermes s koničasto kapo in kerykejonom, palico s trakovi, v desnici. Pred sedečo dvojico stoji Orfej z liro. Na levi so tri osebe, relief figure ob Orfeju je uničen, srednja oseba je vsekakor Evridika, za njo pa je še morda Heraklej.

Nad napisnim poljem, ki se na vrhu zaključuje z voluto, je ozek friz s prizori živali, na levi gazela, v sredini bik in medved, na desni onager-divji osel, ki ga zasleduje lev.

5 Material: marmor; velikost: viš. 494 cm, šir. 182 cm, deb. 39 cm; najdišče: Ptuj, center, Slovenski trg; inv. št. PMPORL 769; datacija: sredina 2. stoletja.

6 V 19. stoletju je bilo še mogoče razpoznavati neke figure v reliefu pod napisom (Vomer Gojkovič, Kolar, 1993, 23).

7 Prevod je povzet po J. Kastelic, 1998, 484.

Slika 7: Orfejev spomenik, nagrobna stela, posvečena Marku Valeriju Veru (PMPO RL 769).

V glavnem polju, obdanem z dvema stebroma z luskasto površino in okrašeno z nekakšnimi stiliziranimi listi, sedi na sredini na desno obrnjen Orfej.

Slika 8: Stranica Orfejevega spomenika s prizori plešoćih moških in žensk v zaključenih poljih.

Oblečen je v orientalsko nošo, na glavi ima trako-frigijsko kapo in igra na liro. Prizor je postavljen v nišo, ki ponazarja votlino. Orfeja pozorno poslušajo živali: slon, jelen, bik, lev, panter, kamela, merjasec, krokodil. Na robu skalne

Slika 9: Nagrobna stela Juliji Kupiti, najdena na Panorami leta 1983 (PMPO RL 1033).

votline se na levi plazi kača, prikazana je gos v letu in še neka manjša ptica, na desni opica in dve ptici. Živali so se zbrale in poslušajo velikega pevca (slika 8).⁸

Nad tem prizorom sledi ozek friz z različnimi pticami, zato bi lahko ta friz prišteli pravzaprav še k glavnemu Orfejevemu prizoru. Nad frizom je oblikovan timpanon s temo Selene in Endymiona. V obeh trikotnikih ob timpanonu sta dva krilata Erosa z dvignjeno baklo. Nad tem prizorom je levje ovršje z dvema navzven obrnjenima levoma z živalskima glavama v šapah. Na sredini med njima je namočena še bradata moška glava s plitvo okroglo cisto na temenu, verjetno Sarapis, božanstvo iz Orienta.

Okrašeni sta tudi obe stranski ploskvi: v podolgovatih pravokotnih, zgoraj trikotno ali polkrožno zaključenih poljih so izmenično upodobljeni plešoči satiri in nimfe; med njimi je nekaj upodobitev živali v manjših kvadratnih okvirih.

Nagrobna stela⁹

V reliefni niši so upodobljeni na levi žena, v sredini hči in na desni strani mož, ki drži v levi roki zavitek (volumen). Mati z obema rokama drži hči za ramena, mož pa s prosto desnico objema ženo čez ramo. Spomenik je dal postaviti Aplej Lup, vojak XVIII. Dvojne svoji ženi Juliji

8 Del marmornega nagrobnika s prizorom Orfeja, ki na liro igra živalim, je vzidan v južno steno cerkve sv. Martina v Šmartnu na Pohorju (Hoffiller, Saria, 1938, 43–44, št. 101; Pahič, 1977, 274; Pahič, 1984, 257, sl. 63).

9 Material: marmor; velikost: viš. 153 cm, šir. 60 cm, deb. 27 cm; najdišče: Ptuj, Panorama, 1983; inv. št. PMPO RL 1033; datacija: 3. stoletje.

Kupiti: MEMORIAE / JULIAE · CUPITAE / OBSEQUENTISSI / MA-
ET · RARISSIM(A)E / PROPTER · PIETATEM / CONIUGI · QUAE /
VIXIT · ANN(IS) · XX · MENS(IBUS) / VIII · D(IEBUS) · XIII · APLU(E-
IUS) · / LUPUS · MIL(ES) · LEG(IONIS) · XIII / GEM(INAE) · ET · JU-
LIA · FECLA / FILIA · SUPERTIS / ET · TIBERI(A) · DOMITIANA /
MATER · ET · S(IBI) · VIVI · F(ACIENDUM) · C(URAVERT) (Tušek,
1986, 350–352).

Sarkofagi

Pokrov sarkofaga¹⁰

Slika 10: Akroterij z reliefno upodobitvijo ženskega doprsnega portreta in z delom strehe pokrova sarkofaga (PMPO RL 1018).

Levi sprednji akroterij z delom strehe pokrova sarkofaga ima ob akroteriju prikazane strešne opeke (imbres in tegula) v dveh vrstah, ki so pokrivalo celotno (verjetno samo sprednjo) površino dvokapne strehe. V akroteriju je ohranjena reliefna upodobitev, ženski doprsni portret. Pokojnica je oblečena v tuniko in ogrnjena v bogato naguban plašč – palla. Ovalni, spodaj rahlo ožji

¹⁰ Material: marmor; viš. 46 cm, šir. 62 cm, deb. 53 cm; najdišče: Ptuj; inv. št. PMPO RL 1018; datacija: sredina 3. stoletja.

obraz je deloma poškodovan, frizura pa kaže značilnosti ženskih frizur sredine 3. stoletja. Na sprednji strani pokrova je ohranjen del dvovrstnega napisa: Božanskim Manom. Publij Elij Vitalis... njun sin in.... (Tušek, 1986, 345, t. 3: 2; Djurić, 2004, 174, kat. št. 7) D(IS) · [M(ANIBUS)] · P(UBLIUS) · VITALIS · QV [-] / FILIUS · EOR(UM) · ET [-].

Vogala pepelnice¹¹

Slika 11: Akroterija strehastega pokrova sarkofaga z upodobitvijo letnih časov (PMPO RL 1016).

Ohranjena sta dva kosa z reliefi, okrašenega strehastega pokrova sarkofaga z akroteriji. Nekoč so predstavljali vogali pokrova s svojimi podobami štiri letne čase. V peterokotni niši stranske ploskve je rastlinski ornament, v vogalu polkrožno oblikovanega akroterija pa doprsna podoba kodrastega mladeniča, genija poletja, ob katerem je v višini njegove desne rame posoda na nogi s štirimi žitnimi klasi. Tudi peterokotna niša stranske ploskve drugega kosa je okrašena s v snop povezanim razvejanim rastlinskim ornamentom (podobnim bakli?), nad katerim je upodobljen še del peruti. V vogalu akroterija je doprsje kodrastega mladeniča, genija jeseni. V posodi na nogi ob njegovi levi rami so sadeži (Tušek, 1993b, 204–207).

Sarkofag¹²

Ohranjen je spodnji del sarkofaga. Sprednja stran je razdeljena na tri dele, ohranjen je spodnji del napisnega polja z napisom in del desnega profiliranega polja s spodnjim delom podobe genija smrti s prekrižanimi nogami in navzdol obrnjeno plamenico. Od ohranjenega napisa je razvidno, da sta dala izdelati sarkofag za svoje starše brata Elij Marin in Publij Elij Markijan, člana mestnega

11 Material: beli marmor; velikost: viš. 42 cm, šir. 55 cm, deb. 41 cm in viš. 43 cm, šir. 68 cm, deb. 47 cm; najdišče: Ptuj, Prešernova ulica, 1992; inv. št. PMPO RL 1016; datacija: 2. stoletje.

12 Material: marmor; velikost: dolž. 180 cm, šir. 130 cm, viš. 30–40 cm; najdišče: Vičava, 1974; inv. št. PMPO RL 967; datacija: druga polovica 2., začetek 3. stoletja.

petovionskega sveta (Jevremov, 1988, 115, št. 132): [- / AELIUS · MARI(NUS) · DEC(URIO) · COL(ONIAE) · POETOV(IONENSIUM)] / EQ(UO) · PUBL(ICO) · PRAEF(ECTUS) · COH(ORTIS) · II · HISPANORUM · ET / P(UBLIUS) · AELIUS · MARCIANUS · DEC(URIO) · COL(ONIAE) · EIUSDEM / EQ(UO) · PUBL(ICO) · PRAEF(ECTUS) · COH(ORTIS) · I · GERMANORUM / PARENTIBUS · PIEN(T)ISSIMIS / [-

Slika 12: Spodnji del sarkofaga, ki sta ga za svoje starše dala postaviti brata Elij Marin in Publij Elij Markijan, člana mestnega petovionskega sveta (PMPO RL 967).

Del sarkofaga¹³

Slika 13: Sarkofag s Hajdine s podobo družinskega obeda v vinogradu (PMPO RL 447).

Zelo znan je prizor z velikega sarkofaga s Hajdine s podobo družinskega obeda v vinogradu. Starši sedijo na počivalniku z visokim naslonjalom, pred mizo s hlebčki kruha na polkrožnem pladnju. Med starši se igra gola otroka, eden od njiju obeša materi venec okoli vratu, drugi sega po očetovih odlikovanjih. Večji otroci v vsakdanji obleki pristopajo k mizi, da bi se udeležili obeda. Strežnici prinašata kozarce in skodele z leve strani. Okoli prizora in zgoraj so

¹³ Material: marmor; velikost: dolž. 232 cm, viš. 62 cm, deb. 11 cm; najdišče: Zgornja Hajdina, zakristija cerkve sv. Martina; inv. št. PMPO RL 447; datacija: 2. ali 3. stoletje.

vitice trte z listi in grozdi, ki ponazarjajo intimni rodbinski prizor vinogradu. Take uprizoritve so v 3. stoletju predstavljale čuvanje spomina na umrle, oziroma vzdrževanje stikov z njimi in preostalo rodbino ter upanje na srečno snidenje v onostranstvu (Abramić, 1925, 171; Jevremov, 1988, 63, št. 35; Vidrih Perko, Vomer Gojkovič, 2005, 326–327).

Vogal sarkofaga¹⁴

Slika 14: Vogal sarkofaga z reliefnima upodobitvama na sprednji in stranski ploskvi (PMPO RL 883).

Desni sprednji vogal skrinje sarkofaga z reliefno okrašenim stranskim poljem tridelne sprednje stranice in levim delom reliefno okrašene stranske ploskve. V profiliranem sprednjem polju, ki je bilo zgoraj zaključeno z voluto, je relief, ki prikazuje portret pokojnika. Moška figura v kontrapostu, s težiščem

¹⁴ Material: marmor (Pohorje); velikost: viš. 63 cm, šir. 47 cm, deb. 31 cm; najdišče: Ptuj, cerkev sv. Jurija; inv. št. PMPO RL 883; datacija: 2. do sredine 3. stoletja.

na levi nogi in z desno nogo iztegnjeno vstran in naprej, stoji na posebej izdelani talni površini. Zgornja polovica glave je odbita. Moški je oblečen v tuniko z rokavi, ki mu sega do nadkolena, in s pasom nizko na bokih. Dolgi jeziček pasa je zataknjen pod pas. Prek tunike ima oblečen sagum, težki vojaški plašč, obrobjen z resami, ki mu zadaj sega do kolen. Plašč, spet z okroglo sponko na desni rami, ima vržen prek leve roke. V desnici drži vitis, palico stotnika, centuriona rimske vojske. Na stranski ploskvi je v preprostem poglobljenem polju ohranjen del gole krilate deške figure. Figura nedvomno prikazuje erota v kompoziciji z drugim, v levo nagnjenim erotom. Oba nosita med seboj nek predmet (školjka, medaljon ali kaj podobnega) (Šubic, 1970, 164; Jevremov, 1988, 124, št. 149; Djurić, 2004, 172, kat. št. 5).

Vogal pepelnice ali sarkofaga¹⁵

Slika 15: Vogal pepelnice ali sarkofaga s podobo genija pomladi (PMPO RL 463).

Izjemno visoko kakovost petovionskega kiparstva dokazuje podoba genija pomladi, upodobljena na stranskem polju marmornega sarkofaga s Ptuja. Nje-

15 Material: marmor (Pohorje); velikost: viš. 53 cm, dolž. 44 cm, deb. 36 cm; inv. št. PMPO RL 463; datacija: pozno 2. do zgodnje 3. stoletje.

govi vzori temeljijo v novoatiškem klasicizmu, ki je določil skoraj vso proizvodnjo noriških in nekaterih gornjepanonskih kiparskih delavnic (Djurić, 2004, 164). Ohranjen je del reliefa levega sprednjega vogala sarkofaga z reliefno okrašenim desnim delom leve stranske ploskve. V profiliranem sprednjem polju, ki je zgoraj zaključen z voluto, je prikazana gola krilata deška figura z debelušastim telesom. Glavo ima obrnjeno v desno, lasje so s trakom povezani v kito. Poševno v rokah drži girlando z rahlo uvitima koničastima koncema. Izza hrbta se spušča pod rokami plašč. Na stranski ploskvi je v profiliranem polju, ki se zgoraj zaključuje z voluto, ohranjen del desne v tuniko z rokavi oblečene figure s čopom in z metuljastimi krili, ki predstavlja Psihe (Jevremov, 1988, 124, št. 150; Djurić, 2004, 173, kat. št. 6).

Pepelnice

Pokrov pepelnice¹⁶

Slika 16: Pokrov pepelnice z upodobljenimi doprskimi družinskimi portreti moža, žene in hčerke (PMPO RL 123).

Ohranjena je sprednja tretjina strehastega pokrova tipične petovionske pepelnice (ossuarium) z velikimi vogalnimi akroteriji in ravnim slemenom. V trikotno oblikovanem polju čela so prikazani doprski družinski portreti moža na desni, žene na levi in hčerke v sredini. Obrazi vseh treh oseb so močno poškodovani in delno odbiti. Moški ima kratko frizuro, oblečen je v tuniko in ogrnjen v plašč (sagum), spet na desni rami s z okroglo sponko. V levi roki drži na prsih svitek. Starejša ženska figura na levi ima značilno frizuro sredine 3. stoletja, oblečena je v tuniko in ogrnjena s plaščem (palla). V desni roki drži na prsih verjetno golobico. Tesno okoli vratu nosi biserno ogrlico. Mlajša ženska figura v sredini ima frizuro močno poškodovano in nedoločljivo. Oblečena je v tuniko, ogrnjena v plašč (palla), v desnici pa drži na prsih verjetno granatno jabolko. Portreti so upodobljeni pred zaveso (parapetasma), ki je na štirih mes-

¹⁶ Material: marmor (Pohorje); velikost: viš. 53 cm, dolž. 44 cm, deb. 36 cm; inv. št. PMPO RL 463 datacija: pozno 2. do zgodnje 3. stoletje.

tih pritrjena z okroglimi rozetami (druga z leve odbita). V ozadju je prikazana školjka (pecten jacobaeus), okrašena na robu s štirimi majhnimi odebelitvami, podobnimi okroglim rozetam. V obeh vogalnih akroterijih sta prikazani goli moški figuri z enako, srednje dolgo kodrasto frizuro s čopom na temenu. Ob levi figuri je prikazan šop cvetic, atribut personifikacije pomladi. Desna figura drži v dvignjeni desni roki snop klasja, povezan s širokim trakom, atribut personifikacije poletja (Jevremov, 1988, 67, št. 42; Djurić, 2004, 171, kat. št. 4)

Pepelnica¹⁷

Slika 17: Pepelnica Fanija Florentina in njegove družine (PMPO RL 104).

Sprednja stran je razdeljena na tri dele. V levem stranskem polju, ki se zaključuje z voluto, je relief žene Ulpije Severine v dolgi obleki s plaščem, spetim z velikimi sponkami na ramenu. V k sebi upognjeni desni roki je verjetno držala cvetico, s spuščeno levo pa vleče k sebi plašč. V desni ploskvi je upodobljen mož Fanij Florentinijan v vojaški uniformi, v kratki prepasani tuniki in z vojaškim ogrinjalom (paludamentum). V levi roki drži meč, z desno pa prijema držaj meča. V srednjem, profiliranem polju je napis: FANN(IUS) · FLORENTINUS / MIL(ES) · LEG(IONIS) · XIII · G(EMINAE) · ET · ULP(IA) / SEVERINA · CONI(UX) · V(IVI) · F(ECERUNT) · S(IBI) / ET · FANNIS · FLORENTINE · ANN(ORUM) / XVI · ET · SUPERE · ANN(ORUM) ·

17 Material: marmor; velikost: dolž. 173 cm, šir. 93 cm, viš. 70 cm; najdišče: Velika Nedelja, grad, 1894; inv. št. PMPO RL 104; datacija: 2. stoletje.

III · ET · FLORIANO · ANN(ORUM) · II · ET · FLORO / ANN(I) · I · FILIS Sarkofag sta dala izdelati vojak legije XIV. Dvojne Fanij Florentin in žena Ulpija Severina zase in za svoje štiri umrle otroke; hčerki Florentino in Supero ter sinova Florjana in Flora, za katere je omenjena starost. Obe stranski ploskvi se zaključujeta z dvojno voluto. V reliefu leve stranice na levi je upodobljena ženska v preпасani obleki (hiton) z zrcalom v dvignjeni levici in z daritveno rutico prek povešene desnice. V sredini ploskve je miza na treh nogah s petimi hlebčki kruha. Na desni strani mize je upodobljen moški v dolgi tuniki s kozarcem v desni roki in morda opleteno steklenico v levi roki. Na levi strani mize stoji na tleh svetilka z ročajem, na desni pa vrč (urceus). V reliefu desne stranice je cvetna kita (taenia), pod katero so upodobljeni mrtvi otroci, hčerki v dolgih in sina v kratkih oblekah (Abramić, 1925, 54–56, št. 42; Hoffiller, Saria, 1938, 197, št. 446; Jevremov, 1988, 86–87, št. 75; Kastelic, 1998, 431–432).

Pepelnica¹⁸

Slika 18: Nedokončana pepelnica z napisom (PMPO RL 36).

Sprednja stran je razdeljena na tri dele. Stranska polja sta nevesče obdelana oziroma nedokončana. Med njima je napisno polje z enostavnim okvirom, v katerem je ohranjen del napisa: C(ONIUGI) · K(ARISSIMO) · MIL(ITI) · L(EGIONIS) · XIII / G(EMINAE) · Q(UI) · V(IXIT) · ANN(OS) · LXV · ET / MUNAT(IO) · VALENTINO / F(ILIO) · C(ARISSIMO) · Q(UI) ·

¹⁸ Material: marmor; velikost: viš. 40 cm, dolž. 80 cm, šir. 52 cm; najdišče: Ptuj, ob cerkvi sv. Ožbolta, 1905; inv. št. PMPO RL 36; datacija: 1. stoletje.

V(IXIT) · ANN(OS) · XVIII Najdražjemu soprogu, vojaku legije XIV. Dvojne, ki je živel 65 let, in najdražjemu sinu Munatiju Valentinu, ki je živel 18 let (Hoffiller, Saria, 1938, 171, št. 378; Jevremov, 1988, 125–126, št. 152).

Pepelnica¹⁹

Sprednja stran ima tri dele. Stranska polja se zaključujeta z voluto. V levem polju je relief žene v tuniki in z ogrinjalom, desno roko ima upognjeno, v levi, iztegnjeni, pa drži nek predmet. V desnem polju je mož v tuniki in s plaščem; v levisi ima rokopisni svitek, desnico pa drži v gesti zaprisege. V sredinskem napisnem polju je napis: CANTORIA · CALANDINA / V(IVA) · F(ECIT) · SIBI · ET · AUR(ELIO) · VERIN / O · CO(N)IUGI · QUI · VIX(IT) / AN(NOS) · IVXXC · (E)T · AUREL / IE · VERECUNDE Kartorija Kalandina je živa postavila (pepelnico) zase in za moža Avrelija Verina, ki je živel 84 ali 86 let, ter za najdražji hčerki Avrelijo Vero in Avrelijo Verecundo (Hoffiller, Saria, 1938, 178, št. 394; Jevremov, 1988, 88, št. 77).

Pepelnica²⁰

Slika 19: Nedokončana pepelnica z reliefno podobo dveh genijev v stranskih poljih sprednje ploskve (PMPO RL 448).

Nedokončana poškodovana pepelnica ima sprednjo ploskev razdeljeno na tri dele. Stranska polja se zaključujeta z voluto. Reliefa v stranskih poljih prikazujeta drug proti drugemu stoječa gola krilata Genija, ki imata eno roko dvignjeno čez prsi in položeno na nasprotno ramo, z drugo pa se opira na navzdol obrnjeno plemenico. Med njima v sredini je profilirano prazno napisno polje (Jevremov, 1988, 90–91, št. 83).

19 Material: marmor; velikost: viš. 44 cm, šir. 54 cm, deb. 77 cm; najdišče: Ptuj, Prešernova, 1850; inv. št. PMPO RL 37.

20 Material: marmor; velikost: viš. 70 cm, šir. 76 cm, deb. 137 cm; najdišče: Vičava, 1946; inv. št. PMPO RL 448.

Edikule

Petoviona se ponaša tudi z edikulami, postavljenimi na podstavke iz dravskih rečnih oblic. Te niso tako razkošne kot šempetrske, morda pa se še skrivajo v zidovih srednjeveškega Ptuja, ko so uporabili marmorna obeležja za gradbeni material.

Vrh edikule²¹

Slika 20: Zgornji del edikule z reliefno upodobitvijo dveh delfinov (PMPO RL 970).

V trikotno oblikovanem vrhnjem delu edikule je relief dveh delfinov; manjši je usmerjen v kot trikotnika, večji delfin je upodobljen za njim (Jevremov, 1988, 107).

Reliefna plošča edikule²²

Plošča je bila skupaj s trikotnim zgornjim delom s podobo delfinov verjetno del edikule, kar nakazujeta dve kvadratni vdolbini na vrhnjem delu. Relief Herakleja in Alkeste²³ se zgoraj zaključuje z voluto. Heraklej je gol, mišice telesa so izrazite, z upognjeno desno nogo je nakazano njegovo gibanje. Prek desnega ramena in roke, v kateri drži kij, vržena levja koža mu sega še za desno nogo. Glavo s kodrastimi lasmi in brado ter mandljasto oblikovanimi očmi ima obrnjeno proti Alkesti, ki jo z levo roko drži zapestje desne roke. Alkesta je

21 Material: marmor; velikost: viš. 53 cm, šir. 97 cm, deb. 18 cm; najdišče: Ptuj, Rabelčja vas, 1976; inv. št. PMPO RL 970; datacija: 2. stoletje.

22 Material: marmor; velikost: viš. 88 cm, šir. 87 cm, deb. 17–8 cm; najdišče: Ptuj, Rabelčja vas, 1976; inv. št. PMPO RL 969; datacija: 2. stoletje.

23 Edikuli s prizorom Herakleja in Alkeste je tematsko najbližja Vindonijeva grobnica iz Šempetra v Savinjski dolini s podobnim prizorom (Klemenc, 1961, 31–32, sl. 4, 8; Kastelic, 1998, 491–492, 498–499).

z glavo obrnjena proti njemu. Obraz z mandljasto oblikovanimi očmi obkrožajo lasje, ki so zadaj speti v čop. Ostali del reliefa je poškodovan (Jevremov, 1988, 108–109).

Slika 21: Reliefna plošča edikule z upodobitvijo Herakleja in Alkeste (PMPO RL 969).

Reliefna plošča edikule²⁴

Plošča ima kvadratne vdolbine na vrhnjem delu. Leva stran plošče je poškodovana. Uokvirjen relief, ki je zgoraj zaključen z dvojno voluto, na desni strani prikazuje legionarja, ob katerem je vojaška oprema: okrogel in polkrožen oklep, podolgovat in podolgovat šestkoten ščit, dve čeladi, tulec s puščico in sulico kopja, meč ter nanožnice (Jevremov, 1988, 92).

²⁴ Material: marmor; velikost: viš. 86 cm, šir. 147 cm, deb. 35 cm; najdišče: Ptuj, grad; inv. št. PMPO RL 494.

Slika 22: Reliefna plošča edikule z upodobitvijo legionarja z orožjem (PMPO RL 494).

Zaradi svoje lege na križišču pomembnih vodnih in cestnih poti, ob glavni prometnici, jantarni cesti, je postala Petoviona kmalu po prihodu Rimljanov eno največjih središč v Panoniji. V mestu na območju današnjega Ptuja in Hajdine so bili mnogi pomembni uradi: najpomembnejša med njimi sta bila center Ilirske carine za območje med Recijo (današnja Švica) in Črnim morjem ter center Arhiva za provinco Panonijo. Ko so se naselili v mesto številni uradniki, trgovci, vojaki in drugi, so s seboj prinesli tudi svojo kulturo, verstva in običaje, kar je močno vplivalo tudi na življenje v Petovioni. Ta vpliv pa je viden tudi pri načinu pokopavanja. Pojavijo se obzidane grobne parcele po vzoru italjskih, pa tudi nagrobna obeležja petovionskih veljakov, med katerimi je eden najpomembnejših nagrobnik, posvečen Marku Valeriju Veru, iz sredine 2. stoletja, ki še stoji v središču današnjega Ptuja. Ob enostavnem pokopu pokojnika ali njegovega pepela so ti položeni v sarkofag ali v pepelnico, ki so jih izdelali petovionski klesarski mojstri iz bližnjega pohorskega ali oddaljenega gumernskega marmorja.²⁵ Bogastvo petovionskih veljakov je prav gotovo izraženo tudi v kvalitetno izdelanih reliefih petovionskih edikul, ki so jih izdelali po italjskem in šempetrskem vzoru. Premnoge ostaline iz dravskih oblic izdelanih podstavkov pa priča, da je mnogo bogatih nagrobnih obeležij končalo že v rimskem času v apnenicah ali pozneje kot gradbeni material v zidovih srednjeveškega Ptuja.

25 Po najdišču Gummern v Avstriji.

Summary

The consequence of a favourable position at the crossing of important water and road ways, by the arterial road, named Amber-road, Poetovio became soon after the Roman arrival one of the biggest centres in Pannonia. In the town on the territory of today's Ptuj and Hajdina were many important administrative seats: among them the most important were centre of Illyrian customs (Portorium publici Ilyrici) for regions between Retia and Black Sea and centre of Archive for province Pannonia. In the town settled merchants, craftsmen and others; they brought different culture, religion and custom, what had influence on the way of life in Poetovio. This influence is visible on the funeral symbols of Poetovio notabilities, too. One of the most important is the monument, dedicated to Marcus Valerius Verus from the middle of 2nd century; it stays till now in the centre of today's Ptuj. Deceased or his ashes were sometimes buried in sarcophagus or in ossuaria, made by Poetovios stonemasons out of marble brought from nearby Pohorje or remote Gurnern. Wealth of Poetovios elite was certainly shown in quality reliefs of aedicules made after Italic and Šempeter models. Nowadays numerous pebble foundations indicate that many prestige gravestones were burned in lime-kilns already in Roman times or later used as building material in walls of medieval Ptuj.

Literatura

- Abramić, M. (1925):* Poetovio: Vodnik po muzeju in stavbnih ostankih rimskega mesta. Ptuj, Muzejsko društvo Ptuj.
- Alföldy, G. (1965):* Epigraphica. Situla, 8. Ljubljana, 93–112.
- Curk, I. (1990):* Prostorska ureditev grobišč rimskega Ptuja. Arheološki vestnik, 41. Ljubljana, 557–576.
- Djurić, B. (2004):* V Saksanovem svetu: Rimsko pridobivanje belega marmorja s Pohorja. V: Rimljani, steklo – glina – kamen, Katalog razstave. Celje – Ptuj – Maribor, Pokrajinski muzej Celje, Pokrajinski muzej Ptuj, Pokrajinski muzej Maribor, 147–166.
- Hoffiller, V., Saria, B. (1938):* Antike Inschriften aus Jugoslavien, 1, Noricum und Pannonia Superior. Zagreb.
- Horvat, J., Lovenjak, M., Dolenc Vičič, A., Lubšina-Tušek, M., Tomanič-Jevremov, M., Šubic, Z. (2003):* Poetovio, Development and Topography. V: Djurić, B. in Lazar, I. (ur.): The Autonomous Towns of Noricum and Pannonia. Situla, 41. Ljubljana, Narodni muzej Slovenije, 153–189.
- Istenič, J. (1999, 2000):* Poetovio, zahodna grobišča I–II, Katalogi in monografije. Ljubljana, Narodni muzej Slovenije, 32–33.
- Jevremov, B. (1985):* Novosti o obrtniških dejavnostih in nekaj drobcev iz arheoloških izkopavanj v letih 1970–1980. Ptujski zbornik 5. Ptuj, 419–430.
- Jevremov, B. (1988):* Vodnik po lapidariju. Ptuj, Pokrajinski muzej Ptuj.
- Kastelic, J (1998):* Simbolika mitov na rimskih nagrobnih spomenikih. Šempeter v Savinjski dolini. Ljubljana, Slovenska matica.

- Klemenc, J. (1961):* Rimske izkopanine v Šempetru. Spomeniški vodniki, zv. 1. Ljubljana, Mladinska knjiga.
- Kolšek, V. (1977):* Vzhodna šempetrska nekropola. Katalogi in monografije 14. Ljubljana, Narodni muzej Slovenije.
- Kujundžič, Z. (1982):* Poetovijske nekropole. Katalogi in monografije 20. Ljubljana, Narodni muzej Slovenije.
- Pabič, S. (1977):* Šmartno na Pohorju, Poročila – Arheološki spomeniki. Varstvo spomenikov, 21. Ljubljana, 273–274.
- Pabič, S. (1984):* Šmartno na Pohorju, Poročila – Arheološki spomeniki. Varstvo spomenikov, 26. Ljubljana, 257–259.
- Petru, S. (1972):* Severne emonske nekropole. Katalogi in monografije 7. Ljubljana, Narodni muzej Slovenije.
- Strmčnik-Gulič, M. (1981):* Antično grobišče v Starem trgu pri Slovenj Gradcu. Arheološki vestnik, 32. Ljubljana, 348–389.
- Šubic, Z. (1970):* Ptuj, Konservatorska poročila. Varstvo spomenikov, 13–14. Ljubljana, 164–165.
- Šubic, Z. (1974):* Sp. in Zg. Hajdina, Zg. Hajdina, Konservatorska poročila. Varstvo spomenikov, 17–19/1. Ljubljana, 153, 162–163.
- Tušek, I. (1984):* Ptuj – Panorama, Poročila – Arheološki spomeniki. Varstvo spomenikov, 26. Ljubljana, 241–247.
- Tušek, I. (1985):* Zlati nakitni predmeti v rimskih grobovih na Ptuj. Ptujski zbornik 5. Ptuj, Skupščina občine Ptuj, 405–418.
- Tušek, I. (1986):* Novi rimski reliefni kamni in napisi iz Ptuja. Arheološki vestnik, 37. Ljubljana, 343–370.
- Tušek, I. (1993a):* Rimsko grobišče na novi obvoznici ob Potrčevi cesti na Ptuj. Ptujski arheološki zbornik, Ptuj, Pokrajinski muzej Ptuj, 385–448.
- Tušek, I. (1993b):* Novi oltarni in reliefni kamni iz Petovione. Arheološki vestnik, 48. Ljubljana, 203–208.
- Tušek, I. (1997):* Skupina poznorimskih grobov iz območja izkopa za stanovanjski blok B-2 v Rabelčji vasi – zahod na Ptuj. Arheološki vestnik, 48. Ljubljana, 289–300.
- Tušek, I. (2004):* Rimska grobišča v Petovioni, Rimljani, steklo – glina – kamen. V: Katalog razstave, Celje – Ptuj – Maribor. Pokrajinski muzej Celje, Pokrajinski muzej Ptuj, Pokrajinski muzej Maribor, 116–122.
- Vidrih Perko, V., Vomer Gojkovič, M. (2005):* Pijenje vina i kult boga Libera i nalazi iz Poetovije / Wine and Cult of the God Liber in Poetovio. *Histria Antiqua*, 13. Pula, 323–332.
- Vomer Gojkovič, M., Kolar, N. (1993):* *Archaeologia Poetovionensis: Stara in nova arheološka spoznanja.* Ptuj, Pokrajinski muzej Ptuj.
- Vomer Gojkovič, M. (1996):* Grobišče pri Dijaškem domu v Rabelčji vasi na Ptuj. Ptujski zbornik 6. Ptuj, Zgodovinsko društvo Ptuj, 229–312.

Vomer Gojkovič, M. (1997): Poznorimski grobovi z grobišča pri Dijaškem domu v Rabelčji vasi na Ptuju. Arheološki vestnik, 48. Ljubljana, 301–324.

Vomer Gojkovič, M. (1998): Einige neue Ausgrabungen aus Poetovione, Novae and the Romans on Rhine, Danube, Black Sea and Beyond Frontiers of the Empire. V: Acta of the International Conference Wikno. Warsaw, 109–122.

Žižek, I. (1996): Zahodna ptujska nekropola – Veronekova njiva (predstavitve). Ptujski zbornik 6. Ptuj, Zgodovinsko društvo Ptuj, 313–348.

hereditati
i

Kip centuriona iz rimskega grobišča Zagrad pri Prevaljah

Maja Kumprej Gorjanc

Izvleček

Avtorica podrobneje predstavi kip centuriona iz rimskega grobišča Zagrad pri Prevaljah. Glede na tipološki pregled spomenikov, najdenih na Zagradu, ugotovimo, da gre za bogatejše spomenike. Še posebej o tem govori najdba sarkofaga in delov edikul – nagrobnih kapelic, ki so tipični spomeniki podeželskih elit. Tudi kip oficirja pripada nagrobni kapelici. Stal je v nadstropju, gornjem delu nagrobne arhitekture, imenovane baldahin. V prispevku bo omenjena tudi izdelava kopije tega spomenika, saj je original shranjen v Globasnici / Globasnitz, ter idejna zasnova ureditve centra mesta Prevalj s kulturno vsebino, kjer bo osrednje mesto predstavljala edikula tipa baldahin, izvedena na stiliziran način, v kateri bo stala kopija kipa centuriona.

Abstract

The author of this paper addresses the statue of a Roman centurion from the cemetery Zagrad near Prevalje. Given the typological overview of monuments found in Zagrad this seems to be a rich site. This is especially true of the sarcophagus and parts of aediculae – funerary chapels, typical of rural elites. The statue of an officer also belongs to a funeral chapel. It was located on the floor, the upper part of the funeral architecture known as the canopy. The article also addresses the making of a copy of this monument, as the original is stored in Globasnica / Globasnitz, and the conceptual design scheme of Prevalje town and its center with its cultural contents, where the central position will be allocated to the aedicule of the canopy type, which will cost a copy of the centurion statue.

Legra rimskega grobišča Zagrad

Prevalje in s tem zaselek Zagrad leži v Spodnjem delu Mežiške doline. Zagrad¹ se v strokovni literaturi uporablja tudi za poimenovanje rimskega grobišča. Ta leži nekako na sredini med Kolationo (Colatio – Stari trg pri Slovenj Gradcu) in Juenna (Juenna – Globasnica).

1 Sašel, 1953; Pahič, 1968; Sašel Kos, 2001; Djura Jelenko, 2006.

Juenna in Kolationa ležita na cesti,² ki povezuje Virun (Virunum – Gosposvetsko polje) in Celejo (Celeia – Celje). Zemljevid navaja oddaljenost od Juenne do Viruna (Virunum – Zollfeld/Gosposvetsko polje) s 23 rimskimi miljami (34,5 km) in cesto od Juenne do Kolacione z 22 rimskimi miljami (33 km) (Glaser, 1989, 16; Šašel Kos, 2001, 203). Zagrad pa je umeščen na 16,5 km, kar ustreza obcestnim postajam (Šašel Kos, 1997, 24) (mansio, mutatio), ki so skrbele za neoviran promet in potnike.

Ceste so bile v rimskem imperiju glavni povezovalni element med posameznimi centri v pokrajini. Zidava cest je v veliko primerih spodbudila rast vasi in predvsem obcestnih postaj (Dyson, 1992, 125; Finley, 1987, 124).

Glede na lego v neposredni bližini antične prometnice in izpolnjevanje enega izmed glavnih kriterijev (Dyson, 1992, 125) – razdaljo, bi lahko sklepali, da je tu stala taka postaja. Na tem mestu je doline reke Meže tudi najširša. S svojimi plodnimi ravnici in terasasto oblikovanim delom pa izpolnjuje tudi drug kriterij oblikovanja rimske pokrajine – topografijo. Tudi pri izbiri mesta za grobišče je bila bistvenega pomena lega ob antičnih cestah, na mejah družinskih posesti, ob obdelovalnih površinah (Dyson, 1992, 144; Pearce, 2000, 7), saj je svet živih v antiki obstajal ob svetu mrtvih – antična grobišča so bila locirana ob glavnih prometnih komunikacijah, kjer so s svojimi individualnimi zgodbami nagovarjala mimoidoče.

Zamejitev agra Juenne

Ob pregledu nove karte razprostranjenosti kamnitih spomenikov sepulkralne narave (Kumprej, 2008, sl. 1), ki so bili najdeni na področju Podjune in Zgornje Mežiške doline in značilnosti materiala menim, da Zagrad pripada administrativnemu teritoriju Viruna oziroma sodi v ager Juenne.³ Ager Juenne sega na severu do reke Drave, južna meja so Karavanke z vrhovoma Pece in Obirjem. Na vzhodni strani pa se ager iz Podjunske doline razširi še v Mežiško dolino. Tu se svet preko prevala na Holmcu spusti v razširjeno dolino, ki sega od Poljane do Kotelj,⁴ kjer se pokrajina zopet dvigne.

Območje agra izpolnjuje oba prej omenjena zahtevana kriterija prehodnosti in rodovitnosti, ki sta igrala glavno vlogo pri poselitvi.

Nagrobni spomeniki na primerih, ki smo jih prikazali v agru Juenne (Kumprej, 2008, kat. št. 1–34), so razkrili svojo enotnost v osnovnem stilu in osnovni podobi. Ta homogenost pa je značilna tudi za virunski ager.⁵

² Imeni Juenna in Kolationa sta se ohranili na zemljevidu antičnega imperija t. i. Tabula Peutingeriana.

³ M. Šašel Kos (2001, 203) o Zagradu razmišlja, da je mogoče zadnji, ki pripada agru Celeje in hkrati tudi, da naj bi bil Zagrad prvi, ki je bil navezan na Virun.

⁴ Preški vrh pri Kotljah je najverjetneje zadnji kraj, ki pripada agru Juenne (Kumprej, 2008, 17). Tu je bila v zgodnjih šestdesetih letih 20. stoletja, pri kopanju peska, na zahodni strani ceste Kotlje – Ravne, najdena nagrobna plošča (kat. št. 17) z reliefom delfina in trizobom (Djura Jelenko, 2006, 354–355).

⁵ Ager Juenne sicer upravno pripada ozemlju Viruna. Tako sta na titulih znana dva edila (UEL id. št. 2453 in UEL id. št. 2451), ki sta v Virunu opravljala svojo službo, na periferiji oz. v agru Juenne pa sta imela svoje podeželsko posestvo (Schretter, 1990, 20).

Rimski nagrobni spomeniki iz Zagrada

Prvič je bilo najdišče omenjeno v *Klagenfurter Zeitung*⁶ leta 1860, nato je sledilo še nekaj kratkih notic⁷. Na pobudo Wächtlerja, člana Centralne komisije,⁸ pa je l. 1902, zaradi določitve obsega najdišča z izkopavanji na to območje Brančurnikovega mostu prišel arheolog Kubitschek.⁹ V *Mitteilungen der K. K. Zentral-Kommission* l. 1903 prvič slikovno (naše kat. št. 3, 6 in 7) in s kratkimi opisi (naše kat. št. 3, 4, 6, 7 in 8) predstavi dele nagrobnih spomenikov.

Slika 1: Lega Zagrada.

Na Zagrado so bili najdeni nenapisni kamni (Djura Jelenko, 2006a, 349; Kumprej, 2008, 13) večinoma reliefi in arhitekturni bloki in fragmenti, v sredini prejšnjega stoletja, ko je tovarnar Lahovnik zgradil tovarno lepenke na desnem bregu reke Meže. Na dan so prišli med samim delom in deloma tudi zaradi poplav reke čez zajezitveni jez. Nekateri marmorni kosi so bili najdeni v

6 Leta 1860 so na področju Zagrada odkrili 20 večjih obdelanih kamnov iz belega marmorja (*Vermischte Nachrichten – Klagenfurter Zeitung* 178 (4. 8. 1860), 179.

7 Jabornegg – Altenfels, 1870, 131; *Österreichische Kunst – Topographie* I, 1889, 13, 213, 223; Daimer, 1901, 126; Kenner, 1902, 154.

8 Der K. K. Zentral-Kommission für erforschung und erhaltung der Kunst – und historischen Denkmale.

9 Kubitschku se je prostor za preiskovanje zdel neprimeren, izgubljen; zaradi te izjave Koroško zgodovinsko društvo ni prišlo z izkopavanji. (Kubitschek, 1903, 242–250). Je pa ob svojem obisku skupaj z dr. Lahovnikom (sin lastnika žage Franca Lahovnika) naštel 6 marmornih spomenikov, ki naj bi bili vzdani v Lahovnikovo brusilnico.

strugi reke v prvi polovici 20. stoletja, od začetka kompleksa tovarne pa vse do Brančurnikovega mostu (pribl. 50 m dolg odsek). Številke¹⁰ o marmornih najdbah so različne. J. Šašel jih je leta 1953 naštel še okoli 30. Posebnih raziskav v tem času ni bilo. Avtorji so v glavnem pisali le opombe v literaturi v zvezi z rimsko cesto, opisi najdb iz Zagrada pa imajo značaj notic, ne pa sistematične obdelave in raziskave (Šašel, 1954, 69).

V letu 2006 je na Prevaljah potekalo prvo sistematično izkopavanje pod vodstvom arheologinje Saše Djura Jelenko. Namen je bil sondirati domnevno lego arheološkega najdišča in odkriti arheološki depozit ter zamejiti območje raziskav. Na različnih mestih znotraj in zunaj tovarniškega prostora smo zakoličili 6 sond, katere pa so bile prazne oz. brez arheološkega potenciala (Djura Jelenko, 2006b).

Med izkopavanji smo poskušali dognati tudi, ali se še kje skrivajo rimski kamni iz Zagrada, ki so bili konec 19. stol. odkriti na tem prostoru. V gostilni Kocka na Poljani¹¹ smo odkrili dva večja marmorja (kat. št. 18) z ohranjenima moznicama ter fragmenta dveh plošč (kat. št. 9 in 10), ki v reliefu prikazujeta kvadratast raster. Pri A. Sušnik¹² smo nadalje evidentirali 10 marmornih kamnov (kat. št. 13), ki so bili poznani le s fotografije (Šašel, 1953, sl. 6; Djura Jelenko, 2006a, sl. 4).

V letih 2008 in 2009 smo z raziskovanjem nadaljevali in pri domačinih odkrili še nekaj čisto novih. Prvi primer predstavlja plošča s profiliranim robom (kat. št. 11¹³), ki predstavlja gradbeni del edikule, drugi primer pa je kvadraten blok (kat. št. 12¹⁴) s profiliranim robom.

Kot lahko opazimo, so rimski marmorni spomeniki iz Zagrada raztreseni po različnih lokacijah. Nekaj jih Koroški pokrajinski muzej hrani v lapidariju na Ravnah, nekaj primerkov hranijo domačini, dva najlepša pa Koroški deželni muzej iz Celovca.

V tabeli so prikazani vsi nagrobni spomeniki, ki izvirajo iz Zagrada. Opisani pa so tudi premaknjeni spomeniki, kjer so le ti bili najdeni v sekundarni legi ali pa so bili sekundarno vzdani. V našem primeru naj bi izvirali oz. tja prišli iz Zagrada.

10 Razvoj tovarne, žage in lesno pridelovalne industrije na tem območju, stisnjen med Barbarin grič in reko Mežo, je v dobrih 130 letih prinesel številne, predvsem pa obsežne posege v zemljo (turbine, kanali, žage, bazeni, poslovne stavbe), ki so povsem spremenili njeno podobo (Djura Jelenko, 2006a).

11 Hrani Jože Kozlar, Poljana 28a.

12 Hrani Alenka Sušnik, Na produ 38.

13 Hrani Andreja Pezdirc Vehovar, Poljana 7.

14 Hrani Andrej Grošelj, Dobja vas 181.

Tabela: Rimski kamniti spomeniki iz Zagrada (kat. št. 1–kat. št. 18).

KATALOŠKA ŠTEVILKA	NAJDIŠČE	HRANI	OHRANJEN DEL	VRSTA SPOMENIKA	DATACIJA
Kat. št. 1	Zagrad	Globasnica KDM, Celovec	kip oficirja	baldahin	od k. 2. stol. do 1. pol. 3. stol.
Kat. št. 2	Zagrad	Lapidarij Ravne, KPM	reliefna plošča – podstavek	edikula	sred. 2. stol. po Kr.
Kat. št. 3	Zagrad	Lapidarij Ravne, KPM	reliefna plošča – podstavek	edikula	sred. 2. stol. po Kr.
Kat. št. 4	Zagrad	Lapidarij Ravne, KPM	reliefna plošča – nadstropje	edikula	2. stol. po Kr.
Kat. št. 5	Zagrad	Lapidarij Ravne KPM	reliefna plošča – podstavek	edikula	/
Kat. št. 6	Zagrad	Lapidarij Ravne KPM	reliefna plošča – podstavek	edikula	1. pol. 3. stol. po Kr.
Kat. št. 7	Zagrad	KDM, Celovec	reliefna plošča – podstavek	edikula	1. pol. 3. stol. po Kr.
Kat. št. 8	Zagrad	Prevalje, Brančurnik	sarkofag	sarkofag	2. stol. ali 3. stol. po Kr.
Kat. št. 9	Poljana	Poljana, Kozlar	reliefna plošča	edikula	/
Kat. št. 10	Poljana	Poljana, J. Kozlar	reliefna plošča	edikula	/
Kat. št. 11	Poljana	Poljana, A. Pezdirc Vehovar	profilirana plošča	edikula	/
Kat. št. 12	Prevalje	Dobja vas, A. Grošelj	profiliran kvader	edikula	/
Kat. št. 13	Prevalje	Prevalje, A. Sušnik	obdelane plošče	/	/
Kat. št. 14	Zagrad	Zagrad, tovarna Paloma	obdelan blok	/	/
Kat. št. 15	Ravne na Koroškem	Lapidarij Ravne, KPM	kip leva	ograja nagrobne parcele	zač. 3. stol. po Kr.
Kat. št. 16	Ravne na Koroškem	Lapidarij Ravne, KPM	kip leva	ograja nagrobne parcele	zač. 3. stol. po Kr.
Kat. št. 17	Preški vrh	Lapidarij Ravne, KPM	kotni steber	ograja nagrobne parcele	sred. 2. stol. – 1. pol. 3. stol. po Kr.

KATALOŠKA ŠTEVILKA	NAJDIŠČE	HRANI	OHRANJEN DEL	VRSTA SPOMENIKA	DATACIJA
Kat. št. 18	Prevalje	Poljana, J. Kozlar	obdelana bloka	edikula	/

Kat.št.1

Kat.št.2

Kat.št.3

Kat.št.4

Kat.št.5

Kat.št.6

Kat.št.7

Kat.št.8

Kat. št. 9

Kat. št. 10

Kat. št. 12

Kat. št. 11

Kat. št. 13

Kat. št. 14

Kat. št. 15

Kat. št. 15

Kat. št. 17

Kat. št. 18

Zagrad v funkciji podeželske vile

Ob pregledu zbranih, tako ali drugače okrašenih nagrobnih spomenikov ugotovimo, da gre za bogatejše nagrobne spomenike, ki bi prej sodili k grobišču podeželske vile (villa rustica), kakor pa na grobišče neke večje naselbine. Zato je povsem mogoče, da je na Zagradu obstajala podeželska vila, ki je imela funkcijo mansia. Primer take vile je zelo verjetno novo odkrito arheološko najdišče v Mošnjah (neobjavljeno), ki kaže vse značilnosti rimske podeželske vile, ki pa je imela morda tudi funkcijo občestne postaje (mansio).

O pomembnosti vile na Zagradu bi govorila najdba sarkofaga in delov edikul, ki so tipični nagrobni spomeniki podeželskih elit. Gre za ostanke značilnih družinskih grobnic tipa Šempeter, ki so bile postavljene znotraj obzidanih grobnih parcel, katerih lastniki so bili dokaj premožni prebivalci in kakršne poznamo n.pr. na podeželskem grobišču Santicuma (Beljak, Villach) (Piccottini, 1983, 9–45; Piccottini, 1989, 154–159).

Dejstvo je, da moramo ob enem ali več grobiščih pričakovati v bližini antični zaselek ali nek drug naselbinski kompleks. Antična podeželska grobišča naj bi bila sicer od pripadajočih naselbin oddaljena od 100 do 400m (Fuchs, 1990, 87, 97; Lenz, 1998, 353). Pokopi, ki pa pripadajo vilam rustikam, pa so običajno ležali še bližje, praviloma zunaj ograjenega dvoriščnega dela (Horn, 2001, 295).

Skupaj z bogato podeželsko aristokracijo moramo na Zagradu predvideti tudi ostale prebivalce. Zato lahko sklepamo tudi na grobišče večjega obsega. Za potrditev podeželske vile s pripadajočim grobiščem bi bilo sicer potrebno raziskati, v kolikor je to sploh še mogoče,¹⁵ širše področje Zagrada in najti naselbinske sledi,¹⁶ tako bivalne kot gospodarske (kamnite temelje, opeko, centralno kurjavo, tlak, kovinske in keramične najdbe). Šele pregled večjih površin bi lahko prinesel pozitivno potrditev naših hipotez, kakor so v zadnjem času v Sloveniji podobne raziskave odkrile antična naselbinska jedra skupaj s pripadajočimi grobišči – Draga pri Beli cerkvi, Ribnica na Dolenjskem, Zagorica, Stranje (Šoberl, 2006, 14).

Tipološka razvrstitev nagrobnih spomenikov

Pri tipološki razvrstitvi sem se naslonila predvsem na delo G. Kremer, Antike Grabbauten in Noricum.¹⁷ Pri edikulah in baldahinu sem za tipe in različice uporabila avtoričine oznake.

15 Zaradi neposredne bližine Meže je bilo območje tovarne nenehoma zasipano, predvsem z industrijskimi odpadki. Na ta način so višali nivo brežine Meže, ki je v preteklosti večkrat poplavljala (Djura Jelenko, 2006a).

16 Po dosedanjih najdbah bi mogla biti na neraziskanem polju pred ravenško železarno ali pa tudi na od Meže odplavljenih tleh med Prevaljami in Zagradom (Pahič, 1991, 92).

17 Avtorica v svojem delu ne obravnava nagrobnih spomenikov iz Zagrada, razen plošče z delfinom (kat. št. 17, ki jo navede kot primerjavo).

V našem primeru se je ohranilo precej ostankov teh nagrobnih spomenikov, takih s figuralnim in drugim okrasom in takih, ki so del same konstrukcije.

Gradivo lahko razdelimo v naslednje osnovne skupine: edikula, ograja nagrobne parcele in sarkofag.

Največkrat pa se pojavijo v agru Juenne arhitekturni fragmenti in deli reliefov, ki pripadajo edikulam. Edikula je na grobiščih priljubljena forma, ki jo uporablja rimska elita in kaže na prisotnost premožnejših družin oz. pokojnikov, ki so si lahko tak nagrobni spomenik privoščili.

Gradbene elemente, ki spadajo k edikuli predstavljajo kat. št. 9, 10, 11, 12, 13, 14 in 18. Ostali deli reliefov in arhitekturnih delov pa pripada podnožju edikul različice A.1 (kat. št. 2, 3, 5, 6, 7), notranjost stebrnega dela različice A.2.¹⁸ pa predstavlja relief¹⁹ (kat. št. 4).

Ohranjeni posamezni deli, v našem primeru kotni steber (kat. št. 17) in kipa levov (kat. št. 15) in 16), dokazujejo obstoj zidu nagrobne parcele.

Znotraj agra Juenne je tudi nekaj posebnosti. Eden redkih po obliki in okrasu v širšem prostoru Viruna in Flavije Solve odkritih sarkofagov je tisti iz Zagrada (kat. št. 8). Lahko rečemo, da s svojim specifičnim okrasom nima primerjav. Dekorativna elementa – pletenina in akant sta značilna za edikule.²⁰

Zelo bogate edikule so bile opremljene tudi s kipi. Kip iz Zagrada (kat. št. 1), ki predstavlja centuriona, je najverjetneje pripadal eni takšnih. Naj na tem mestu izpostavim le to nagrobno zgradbo imenovano baldahin (Baldachintypus/ Typ B).²¹ To so zgradbe v tlorisu mavzoleja z nadstropjem (Gabelmann, 1977, 109; Kremer, 2001, 335). Streha je podprta le s štirimi stebri. Ta motiv strehe, ki jo nosijo štirje oporniki lahko sledimo vse nazaj do egiptovskih korenin. Najprej so ga uporabljali v kulturnem območju. V času helenizma je baldahin preko orientalskih predlog dobil pomen v vladarskem kultu in postal v sakralnem pomenu simbol za heroizacijo umrlih. Na južno italskih vazah 4. stoletja so grobnice upodobljene v obliki baldahina s štirimi prostostoječimi stebri. Baldahin je izpolnjeval isto vlogo kot cella in je poudarjal kipe herojev (Kremer, 2001, 355), ki so stali v stebrnem delu notranjosti.

V Noriku se začne baldahin pojavljati od 2. polovice 2. stoletja po Kr, kjer je dokazan le na podlagi nekaj fragmentov zgornjega dela ali epistilov (Kremer, 2001, Kat. II, 197). V uporabi pa je bil še na nagrobnih zgradbah 3. stoletja po Kr. v Ennsu / Lauriacum (Kremer, 2001, Kat. I, 95, sl. 86–87).

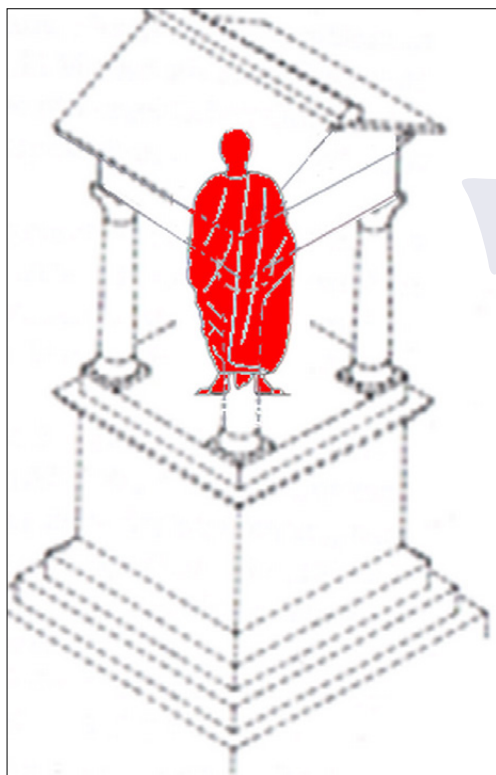
18 Omenjene edikule v Noriku predstavljajo do sedaj kronološko relativno zaprto skupino, ki je na podlagi maloštevilnih primerov datirana od konca 2. stoletja do 1. polovice 3. stoletja po Kr. (Kremer, 2001, 327).

19 Po mnenju Kremerjeve primerljive reliefne plošče s celimi figurami v Noriškem materialu manjkajo. Izpostavi le reliefno ploščo iz Gradesa / St.Veit an der Glan (Kremer, 2001, Kat. II, 404; UEL id. št. 887), kjer sta upodobljeni celi figuri nekega para.

20 Tako lahko primerjamo akant na stropu edikule (Kumprej, 2008, kat. št. 27) ter še akant na nekem drugem stropu iz Gröbninga (UEL id. št. 600) z akantom na sarkofagu. Prav tako je pletenina dekorativni okras na arhitravih edikul.

21 Kremer, 2001, 335–340, Kat. I, 93–96, Kat. II, 1–284 (?).

Brez dvoma je bila v zgornjem delu postavljena portretna plastika. Kremerjeva poda le primer kipa iz Triebendorfa²² (Kremer, 2001, Kat. II, 77). Njegova zadnja stran je detajlno oblikovana. Za obdelano zadnjo stran pa gre tudi pri našem centurionu, zato tudi kip centuriona (kat. št. 1) uvrščam v omenjeni tip.

Slika 2: Baldahin s kipom, rekonstrukcija na osnovi podtipa (po Kremer, 2001, sl. 19).

Kip rimskega častnika

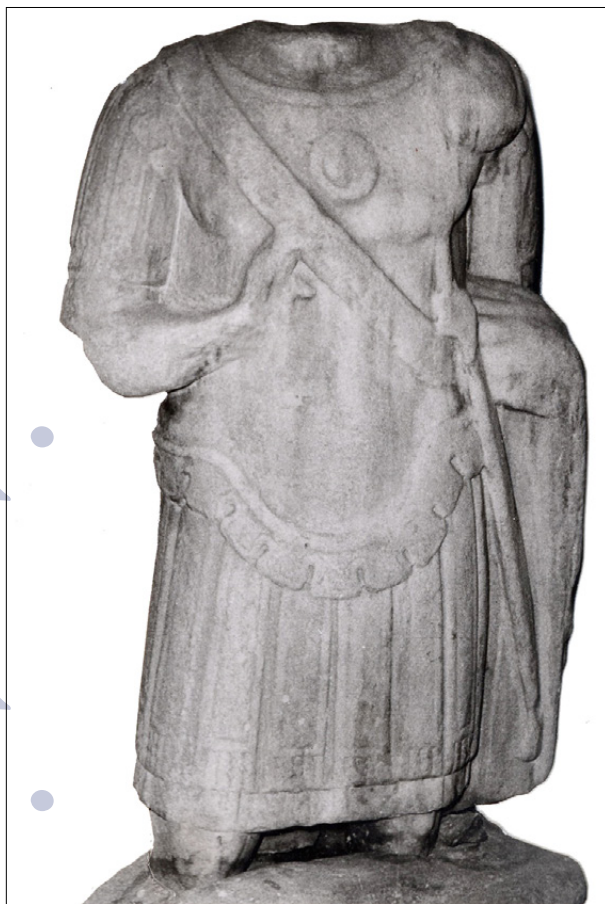
Kip²³ ob povečani visoki vodi jeseni l. 1903 razkrije reka Meža (Toldt, 1905, 25). Iz struge reke ga reši takratni lastnik gostilne Brančurnik. Koroško zgodovinsko društvo ga je odkupilo l. 1904. Leta 1921 je prvič s fotografijo predstavljen v vodiču *Antična zbirka v deželni muzej v Celovcu* (Egger, 1921, sl. 30, 55). Potem se dolgo ni vedelo, kje je. Ko je Saša Djura Jelenko leta 2006 pripravljala katalog in razstavo *Kamni govorijo*,²⁴ je navezala stike z dr. Glaserjem iz Deželnega muzeja v Celovcu, ki je na neki fotografiji našel pripisano, da stoji v parku Minimundus ob Vrbskem jezeru / Minimundus am Wörthersee. Tam

²² Na podlagi toge je datiran v zgodnje cesarsko obdobje (Goette, 1990, 124; Kremer, 2001, Kat. II, 77).

²³ Inv. št. 275, Deželni muzej Celovec, Lapidarij v Glosbasnici.

²⁴ Djura Jelenko, 2006c.

je stal še v letu 2007, nato pa so ga prestavili v zunanje prostore Deželnega muzeja v Celovcu. Od tam so ga septembra 2008 pripeljali v Globasnico / Globasnitz. Tam pred muzejem na novo urejajo lapidarij, kjer bo centurion končno našel primerno mesto hranjenja.

Slika 3: Torzo kipa centuriona. Fototeka IzA ZRC SAZU.

Kip je lepo ohranjen, manjkajo mu glava in noge od kolen navzdol ter spodnji del desne roke od komolca navzdol. Hrbtna stran ni le gladko zaobljena, kakor je bilo navedeno do sedaj (Šašel, 1953, 18; Djura Jelenko, 2006a, 353), ampak je bila zadnja stran tudi obdelana.

V tem primeru je kip glede na tipologijo stal v edikuli tipa baldahin (Kremer, 2001, Kat. I, 93–96; Kat. II, 1–248).

Kip iz marmorja v naravni velikosti predstavlja rimskega oficirja (centurion?/ stotnik).²⁵ Njegova desna roka je dvignjena v položaj govornika. Vojak

²⁵ Poleg senatorjev in vitezov je centurion najpomembnejši oficir v rimski vojski (Campbell, 1997, 1068). Je poveljnik centurije (enote 80–100 pešakov) v rimski legiji ali pomožni enoti (Andrič et al., 2009, 441).

je rahlo obrnjen na levo. Njegova desna noga je pokrčena (Egger, 1921, 55, sl. 30). Pod oklepom je oblečen v tuniko. Možno je, da je bila tunika na predelu okroglega ovratnika oklepa vidna, kot v primeru kipa iz Lauriacuma (CSIR Ö III/2, št. 23). Z levo drži težek vojaški plašč (paludamentum), ki mu sega preko ramen in hrbta. Od pasa,²⁶ ki prekriva oklep, visijo navzdol usnjeni resasti prameni. Opremljen je s kovinskim oklepom s poudarjenimi mišicami.²⁷ Prsni koš ima lepo izdelan. Oklep je spodaj listnato oblikovan. Na prsih nosi odlikovanje (phalera). Ob levem boku nosi meč v nožnici, pritrjen s široko vezjo na širok službeni pas (balteus), ki sega prek desne rame. Ta nožnica je ponavadi sestavljena iz dveh železnih lupin, ki sta na notranji strani oblečeni v les ali pa je lesena lupina prevlečena z usnjem (Ulbert, 1968, 8). Bronasti trakovi pločevine se na koncu zaključijo z okovjem, t. i. Ortband. Za 1. stoletje po Kr. so značilni gumbasti zaključki, okrogli in trapezoidni pa spadajo v 2. stoletje po Kr. Pri našem vojaku se pojavi t. i. Dosenortband (UEL id. št. 4687), ki je značilen za konec 2. stoletja in za 3. stoletje po Kr. (Ulbert, 1968; Oldenstein, 1976; Bishop, Coulstone, 2006).

Slika 4: Detajlno obdelana zadnja stran kipa (kopija). Foto: B. Bončina.

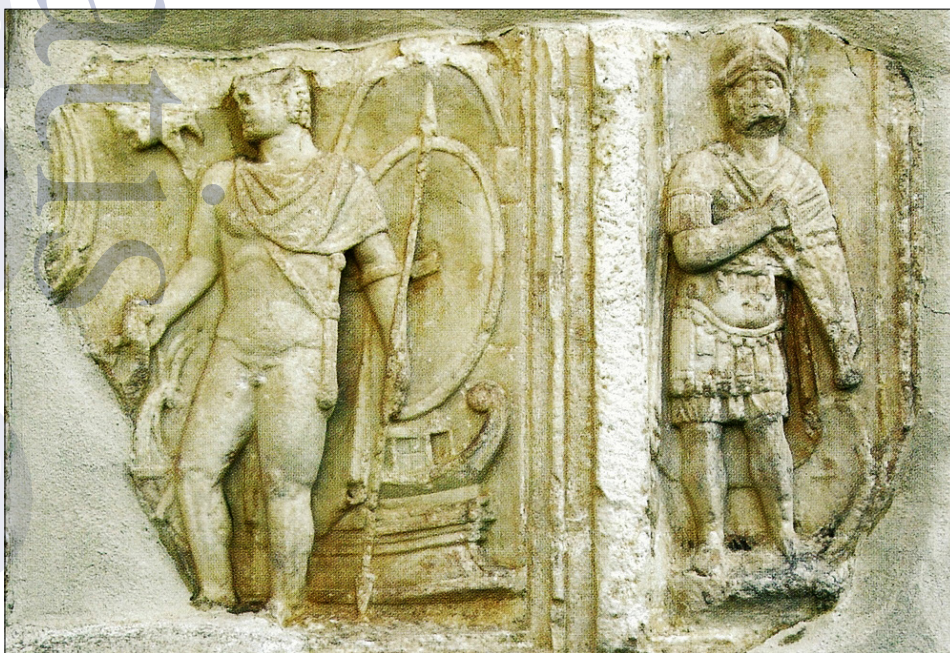
²⁶ Na pasu je vidna uporaba svedra.

²⁷ Kovinske oklepe s poudarjenimi mišicami so nosili le rimski oficirji, od centuriona navzgor (Ulbert, 1968, 14).

Za takšno datacijo, natančneje v severski čas, torej od 193–235 po Kr., pa govori tudi na oklepih poudarjeno mišičasto telo, kakor v našem primeru. Od antoninskega časa naprej se reliefna okrasitev oklepov v korist poudarjanju mišičastega telesa umakne. Prav tako je značilna izdatna uporaba svedra in v obliki lamel izdelani usnjeni resasti prameni. Vse te stvari se pojavijo tudi pri kipu iz Lorcha v bližini Ennsa (Lauriacum – Lavriak) (Echkart, 1976, št. 23), ki je datiran v severski čas.

Še posebej v provincah upodobljeni vojaki z orožjem in odličji dokazujejo vojaško dejavnost in vrlino (virtus) (Hesberg, 1992, 238). Po mnenju A. Schoberja orožje opredeljuje pokojnika kot aktivnega vojaka (Schober, 1932, 177). O. Harl (2001, tab. 5, 357) ga vključuje v skupino vojakov ali oficirjev z orožjem, a navaja napačen podatek, da nosi sagum.

Najdbe oklepne plastike na rimskem podeželju so redke, saj ponavadi kipi stojijo na javnih mestih, forumih. Kip oficirja (kat. št. 1) pa mogoče že predstavlja vojaško sfero. Kip ustvarja mogočno držo, ki pa jo opažamo tudi pri »noriškem vojaku« (Kastelic, 1998, 144) iz Celeje. Vendar pa imamo primere, kjer so bili celopostavni portreti vojakov upodobljeni na privatnih nagrobnikih. Tak primer predstavlja stela iz 3. stoletja po Kr. iz Dobrne, kjer je centurion (Kastelic, 1998, 175; UEL id. št. 3598) prikazan v polni postavi, v bojni opremi, z velikim ščitom in dolgim mečem v nožnici ter s centurionsko palico (vitis) v desnici.

Slika 5: Rimska vojaka na nagrobnem spomeniku (Pochmarski, Hainzman, 2004, sl. 5).

Slika 6: Upodobitev rimskega vojaka na steli (Dobrna, UEL 3598).

Iz Flavije Solve (Flavia Solva – Lipnica) sta prav tako znana upodobljena celopostavna vojaka na reliefu, ki pripada edikuli (Pochmarski, Hainzmann, 2004, št. 7, sl. 5). V našem primeru je portretiranec upodobljen brez centuri-
onske palice (vitis), ki naj bi opredeljevala njegov čin (Jevremov, 1988, 44; Kas-
telic, 1998, 165).

Kip iz Zagrada je, če že ne drugače, zaradi podobnih resastih pramenov ter oklepa s poudarjenimi mišicami primerljiv z vojakom (Echcart, 1976, št. 23) iz Lorcha v bližini Ennsa (Lauriacum – Lavriak), ki je datiran v severski čas.

Projekt Vandravski trg²⁸

Občina Prevalje se bogate dediščine iz Zagrada zaveda in si to želi predstaviti domačinom in širši javnosti. Na podlagi teh izhodišč je Koroški pokrajinski muzej predlagal izdelavo odlitkov kipa in reliefa z Atisem in Erotom,²⁹ katera hrani Koroški deželni muzej iz Celovca. Izdelavo odlitka kipa smo naročili pri mag. Miranu Pflaumu.

Slika 7: Torzo kipa oficirja (kopija). Foto: B. Bončina.

Občinski arhitekt, urbanist Borut Bončina je narisal idejno zasnovo ureditve Vandravskega trga. Prostor za predstavitev arheoloških artefaktov se predvideva na območju današnje avtobusne postaje.³⁰ Vzdolž občestne gradbene linije se kot osnova predvideva postavitve zidu iz armiranega betona. Zid bi imel trapezoidno obliko in zagotovljeno stekleno nadstrešitev za pešce in artefakte. Prostor med cesto in zidom³¹ bi služil kot avtobusno postajališče, zid pa

28 Vándrati – am, nekñ. lj, popotovati, potepati se (Toporišič, 2001, 1637). [nem. wandern – popotovati] (Adlešič et al., 2002, 1216).

29 Kopija tega reliefa še ni bila izvedena.

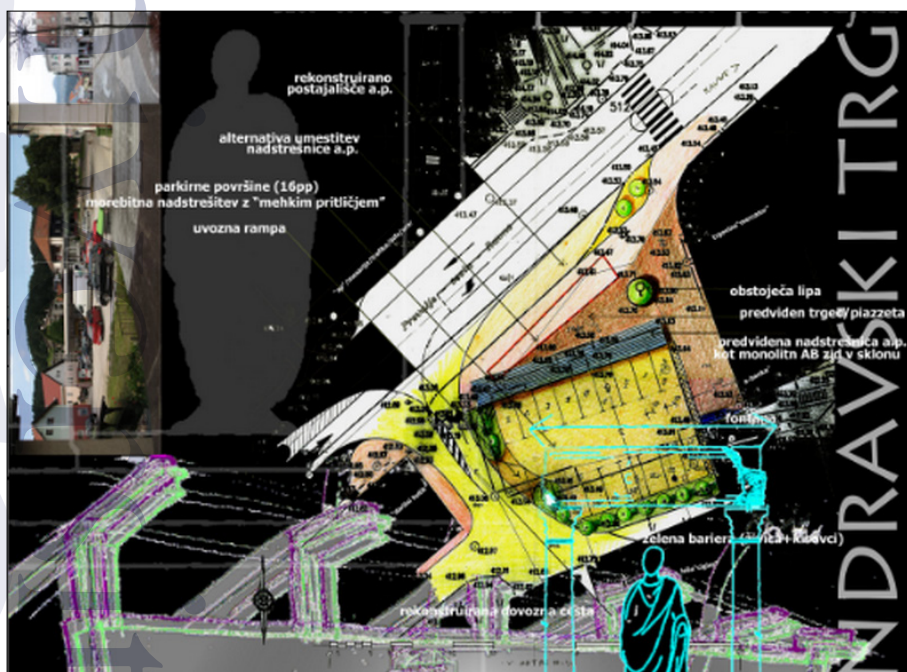
30 Prevalje, kraj, ki je mesto brez meščanstva in javnih prostorov, a z obilico praznin med gradnjami, je čas zaznamoval z močnimi vrezninami (Bončina, 2009).

31 Na južni strani zidu bi bilo urejeno zaščiteno parkirišče za osebne avtomobile z uvozom iz SZ strani in zamejtvijo z linijsko zasaditvijo dreves cigarovcev/ kisovcev.

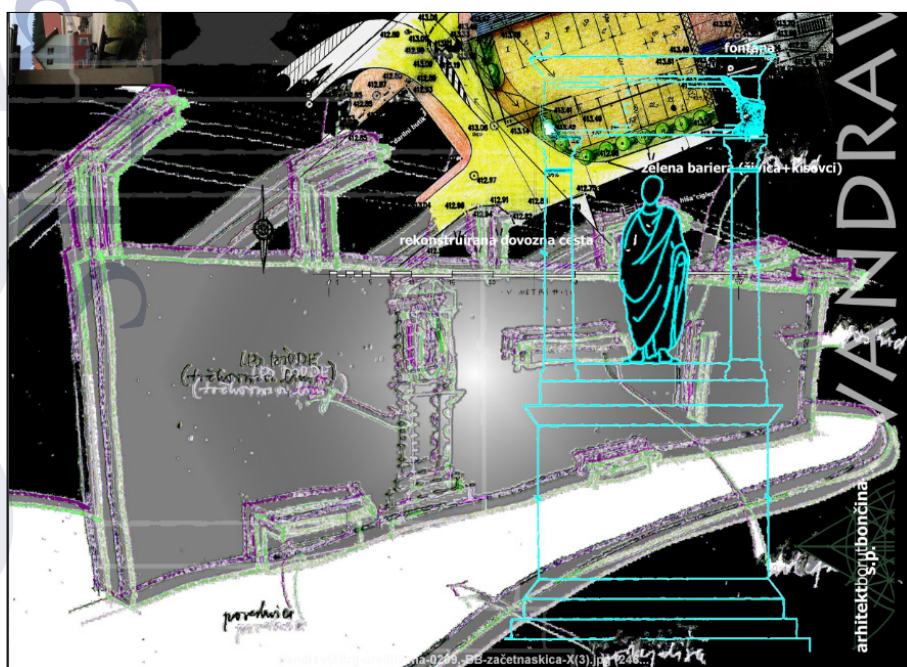
kot ozadje za namestitev arhitekturnih fragmentov in delov reliefov, tako originalov kot kopij. V želji po vzpostavitvi razlike med ohranjenim in predpovljenim se bi obris nagrobne kapelice – tipa baldahin, oblikoval bodisi kot ploskovni kovinski obris ali pa kot linijska robna označitev z vdelanimi LED lučmi sistema spreminjajočih barvnih vrednosti oz. t. i. RGB. Odlitki historičnih pomnikov bi bili na steno nameščeni na najrazličnejših distančnikih. V neposredni bližini zidu ali pa na njem bi se vgradil digitalni zaslon z dotičnim ekranom, ki bo nudil ustrezne podatke o artefaktih v risni/pisni/fonetični obliki. Prav tako bodo na voljo prometno/turistične/prostorske informacije (Bončina, 2009).

Slika 8: »Vandravski trg«, pogled iz S strani. Foto: M. Kumprej Gorjanc.

Slika 9: Začetna ureditvena skica »Vandravskega« trga (arhitekt B. Bončina).

Slika 10: Idejna zasnova. (arhitekt B. Bončina).

Summary

When examining the stone materials it can be seen to that the shapes of tombstones in Zagrad are typical of Noricum. Many fragments of these monuments have been preserved with either similar figural decorations or as parts of a single structure. The materials can be divided into basic groups: the aediculae, grave plot fences and sarcophagi; however, the most common architectural elements are parts of reliefs belonging aediculae. Structural elements belonging to aediculae are represented by catalogue numbers (Cat. No. 9, 10, 11, 12, 13, 14 and 18). The rest of the reliefs and architectural components belong to the pedestals of the A.1 (Cat. No. 2, 3, 6, 7), while the interior of the A.2 pillar represents a relief (Cat. No. 4).

The preserved parts, in this case the corner post (Cat. No. 17), and the statues of lions (Cat. No. 15 and 16), demonstrate the existence of the wall plot grave. Apart from the sarcophagus³² statue of centurion stands out the most (Cat. No. 1). It is missing the head and legs below the knees and lower right arm from the elbow up. He is dressed in a tunic, from his waist hang leather tassels; his left hand holds a heavy military coat. His chest is covered by scaled armour; from his left side hangs a sword in a scabbard with an ironbound tip. In our soldier appears the so-called Dosenortband (UEL id. No. 4687), characteristic for the 2nd and 3rd century AD. This dating, i.e. in Severan time (from 193 to 235 AD) is further confirmed by the heavily muscular body highlighted in the armour.

Very rich aediculae were decorated with statues. The Zagrad statue (Cat. no. 1) most likely belonged to one such aedicula. Its rear side was designed in detail (Fig. 4) which shows that the statue was doubtlessly erected in the upper part of the canopy type aedicula.³³

Zagrad belongs to the municipality of Prevalje which is well aware of its rich heritage and strives to present it to the public. This is why the regional museum of Koroška proposed to make the casts of the originals held by the Provincial Museum of Klagenfurt (Cat. No. 1 and Cat. No. 7³⁴). A copy of the statue was made by Miran Pflaum, MA. It was in order to install a piece of archaeological heritage into the newly restored central square of Prevalje. The municipal architect Borut Bončina drew up the concept of the so-called Vandravski square whose central position will be dominated by the aedicula – a stylized sepulchral canopy-like chapel in which the statue of centurion will be placed.

Literatura

Andrič, M. et al. (2009): Kratka pojasnila k izbranim pojmom in osebam. V: Andrič, M. et al.: Ljubljana: kulturna dediščina reke. Ljubljana, Narodni muzej Slovenije, 441.

32 Naj na tem mestu izpostavim še relief nimfe (kat. št. 3). Morda se tu postavlja vprašanje, če je relief te nimfe res del nagrobne arhitekture. Na znanih reliefih so predstavljene nimfe zlasti v nimfejih, njim posvečenim kapelam in svetiščih ob termah (Pochmarski, 1991, 139; Walde, 2005, 20).

33 Baldachintypus/ Typ B (Kremer, 2001, 335–340, Kat. I, 93–96, Kat. II, 1–284 (?))

34 Kopija tega nagrobnega spomenika še ni bila izvedena in se načrtuje tekom projekta.

- Bishop, M. C., Coulston, J. C. N. (2006):* Roman Military Equipment from Punic Wars to the fall of Rome. Oxford, Oxbow Books.
- Bončina, B. (2009):* Ostaline, povzemanje in prevzemanje. Predavanje ob dnevih evropske kulturne dediščine. 29. september, 2009. Prevalje. (neobjavljeno).
- Campbell, J.B (1997):* Centurio. V: Der Neue Pauly, XXIII, 1068–1069.
- Goette, H.R. (1990):* Studien zu römischen Togadarstellung. Beiträge zur Erschliessung hellenistischer und kaiserzeitlicher Skulptur und Architektur, 10. Mainz am Rhein, Verlag Phillip von Zabern GmbH.
- Djura Jelenko, S. (2006a):* Rimski kamniti spomeniki slovenske Koroške. Arheološki vestnik, 57. Ljubljana, 345–415.
- Djura Jelenko, S. (2006b):* Poročilo o arheološkem orientacijskem sondiranju na lokaciji Prevalje – Zagrad (rimsko grobišče, EŠD 7630).
- Djura Jelenko, S. (2006c):* Kamni govorijo: Rimski kamniti spomeniki na Koroškem. Slovenj Gradec, Koroški pokrajinski muzej.
- Dyson, S. L. (1992):* Community and Society in Roman Italy. Ancient Society and History. Baltimore, Johns Hopkins University Press.
- Eckhart, L. (1976):* Die Skulpturen des Stadtgebietes von Lauriacum. CSIR Österreich, III/ 2.
- egger, R. (1921):* Führer durch die Antikensammlung Landesmuseums in Klagenfurt. Wien, Holder.
- Finley, M. (1987):* Antična ekonomija. Ljubljana, Studia Humanitatis.
- Fuchs, G. (1990):* Römische Hügelgräber und Siedlungsplätze in der Steiermarkt – ihre topografischen Beziehungen. V: Palágy, S. K. (ur.): Noricum – Pannoniai halomsírok. Az.1988.október 22-i várpalotai tanácskozás előadásai. Norisch-pannonische Hügelgräber. Vorträge der Várpalotaer Tagung vom 21. Oktober 1988. Veszprém 1990. 83–89.
- Gabelmann, H. (1979):* Römische Grabbauten der frühen Kaiserzeit. Kleine Schriften zur Kenntnis der römischen Besetzungsgeschichte Südwestdeutschland, 22. Stuttgart.
- Glaser, F. (1989):* Rimska naselbina Juena in zgodnjekrščanske cerkve na Sv. Hemi. Vodič z dodatkom o antičnih spomenikih v Podjuni. Celovec.
- Harl, O. (2001):* Die Donauarmee als Träger der norisch – pannonischen Kunst: Der Fall Noricum. V: Noeke, P. et al. (ur.): Romanisation und Resistenz in Plastik, Architektur und Inschriften der Provinzen des Imperium Romanum: Neue Funden und Forschungen: Akten des VII. Internationalem Kolloquiums über probleme des Provinzialrömischen Kunstschaffens, 337–361.
- Hesberg, von H. (1992):* Römische Grabbauten. Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft.

- Horn, H. G. (2001):* Die Römer in Nordrhein – Westfalen. Stuttgart, Nikol Verlag.
- Kastelic, J. (1998):* Simbolika mitov na rimskih nagrobnih spomenikih: Šempeter v Savinjski dolini. Ljubljana, Slovenska matica.
- Jevremov, B. (1988):* Vodnik po lapidariju. Ptuj, Pokrajinski muzej.
- Kremer, G. (2001):* Antike Grabbauten in Noricum: Katalog und Auswertung von Werkstücken als Beitrag zur Rekonstruktion und Typologie. Österreichisches Archäologisches Institut. Sonderschriften, 36. Wien, Phoibos Verlag.
- Kubitschek, W. (1903):* Reste eines römischen Grabmals in Aichdorf bei Praveli in Kärnten. Mitt. Zent. Komm., 2, 242–250.
- Kumprej, M. (2008):* Iuenna – nagrobni spomeniki in njihovo mesto v noriški funerarni umetnosti. Diplomsko delo. Ljubljana.
- Oldenstein, J. (1976):* Zur Ausrüstung römischer Auxiliareinheiten. Bericht der Römisch-Germanischen Kommission, 57, 49–284.
- Pabič, S. (1968):* Naši kraji pod Rimljani. Koroški Fužinar, 17, 3, Ravne na Koroškem, 22–29.
- Pabič, S. (1991):* Rimske ceste na Koroškem (pred raziskovanjem). Doneski k pradavnini Podravja 9. Pokrajinski muzej Maribor.
- Pearce, J. (2000):* Burial, Society and Context in the Roman World. V: Pearce, J. et al. (ur.): City and Country in the Ancient World. Oxford, Oxbow, 1–12.
- Piccottini, G. (1977):* Die Dienerinnen – und Dienerreliefs des Stadtgebietes von Virunum. CSIR Ö, III/3, Wien.
- Piccottini, G. (1978):* Römisches Nischenporträtfragment aus Hof. Carinthia, 168, 11–13.
- Piccottini, G. (1983):* Villach. Neues aus Alt - Villach, 20. Jahrbuch 1983, 9–45.
- Piccottini, G. (1989):* Die Römer in Kärnten. Carinthia. Klagenfurt.
- Pochmarski, E., Hainzmann, M. (2004):* Steine erzählen: Römische Steindenkmäler auf Schloss Seggau bei Leibnitz. Graz. Steirische Verlagsgesellschaft.
- Schober, A. (1923):* Die römische Grabsteine von Noricum und Pannonien. Sonderschriften des Österreichischen Archäologischen Institut, 10. Wien.
- Toporišič, J. et al., (2001):* Slovenski pravopis. Ljubljana, SAZU, Založba ZRC.
- Toynbee, J. M. C. (1971):* Death and Burial in the Roman World. Ithaca, NY, Cornell University Press.
- Šajn, M. (2007):* Rekonstrukcija oblačil pokojnikov na rimskih nagrobnikih iz agrae Celeie in Poetovione od 1. do 4. stoletja. Diplomaska naloga. Ljubljana.

Šašel, J. (1953): Zagrad pri Prevaljah – rimsko grobišče. Kronika, 1, 1. Ljubljana, 15–23.

Šašel Kos, M. (1997): Between Celeia and Virunum – The Roman Inscriptions from Southern Carinthia. V: Carinthia Romana und die römische Welt. Festschrift für Gernot Piccottini zum 60. Geburtstag. Klagenfurt, Verlag des Geschichtsvereines für Kärnten, 193–205.

Šašel Kos, M. (2001): The End of the Norican Kingdom and the Formation of the Provinces of Noricum and Pannonia. V: Djurić, B., Lazar, I. (ur.): Akten des IV. Internationalen Kolloquiums über Probleme des provinziäl-römischen Kunstschaffens, Celje, 8.–12. Mai 1995. Ljubljana, Narodni muzej Slovenije, 21–42.

Šoberl, L. (2006): Smrt med mestom in podeželjem: Analiza mestnih in podeželskih antičnih grobišč na področju poetovionskega zaledja. Diplomsko delo. Ljubljana.

Ulbert, G. (1968): Römische Waffen des 1. Jahrhunderts n. Chr. Aalen, Limesmuseum, Stuttgart.

Spletni viri:

UBI ERAT LUPA 2005: [http:// www.ubi-erat-lupa.org](http://www.ubi-erat-lupa.org) (30. 12. 2005).

hereditati
i

Produktion von Möbeln mit Beinelementen im südlichen Noricum?

Kordula Gostenčnik

Abstract

Antikes Mobiliar blieb selten im Original erhalten. Im Süden Noricums stammen einige Funde aus Gräbern und Siedlungen von Möbeln, die mit Beinelementen ausgestattet waren. Anhand dieser Funde soll untersucht werden, inwieweit eine lokale Erzeugung solcher Einrichtungsgegenstände, die der gehobenen Preisklasse angehörten, nachweisbar ist.

Abstract

Furniture from Antiquity survived only rarely. In the south of Noricum, a number of finds from tombs and settlements derive from furniture with elements in worked bone. On the background of these goods, which belonged to an expensive price range, the analysis tries to answer the question, if there might be any proof for their production in local workshops.

Einleitung

Möbel sind in der Archäologie schwierig zu erforschen, da nur im Ausnahmefall auf Originalfunde zurückgegriffen werden kann. Dies liegt an den Rohmaterialien Holz und Flechtwerk, der Ausstattung mit Textilien und Leder oder den organischen Füllmaterialien. Diese Werkstoffe bleiben lediglich in klimatisch günstigen Regionen mit extremer Trockenheit, Permafrost oder bei Feuchtbodenlagerung erhalten. In der Klassischen Archäologie können griechische, etruskische und römische Möbel dennoch aufgrund einer Vielzahl an Darstellungen auf Vasenbildern, Reliefs, Wandmalereien oder anhand plastischer Nachbildungen oft bis ins Detail studiert werden, was auch detailgetreue Nachbauten von antikem Mobiliar erlaubt.¹ Originalfunde aus der Vesuvregion in Kampanien, aus Ägypten oder

¹ Richter, 1966; vgl. umfassend auch in www.antike-tischkultur.de (2009–07); Nachbildungen griechischer Möbel der klassischen und hellenistischen Periode z. B. bei Höpfner, 2002, 5 ff. Abb. 4; vgl. auch die mit reichen Schnitzereien und

aus der Region um Kertsch im nördlichen Schwarzmeergebiet bieten darüber hinaus die Möglichkeit zu Studien tatsächlich an Originalobjekten.² Hinzu kommen die gelegentlichen Beschreibungen der Interieurs gehobener Haushalte in der antiken Literatur.

Eine Besonderheit sind die Originalfunde antiker Möbel des 1. Jh. n. Chr. aus den Städten und Villen Kampaniens, vor allem aus Herculaneum (Mols, 1999). Anhand dieser Funde wird deutlich, wie spärlich möbliert die antiken Wohnräume gewesen sind, denn als Raumdekor dienten eher farbig gefasste Wände und Wandmalereien, bunte Terrazzoböden, Böden in opus sectile aus verschiedenfarbenen Steinen oder Mosaikböden, weiters Teppiche, Tapisserien und Vorhänge, die eine gänzlich andere Raumwirkung hervorrufen. In unserer Gegenwart wird bei der stilvollen Inneneinrichtung das Prinzip „Weniger ist Mehr“ des Architekten Mies van der Rohe aus den 1950er Jahren angewandt; in Hochglanzbroschüren geht dies häufig mit einer extremen Reduzierung des Mobilars, seiner Stilisierung und nur vereinzelt farbigen Akzentuierung in oft riesigen Wohnräumen einher. Bei aller Spärlichkeit entspricht dieser Ansatz keinesfalls dem antiken Wohngeschmack.

Möbeldarstellungen und Möbelfunde

Darstellungen von Möbeln aus der römischen Periode geben Tische wie z. B. dreibeinige, regelmäßig mit Tierbeinen ausgestattete Beistelltischchen (Abb. 1a-1c), diverse Sitz- und Liegemöbel³ sowie Truhen und Schränke für die Verwahrung aller möglichen Dinge wieder. Schränke standen nicht nur frei im Raum, sondern konnten in Nischen eingelassen sein; solche Nischen werden im archäologischen Befund dem ungeachtet nur in seltenen Fällen mit Möbeln in Zusammenhang gebracht. Sie konnten in reichen Haushalten mit Gewänden in Marmor oder Stuck verkleidet sein und waren als offene Regale oder als geschlossene Schränke mit Türen nutzbar.⁴ Breitere Nischen in Wohnräumen respektive Alkoven dienten dem Aufstellen von Betten,⁵ sofern diese nicht in eigenen kleinen Räumen standen. Großzügige Schlafräume wa-

Drechsleriarbeiten ausgestatteten, nachgebauten Möbel aus germanischen Grabkontexten des 4.-5. Jh. in Katalog Rosenheim, 2000, 231 ff. bzw. 398 f., mit Abb. (M. D. Schön).

2 Mols, 1999; die Sarkophage und sonstiges Grabmobiliar hellenistischer und römischer Zeit aus der Region um Kertsch bei Vaulina & Waśowicz, 1974, Pinelli & Waśowicz, 1986, oder aus Ägypten bei Watzinger, 1905 reflektieren ebenfalls zeitgenössische Liegemöbel, Schränke oder Truhen; koptische bei Rutschowskaya, 1986.

3 Die Kombination dreibeiniges Tischchen und Liegemöbel bzw. Kline kommt auf kampanischen Wandmalereien ebenso vor wie an Reliefs in den Provinzen; vgl. eine Darstellung im 4. Stil, das sogenannte Gastmahl mit Hetäre aus Herculaneum, in Katalog Herculaneum, 2005, 140, Abb. 3 (A. Dierichs), das Grabrelief des M. Aemilius Durises in Bonn aus der 2. Hälfte des 1. Jh. bei Bechert 1982, Abb. 284, oder das an der Innenwandung eines Sarkophags aus dem 2./3. Jh. in Relief dargestellte Mobiliar aus Simpelveld in den Niederlanden, a. a. O. Abb. 148 und Abb. 347; zu den Tischchen vgl. besonders Mols, 1999, Abb. 94-122.

4 Vgl. die Regale im Bibliotheks- und Archivraum der Villa dei Papiri in Herculaneum, in Katalog Herculaneum, 2005, 110 Abb. 1 (A. Travaglione).

5 Vgl. bei Rottloff, 2006, 72 Abb. 33 die Grabkammer in Köln-Weiden mit der Nachbildung eines Bettes in einer Nische, auf welchem Porträtbüsten abgestellt sind; die Möbelbeine sind vorn an der Wand in Form reliefierter Marmorplatten angebracht.

ren nicht gebräuchlich. Gemauerte Sockel für die Aufnahme von Matratzen und Pölstern wie in den kampanischen Sommertriklinien finden gelegentlich auch Anklänge in den Provinzen;⁶ sie gehörten auch zur Grundausrüstung der Mithräen.

Abb. 1: 1a Tischchen, Wandmalerei aus Herculaneum, 4. Stil; 1b Holztischchen aus Herculaneum; 1c Tierpfoten für ein Möbel vom Magdalensberg; 1d Lararium aus Herculaneum; 1e Scharnierkonstruktion (1a-1b verändert nach Katalog Herculaneum, 2005, 140

Wir kennen heute hunderte Belege für Liegemöbel aus der griechischen und römischen Periode, darunter vollständige Klingen in Bronze, weiters gänzlich aus Marmor gemeißelte Klingen, solche in Holz mit Intarsien und Beschlä-

⁶ Vgl. das niedrige Podium für die Aufnahme von Klingen in dem als Triklinium gedeuteten Raum der römischen Straßenstation von Oberdrauburg bei Franke, 2003, Abb. 8, aus einer Umbauphase des 3. Jh.

gen aus Bein, Elfenbein, Bernstein, Glas, Terrakotta,⁷ Stuck, etc.; importierte griechische Klinen treten gelegentlich schon in Grabbefunden der Hallstattzeit auf.⁸ Mit der Übernahme römischer Bestattungssitten lassen sich bei der Aufbahrung und Verbrennung der Toten hölzerne Klinen⁹ mit Beinbeschlägen schließlich auch im südlichen Noricum nachweisen.¹⁰ Im Gegensatz zu Fundkomplexen aus funerären Kontexten sind Siedlungsfunde schwieriger zu deuten; diese beschränken sich meist auf einzelne Fragmente, die nicht eindeutig als Bestandteile von Liegemöbeln identifizierbar blieben. Nachdem Beinfunde insgesamt nur selten zur Publikation gelangen, dürfte sich unter den in Noricum ergrabenen Beständen noch der eine oder andere Klinen- oder sonstige Möbelbeschlagn auffinden lassen.¹¹

Der Vesuvausbruch 79 n. Chr. bewirkte in den zerstörten und verschütteten Städten und Villen Kampaniens die Konservierung einer Vielzahl an originalen, relativ gut erhaltenen Möbeln und Einrichtungsgegenständen. Daneben brachten im Zuge der Grabungen mit Gips ausgefüllte Hohlräume manchmal den Abdruck von Möbel zum Vorschein. Wichtig wurde Letzteres besonders bei der Deutung von Beinhülsen als Bestandteile von Scharnierbändern (Abb. 1d-1e) für Schranktüren sowie Deckel an Truhen, deren Funktion anhand eines solchen Gipsabdrucks verständlich wurde (Fremersdorf, 1937–1940). Allerdings können diese Elemente auch an originalen Möbeln aus Herculaneum wie an einem als Lararium verwendeten Schrank (Abb. 1d), der Falttüren besitzt, oder an einer Kommode (Schenk, 2008, Abb. 49) studiert werden. Abgesehen von den Bestandteilen aus Bein waren solche Scharnierbänder wesentlich häufiger vollständig aus Holz gedrechselt, wobei sich die Anwendung dieses Systems an Möbeln schon seit der griechischen Archaik verfolgen lässt.¹² Unter den Beinartefakten aus den Oppida von Manching und Stradonitz konnte G. Jacobi einige Hülsen aus Hirschgeweih gleichfalls als Teile von Scharnierbändern deuten, welche in den Details von den mediterranen Beispielen etwas abweichen (Jacobi, 1974, 241 ff.).

Die Funde aus Kampanien umfassen Möbel mit Intarsien wie einen Hocker oder ein an drei Seiten mit einer Lehne ausgestattetes Bett (Abb. 2a-2b). Solche Einlegearbeiten werden in unserem Raum sicherlich bekannt gewesen sein, auch wenn Belege aufgrund der Bodenlagerung vergingen. Allerdings waren Intarsien nicht notwendigerweise aus Holz; Elfenbein oder Knochen

7 Vgl. besonders die zahlreichen Terrakottaappliken für Klinen aus der Nekropole Lomellina in der Lombardei in Katalog Mailand, 2005 (C. Bianchi, A. Gasparetto).

8 Asperg/ Grafenbühl, archaisch-griechische Kline aus der Zeit um 600; vgl. Fischer, 1990, auch Katalog Mailand, 2005, 13. Vgl. zur Verwendung solcher Prunkmöbel vor allem Obmann, 1998, mit einer Spurensuche in der römischen Literatur.

9 Vgl. den Beitrag von S. Djura Jelenko und St. Groh in diesem Band.

11 Römische Beinfunde aus dem Nordwesten Noricums werden derzeit von Felix Lang (Salzburg) bearbeitet; vgl. den Überblick bei Gostenčnik & Lang, in Druckvorbereitung.

12 Kyrieleis, 1980, 123 ff.; vgl. aber schon die Schreibtischplatte aus dem Schiffswrack von Uluburun aus dem 14. Jh. v. Chr. mit einem solchen Scharnier, abgebildet bei Gostenčnik, 2005, 39 Abb. 3 mit Literatur a. a. O. 116, vgl. auch Mikler, 1997, 65 Anm. 13; die Entwicklung ist daher im Alten Orient erfolgt und wurde von dort übernommen.

bieten zusätzlich zu den verschiedenen Holztönen die Möglichkeit zur farblichen Kontrastierung (Abb. 2c). Fläche, an der Rückseite zur besseren Haftung von Klebstoff aufgeraute Beinplättchen lassen sich allenthalben im Fundbestand nachweisen, wenn auch das Möbel selbst nicht bestimmt werden kann; in Noricum sind solche Artefakte aber rar.

Abb. 2: 2a Holzbett mit Intarsien aus Pompeji; 2b Holztisch mit Intarsien; 2c Holzkästchen mit Intarsien aus Callatis/Rumänien; 2d-2e Marmorurnen in Form geflochtener Truhen und Detail zu 2d; 2f Korbsesselnachbildung in Marmor aus der Grabkammer in Köln-Weiden (2a-2b verändert nach Katalog Herculaneum, 2005, 125 Abb. 2 und 130 Abb. 8; 2c verändert nach Rottloff, 2006, Abb. 41c; 2d-2e verändert nach Sinn, 1987, Taf. 55,d,f; 2d Detail verändert nach Feugère, 2001; 2f verändert nach Bechert, 1982, Abb. 147)

Zu den wichtigsten, aber selten berücksichtigten Rohmaterialien für Möbel und Behälter zählt Flechtwerk aus Ruten und Ästen von Bäumen und

Sträuchern (Gaitzsch, 1986; Fiches, Stordeur, 1989). Die heute wieder hochmodernen Rattanmöbel erfreuten sich in der Antike bereits großer Beliebtheit. Darstellungen an Reliefs oder Wandmalereien und sogar rundplastische Nachbildungen mit allen Details der Verarbeitung geben einen guten Eindruck von der Vielfalt an Möbeln und Gebrauchsgegenständen aus diesen vergänglichen Materialien. Am bekanntesten dürften wohl die beiden Korbsessel aus der Grabkammer in Köln-Weiden (vgl. Anm. 6) sein (Abb. 2f) oder jene Marmorurnen, die in Latium und Kampanien in Verwendung standen und geflochtene Truhen bis in das kleinste Detail nachbilden (Abb. 2d-2e);¹³ das Fragment einer solchen rechteckigen Flechtwerkurne stammt sogar aus Teurnia und deutet deren Verbreitung auch außerhalb Italiens an.¹⁴ Auf dem Magdalensberg blieb der Beinverschluss zum Versiegeln von Flechtwerkkrüben oder kleinen Flechtwerktruhen erhalten (Abb. 4,6), dessen Verwendung die Marmorurne in Abb. 2d mit allen Details wiedergibt.¹⁵

Die Nachbildungen in Marmor bieten darüber hinaus Anhaltspunkte dafür, dass Urnen tatsächlich auch aus organischen Materialien wie Holz oder Flechtwerk in Verwendung standen; der Leichenbrand konnte auch in Textilien eingeschlagen in das Grab gelegt werden, vergleichbar den Leinentüchern bei Körperbestattungen ohne Sarg.

Rohmaterialien und Herstellungstechniken

Viele Möbel kommen sogar bei Deckeln, Türen oder Griffen ganz ohne Metallteile aus. Unterschiedliche Arten der Verzahnung und die Verwendung von Holzdübeln garantieren den festen Halt der Einzelteile, welche durch Verleimen zusätzliche Stabilität erlangen. Außer Holz, Flechtwerk, Leim und Farben gelangten bei der Herstellung von Möbeln Elemente aus nichtorganischen Materialien wie Metalle, Knochen oder Elfenbein, diverse Marmore, ägyptischer Alabaster und sonstige Gesteine sowie Terrakotta und Stuck zum Einsatz, deren Chancen für ein Überdauern bis in unsere Tage ungleich größer sind; allerdings erfordern diese archäologischen Artefakte eine entsprechende Materialkenntnis, damit sie überhaupt als Bestandteile von Möbeln zweifelsfrei identifiziert werden können.¹⁶ Anhand solcher Funde bleiben Möbel auch aus dem römischen Noricum bis zu einem gewissen Grad nachweisbar, und beim Vorhandensein von Halbfabrikaten oder Werkstattabfällen ließe sich sogar ihre lokale Erzeugung nachweisen.

13 Sinn, 1987, 174 f. und Taf. 55; weitaus häufiger sind runde Behältnisse mit der Nachahmung von Flechtwerk, die als Urnen oder Grabbekrönungen dienten, vgl. Buora, 1982 zu einer Vielzahl solcher Funde aus Aquileia, weiters Miglbauer, 1995 zur Verbreitung in Noricum; ein Fund aus St. Paul im Lavanttal ist bei Piccottini, 1996, 77 ff. und Abb. 31 publiziert.

14 CSIR Österreich II 6, Nr. 11 Taf. 8, 11; zur tatsächlichen Deutung vgl. Gostenčnik, 2001, 69 ff. Abb. 10, mit Literatur.

15 Diese Verschlüsse sind erstmals bei Feugère 2001 mit der Nachbildung an der Urne in Verbindung gebracht; zur Verbreitung auch Vaulina, Waśowicz, 1974, 143 f.; zum Fund vom Magdalensberg Gostenčnik, 2005, 147 ff. und Taf. 32, 7; vgl. auch Schenk, 2008, 85 f. sowie Furger et al., 2009, 23 ff.

16 Vgl. etwa die zahlreichen Zierbeschläge bei Riha, 2001, passim.

Neben dem Sägen, Hobeln und Zusammenfügen der Paneele erfordern die Tischlereiarbeiten für aufwendigeres Mobiliar sowohl geschnitzte als auch gedrechselte Elemente wie besonders die diversen Möbelbeine (Abb. 3a, 3c) oder die in Abb. 1d erkennbaren kannelierten Säulen mit Blattkapitellen, ganz abgesehen vom Zurichten feiner Einlegearbeiten oder von Beschlägen.¹⁷ Da Möbel wie z. B. die kleinen Beistelltischchen oder Klinen auch aus Metall angefertigt sein konnten, waren spezialisierte Bronzegießer und Schmiede ebenfalls mit der Möbelerzeugung beschäftigt, weiters Steinmetze bei Arbeiten in Marmor oder sonstigem Gestein. Deshalb kam eine große Palette von Werkzeugen und Arbeitstechniken zur Anwendung, die über das reine Tischlereihandwerk weit hinausgingen (Riha, 2001, passim).

Abb. 3: 3a Kline und Fußschemel, vermutlich aus Latium oder Kampanien; 3b Bronze-
kline aus San Vittorino Amiterno (L'Aquila); 3c Klinenbein aus Maltignano di Cascia
(Umbrien) (3a verändert nach Katalog New York, 2007, 380 Abb.446; 3b verändert nach
Katalog Mailand, 2005, 15; 3c verändert nach Katalog Spoleto, 2004, Abb. 23)

Der hier zur Betrachtung gelangende Rohstoff Bein wurde sowohl geschnitzt als auch auf der Drehbank bearbeitet (vgl. Gostenčnik, 2005, 290 ff.). Zur Montage von Beinbeschlägen z. B. an Möbelbeinen (Abb. 3a, 3c) bedurf-

17 Bei Mols, 1999 findet sich eine Vielzahl von Maßzeichnungen der untersuchten Möbel, die die verschiedenen Möglichkeiten zur Herstellung aufzeigen.

te es eines Trägerelementes; dieses bestand aus einem Eisenstab, über welchen ein in Form gedrehselter Holzkern aufgeschoben wurde, der der Fixierung der Appliken diente (Abb. 3c). Wenn die einzelnen Bestandteile aus Bein keinen zu großen Umfang besaßen, denn die aus Knochen herstellbaren Erzeugnisse sind in Länge und Durchmesser beschränkt, waren das Unterfüttern und Verkeilen mit Holzspänen sowie das wechselseitige Verzapfen durch Falze über einem Eisenstab ausreichend. Je nachdem, wie die Elemente montiert wurden, konnte die Innenseite der Beschläge ebenmäßig bearbeitet sein, um ein passgenaues Anbringen als Appliken zu ermöglichen, oder aber noch die ursprüngliche Innenwandung des nicht überformten Knochens zeigen, was ein Verkeilen erforderte. Letzteres kommt etwa bei den Funden aus Baldersdorf zum Tragen, wo in einigen Fällen die Verwendung von Rindermetatarsen (hintere Mittelfußknochen) und Rinderfemora (Oberschenkel) erkennbar blieb.¹⁸

Ähnlich manchen Möbelbeinen blieben die unterschiedlichen Scharnierzylinder innen unbearbeitet (Abb. 1e), was zur Fixierung ebenfalls ein Verkeilen erfordert.¹⁹

Möbel aus Noricum

In Noricum sind Möbel nur am Rande überhaupt nachweisbar.²⁰ Holz blieb nicht erhalten, wohl aber einige Artefakte in Bein und Elfenbein, welche von Möbeln einer gehobenen Preisklasse stammen, und zwar in Form von Beinbeschlägen, Teilen von Intarsien oder von Scharnierbändern aus Bein. Solche Beinfunde aus dem südlichen Noricum sollen im Folgenden näher betrachtet werden, um der Frage nachzugehen, ob die Erzeugung der entsprechenden Möbel in diesem Umfeld überhaupt möglich war.

Metallfunde wie Zierknöpfe und Zierleisten, Scharniere, Türangeln, Griffe und Bestandteile von Schließmechanismen bleiben hier unberücksichtigt.²¹

18 Eigene Beobachtung am Material im Stadtmuseum Villach vom Frühjahr 2000. Im Gegensatz zu den im Querschnitt eher D-förmigen Metacarpen sind die Metatarsen gerundeter und eignen sich daher besser für die Herstellung rundstabiger Objekte auf der Drehbank; anders Vallet, 2000.

19 Vgl. dazu die Untersuchung von Schmid, 1968, 189 f., wonach der Kern zum Verzapfen aus Buchsbaumholz, die Späne zum Verkeilen aus Weißtanne bestehen.

20 Zum Folgenden vgl. ausführlich Gostenčnik, 2005, 151 ff. bzw. dies. 2006, 52 ff.; weiters Djura Jelenko, Groh, 2006 zu den Klinen aus Colatio und Baldersdorf; keine näheren Angaben können an dieser Stelle über eventuelle Funde aus Celeia, Aguntum oder Teurnia gemacht werden.

21 Bügelgriffe aus Eisen wurden in den magdalensberger Schmieden hergestellt, die Unterscheidung zwischen Truhen- und Kästchengriffen ist jedoch oft nicht möglich, vgl. Schütz, 147 ff.; eine lokale Möbelproduktion war daher sicher vorhanden; dasselbe gilt für Funde aus Bronze, vgl. Deimel, 1987, 98 ff., diverse Beschläge, Griffe etc. von Kästchen und Möbeln, wobei Möbelgriffe in den lokalen Buntmetallwerkstätten erzeugt wurden, vgl. Piccottini, Mauterer, 1983. Virunum sowie alle anderen Städte im südlichen Noricum werden schon aufgrund ihrer Größe Möbeltischlereien beherbergt haben, die die lokale Versorgung garantierten, sodass zugleich auch eine Belieferung aus den Metallwerkstätten vorausgesetzt werden kann. Vgl. auch die Eintragungen in www.Magdalensberg-Bibliographie.at (2008–12).

Möbelscharniere

Welche Indizien sprechen in Noricum für die Kombination von Holz und Bein an einem Möbel? Auf die Verbindung dieser beiden Materialkomponenten verweisen beispielsweise Möbelscharniere. Diese bestehen aus einer Abfolge von Beinhülsen (Abb. 1e) über einem Holzkern, die mit Splinten aus Holz, Bein oder Metall abwechselnd in der Wandung des Möbels und in seiner Tür oder dem Deckel fixiert wurden. Der Holzkern jedes Beinzyinders verfügt entweder über Zapfen oder Pfannen an beiden Enden, welche das Zusammenstecken der Zylinder zu einem Band ermöglichen (Abb. 1e).

Eines der bekanntesten Beispiele für Türen bzw. Falttüren mit Scharnierbändern ist der als Lararium verwendete Schrank aus Herculaneum (Abb. 1d). Anders als in der Zeichnung Abb. 1e, wo zusätzliche Elemente angebracht sind, wurden die Scharnierbänder am Schrank an beiden Enden ebenfalls verzapft, sodass sie sich oben und unten in Angeln drehen.

Abb. 4, 1–2 und Abb. 5a–5b zeigen einige der sieben Scharnierzylinder vom Magdalensberg (Gostenčnik, 2005, 152 ff. Taf. 33). Diese Zylinder kommen dort in zwei Varianten vor, nämlich niedrige mit einer Bohrung (Abb. 4, 2) und hohe mit zwei Bohrungen (Abb. 4, 1). Die Rohmaterialien für Scharniere sind üblicherweise Metatarsen von Rindern, welche über eine genügend dicke Knochencompacta und einen einigermaßen runden Querschnitt verfügen (Abb. 5c links). Abgesehen von der unbearbeiteten inneren Knochenwand gibt sich das Rohmaterial auch von außen zu erkennen; die charakteristische Längsfurche (Sulcus) ist nämlich oft noch vorhanden (Abb. 5b). Ungewöhnlich ist dagegen das Rohmaterial des hohen Zylinders mit zwei Bohrungen (Abb. 4, 1; 5a rechts; 5c rechts; 5d), denn dieses Stück besteht aus Hirschgeweih; die Formgebung entspricht jedoch den mediterranen Beispielen und lehnt sich nicht an die eingangs erwähnten Funde aus Manching oder Stradonitz an, deren Rohmaterial gleichfalls Geweih ist. Die Erzeugung erfolgte nach Ausweis der vorhandenen Drehrillen auf der Drehbank (Abb. 5d). Bei manchen Zylindern wurden die Rillen auch als einfache Dekorelemente eingedreht und wurden mit farbigem Wachs ausgefüllt, was sich, wie an Beispielen aus Augst,²² manchmal noch nachweisen lässt; Ablagerungen in den Rillen von Abb. 4, 1 vom Magdalensberg konnten nicht sicher als Wachsreste erkannt werden.

Das Geweichscharnier vom Magdalensberg ist bisher das einzige Beispiel dieser Art unter dem dortigen Beinfundmaterial geblieben. Man wird dabei an eine Reparaturarbeit denken müssen, die in den lokalen, Bein verarbeiten-

22 Schmid, 1968, 191 f.; Deschler-Erb, 1998, Taf. 48, 4357 und öfter; Scharnierzylinder aus Mainz mit Wachseinlagen bei Mikler, 1997, Taf. 53, passim; etc.; vgl. auch die als Intarsien gedeuteten, tropfenförmigen Beinelemente mit Wachsfüllung im Kreisaugendekor bei Schenk, 2008, Abb. 11e und 130, 1080, oder Scharnierzylinder mit Wachs a. a. O. Abb. 129, passim; tropfenförmiger Beschlag mit Wachs auch aus Augst bei Deschler-Erb, 1998, 102 f. Abb. 165.

den Werkstätten ausgeführt wurde, denn weitere Hinweise auf die Scharnierproduktion für die Herstellung von Möbeln fehlen bisher.

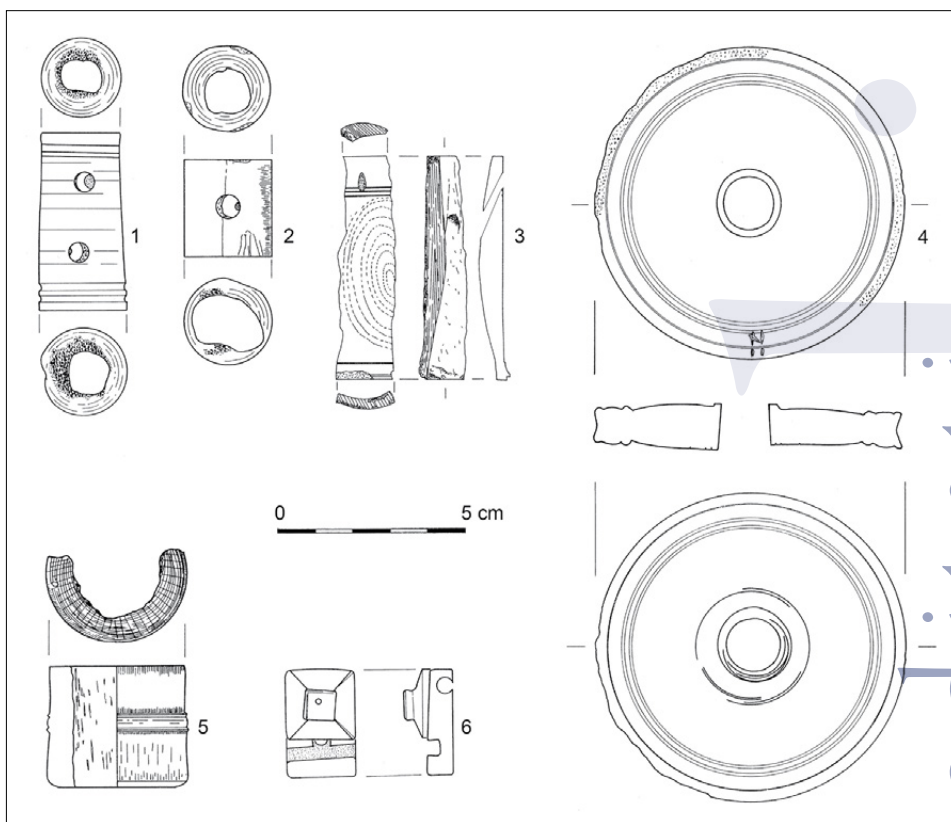

Abb. 4: Magdalensberg, Beifunde, 1–2 Scharnierzylinder; 3–4 Teile von Möbelbeinen; 5 Beinzylinder; 6 Verschluss für die Versiegelung von Kästchen und Truhen (nach Gostenčnik, 2005, Taf. 33,3.1; 34,2.1; 63,1; 32,7; © K. Gostenčnik)

Für Augst in der Schweiz konnte S. Deschler-Erb durch Vergleiche der gefundenen Scharniere mit den archäozoologischen Daten nachweisen, dass Scharniere ab einer gewissen Größe aus den lokal verfügbaren Rinderknochen nicht mehr herstellbar gewesen wären, sodass unbedingt ein Import aus Italien oder sonstigen Regionen vorliegen muss, wo große Rinderrassen mit entsprechend größeren Metapodien gehalten wurden.²³ Auf dem Magdalensberg sind die großen südlichen Rinderrassen sehr wohl vorhanden (Hornberger, 1970, 19 ff.), jedoch fehlen die großen Scharniere im magdalensberger Fundbestand.²⁴ Die Scharnierproduktion wurde unter anderem für Limoges postuliert, wobei jedoch keine eindeutigen Halbfabrikate, z. B. solche, die auf der

²³ Deschler-Erb, 1998, 80 f. bzw. 335 ff.; vgl. auch die großen Dimensionen der Scharnierzylinder aus Pompeji in Katalog Neapel, 1999, 118 Abb. 68.

²⁴ Zu den Werkstattabfällen an Rindermetapodien vom Magdalensberg vgl. Gostenčnik, 2005, Taf. 68,1–2.5; 69,3.

Abb. 5: Magdalensberg, Beinfunde; 5a-5d Möbelscharniere; 5e Elchgeweihfunde (Aufn. © K. Gostenčnik)

Drehbank, beim Anbringen von Rillen oder von Bohrlöchern zu Bruch gingen, vorhanden sind, sondern zahlreiche abgesägte Gelenke von Rindermetapodien; aus Argentomagus (Saint-Marcel, Indre) ist immerhin ein Halbfabrikat bekannt geworden.²⁵ Die große Menge von Scharnieren aus Augst mit 376 oder Lyon mit 162 Stück²⁶ lässt die Scharniere vom Magdalensberg als Marginalie erscheinen – bis inklusive Fundjahr 1997 kamen insgesamt nur

25 Zu Limoges vgl. Vallet, 2000; Argentomagus bei Fauduet, 2002; vgl. auch die Beiträge in Bertrand, 2008, passim.

26 Deschler-Erb, 1998, 181 ff. Taf. 46–50, Augst; Béal, 1983, 101 ff. Taf. 20–22, Lyon.

sieben Stück ans Licht. Mit Ausnahme des einen aus Geweih rühren diese Artefakte daher wohl von importierten Möbeln aus dem mediterranen Raum her. In Augst kommen die Scharniere im 1. Jh. gehäuft vor; sie nehmen im 2. Jh. merklich ab und sind im 3. Jh. und zu Beginn des 4. Jh. nur noch in geringen Zahlen vorhanden.²⁷ Möbel haben unter Umständen eine lange Lebensdauer; daher sind der tatsächlicher Zeitpunkt der Erzeugung und das Einbringen in den Boden voneinander unabhängig.

Möbelbeine

Die Klinenbeine mit rundstabigem Querschnitt, ob vollständig aus Bronze oder aus Holz mit Beinbeschlägen, bestehen aus einer Abfolge von glockenartigen und kugeligen Elementen, Platten und Tüllen, die in Bein und Elfenbein aus vielen kleinen Teilen bestehen und entweder auf einem Holzkern appliziert (Abb. 3a, 3c), oder bei schlankeren Beinen aus einzelnen Teilen mittels Falzen zusammengesteckt sind. Bei den Bronzeklinen sind die Beine und sonstige Elemente in Form gegossen und dann auf der Drehbank nachgearbeitet (Abb. 3b); für das Montieren waren aber gleichfalls Bestandteile aus Holz nötig.

In jedem Fall ungewöhnlich sind mehrere große Scheiben aus Elchgeweih vom Magdalensberg, darunter ein Exemplar, bei welchem Details die Zuordnung zu einem Möbelbein erlauben (Abb. 4, 4; 5e oben links). Um die zentrale Lochung zum Aufschieben auf einen Metallstab ist an einer Seite ein Falz zum Verzapfen mit einem weiteren Element vorhanden, an der zweiten zeichnen sich Standspuren ab; der Rand ist eingeschnürt wie bei den scheibenförmigen Elementen der Bronzekline in Abb. 3b. Danach war diese Scheibe entweder direkt unter dem Fulcrum oder am Bein einer Kline angebracht. Neben diesen großen Scheiben sind auf dem Magdalensberg auch mehrere Abfälle aus Elchgeweih vorhanden (Abb. 5e), sodass nichts gegen die lokale Produktion von Abb. 4,4 spricht. Will man nicht notwendigerweise aus dem Geweihzylinder sowie dem Fund aus Elchgeweih eine lokale Erzeugung von Luxusmöbeln erschließen, dürfte auch in diesem Fall am ehesten eine Reparatur vorliegen. Aufgrund der Größe der Scheibe käme sogar ein Möbel mit Elfenbeinelementen in Frage; die in frischem Zustand cremig-weiße Farbe von Knochen und Geweih hebt sich von Elfenbein auch kaum ab.²⁸

Einen ebenfalls interessanten Befund lässt Abb. 4, 3 erkennen. Das nach dem vorhandenen Foramen aus einem Rindermetatarsus erzeugte Stück, wegen seiner Formgebung gleichfalls der Bestandteil eines Möbelbeins, trägt an einer Seite deutlich sichtbar einen Falz zum Verzapfen; die Innenwandung ist nicht weiter überarbeitet. Interessanterweise wurde dieses Beinartefakt

²⁷ Deschler-Erb, 1998, 183 Abb. 257; datierbar waren dabei 119 Stück.

²⁸ Nach Nicholls, 1979, 1 könnten solche große Elemente aus Pferdeschulterblättern hergestellt sein.

der Länge nach aufgesägt und ist dabei an den Kanten ausgebrochen, wie abstehende Splitter verdeutlichen. Man könnte diese Hülse zusammen mit ihrem Pendant auch nachträglich am Bein einfügen, ohne dass es zerlegt werden müsste; ob sie bereits bei der ursprünglichen Montage in zwei Teilen angebracht worden war oder das Stück wiederum von einer lokalen Reparaturarbeit herrührt und ein schadhaft gewordenes Element ausgewechselt werden musste, kann leider nicht unterschieden werden.

Unter den Funden vom Magdalensberg liegt eine kleine Anzahl weiterer, ebenfalls zylindrischer Beinartefakte vor, welche von Möbeln stammen könnten (Abb. 4, 5). Ihre Zuordnung ist nicht immer einfach. Wie bei Beinfunden häufig, so sind auch in diesen Fällen eindeutige Fundvergesellschaftungen nötig, bevor eine klare Aussage getroffen werden kann.²⁹

Möbelbeschläge

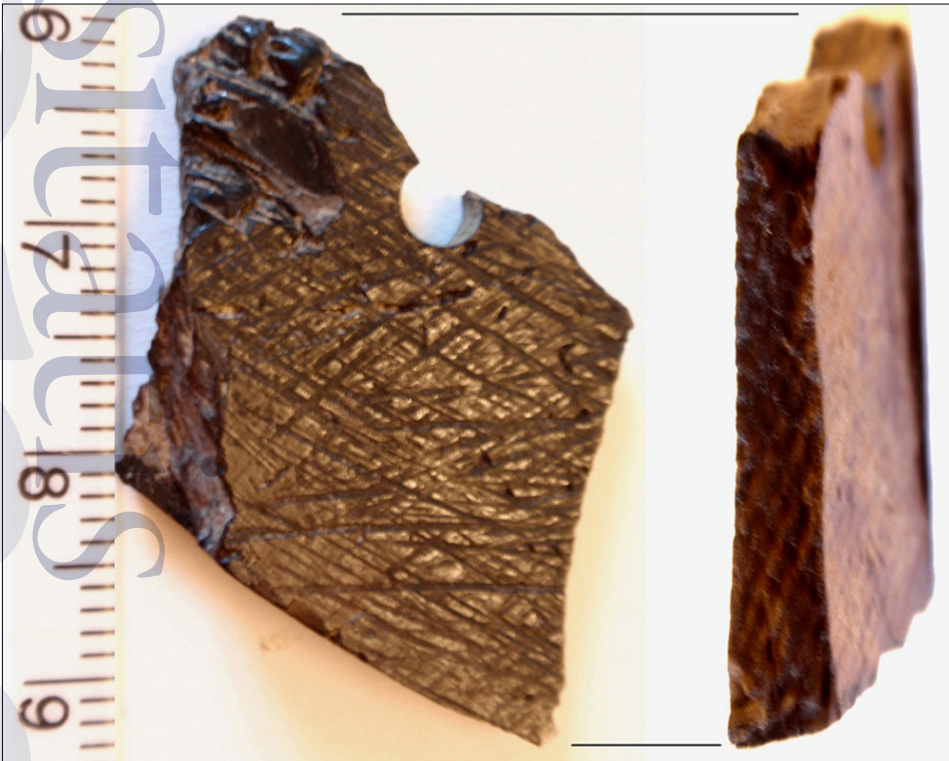

Abb. 6: Virunum; Möbelbeschlag aus Elfenbein (Aufn. © K. Gostenčnik)

Elfenbein als Rohmaterial kann unter Beinfunden vom Magdalensberg sowie aus Virunum mitunter festgestellt werden, wobei eine eindeutige

²⁹ Vgl. zu diesen kurzen Zylindern Gostenčnik, 2005, Taf. 63,1–3; mehrfach belegt bei Schenk, 2008, Abb. 133, passim aus Avanches und als Möbelbestandteile interpretiert; vgl. auch Mikler, 1997, 62 ff. Taf. 50–53, „Tüllen“ und „Randleistentüllen“ aus Mainz.

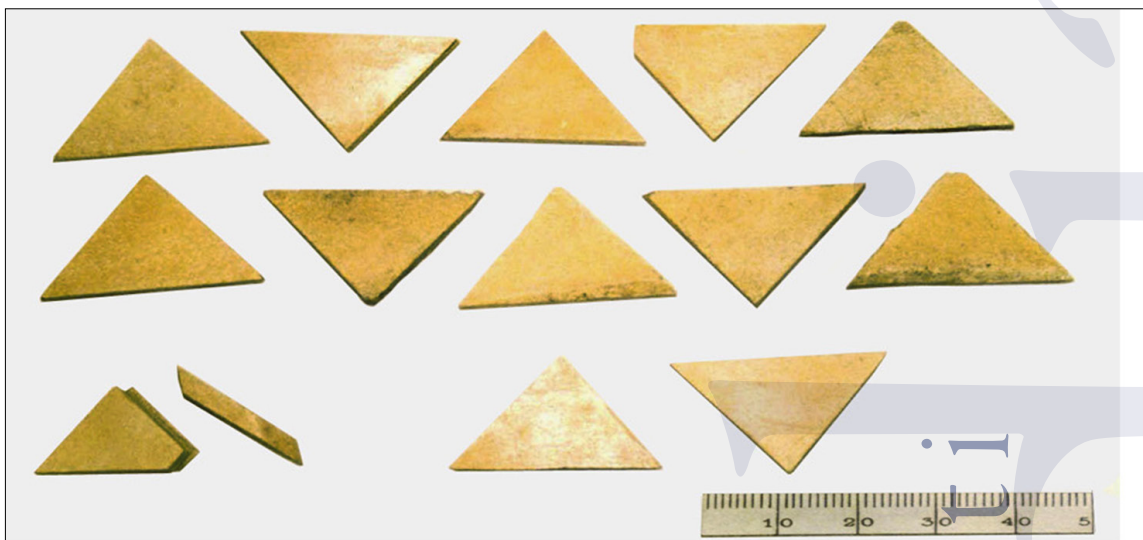

Abb. 7: Flavia Solva; Beinintarsien für ein Möbel (Aufn. © CRAFTS-Noricum, K. Gostenčnik)

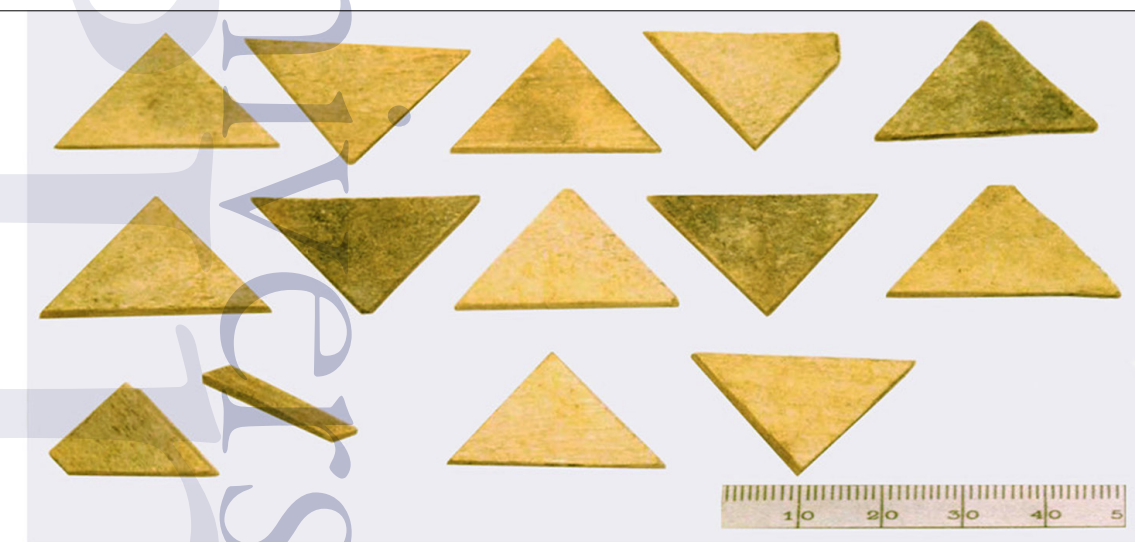
Zuordnung zu Möbeln nicht mit letzter Sicherheit feststeht; am häufigsten kommt Elfenbein unter Behältern (Kästchen, Pyxiden), Spielgeräten (Spielsteinchen, Würfel) und Messergriffen vor. Einzig ein Fund aus den westlichen Vorstadtinsulae von Virunum (Abb. 6) könnte neben der Zuordnung zu einem Kästchen auch als Möbelbeschlag angesprochen werden; von einer Schnitzerei blieben Grasbüschel erkennbar, weiters ist eine Bohrung zum Befestigen vorhanden. Das Rohmaterial ist an der Bruchkante in Form der Retziusschen Linien eindeutig identifiziert.³⁰ Elfenbein färbt sich bei Brandeinwirkung genauso wie Knochen (Abb. 5a-5b) gänzlich schwarz, bevor es völlig verbrennt und nur noch kalzinierte Reste übrig bleiben.³¹ Die lokale Verarbeitung von Elfenbein ist äußerst unwahrscheinlich; Erzeugnisse aus diesem überaus teuren und luxuriösen Werkstoff kamen allesamt als importierte Fertigprodukte in das südliche Noricum.

In Abb. 7 sind Vorder- und Rückansicht einiger Beinplättchen für Intarsienarbeiten aus Flavia Solva aus der Insula 22 abgebildet. Nachdem in dem Bereich Beinschnitzerei ebenso nachgewiesen ist, könnte es sich um vorbereitete Stücke handeln.³² Der Verwendungszweck wird aus dem Hocker mit Intarsien (Abb. 2b) aus Pompeji verständlich, der einen aus Dreiecken zusammengesetzter Stern trägt, jedoch ist jedes andere Möbel ebenfalls denkbar. An dem

³⁰ Zu Elfenbein vgl. die Forschungsliteratur in Gostenčnik, 2004.

³¹ Vgl. die unterschiedlichen Stadien der Brandeinwirkungen und die davon herrührenden Verfärbungen an Elfenbein auch bei Dawid, 2003, Tafelteil, passim.

³² Der Grabungsbefund ist noch unpubliziert; die Materialsichtung erfolgte im Zuge des Projektes CRAFTS-Noricum (Projektleitung Univ.-Prof. Dr. K. Strobel, Universität Klagenfurt; Projektdurchführung Verf.); Univ.-Doz. Dr. Ulla Steinklauber und Mag. Barbara Porod sei an dieser Stelle für die großzügige Hilfe vor Ort herzlich gedankt.

Kästchen aus einer Sarkophagbestattung von Callatis in Rumänien sind an den Kanten gleichfalls dreieckige Beinbeschläge eingearbeitet, allerdings sind die solvenser Funde mit 3 cm Basislänge dafür eher zu groß. Ein weiterer Komplex mit vergleichbaren Beschlägen, die gemeinsam mit diversen anderen als Intarsien für Möbel, Kästchen oder sogar für Spielbretter angesprochen wurden, trat in Bays Meadow in England zutage und stammt aus dem 3. Jh.³³ Bei den Funden aus Solva fällt auf, dass mindestens ein Dreieck etwas zu klein geraten ist und die dadurch entstandene Lücke durch ein zusätzliches Stäbchen ergänzt wurde (Abb. 7).

Der Umfang der solvenser Beinverarbeitung ist derzeit noch nicht abschätzbar, allerdings liegen aus mehreren Regionen der Stadt Abfälle und Halbfabrikate vor, wobei die in die Hunderte gehenden Hornzapfen mit Hinweisen auf die Horngewinnung auffallen.³⁴ Offenbar waren Gewinnung und Verarbeitung von Horn in Solva besonders ausgeprägt. Da sich der Rohstoff selbst und die daraus gewonnenen Produkte bei der Bodenlagerung nur selten erhalten, bleibt das erzeugte Spektrum leider unbekannt.³⁵

33 Barfield, 1977, Taf. 60 unten links; die Basislänge dieser Dreiecke beträgt weniger als 2 cm.

34 Vgl. Lang, 2008; weiters konnte bei der Materialaufnahme für das in Anm. 40 genannte Projekt gleichfalls eine ganze Reihe von Hornzapfen mit Spuren der Bearbeitung aus verschiedenen Bereichen von Flavia Solva festgestellt werden (unpubliziert; Quelle: Datenbank CRAFTS-Noricum).

35 Die Befundsituation spricht für Messergriffe und Messerscheiden, vgl. Lang, 2008, 134 f., jedoch wird man wohl eine breitere Palette annehmen dürfen, wobei im 1.-2. Jh. besonders an Kämmen zu denken ist, für welche erst im Lauf des 3. Jh. Hirschgeweih zur Verwendung gelangt; zuvor standen neben Horn diverse Harthölzer wie etwa Buchsbaum dafür in Gebrauch. Hornabfälle vom Magdalensberg und aus Virunum belegen die lokale Hornverarbeitung an beiden Fundorten, vgl. Gostenčnik, 2005, 305 f. Taf. 72 bzw. dies. 2006, 60 ff. Taf. 6,51, jeweils mit Literatur.

Fazit

Im südlichen Noricum ist hinsichtlich einer Produktion von Möbeln in Bein und Holz letztlich nicht sehr viel zu gewinnen. Nachweisen lässt sich auf dem Magdalensberg die lokale Verwendung von Hirsch- und Elchgeweih für die Reparatur eines Scharnierbandes und eines Möbelbeins, die zersägte Hülse für ein Möbelbein aus einem Rindermetatarsus kann bereits bei der ursprünglichen Möbelproduktion (vermutlich in Italien) zur Verwendung gelangt sein. In Flavia Solva könnte man aufgrund der Beschläge mit einer Herstellung von Möbeln mit Intarsien rechnen, jedoch sind Art und Umfang der solvenser Beinverarbeitung noch weitestgehend unbekannt, und letztendlich können die Dreiecke auch von einem vergangenen importierten Fertigprodukt herkommen. Klinen und dergleichen sind in jedem Fall als Importe zu betrachten, vorzugsweise aus Oberitalien.

Der derzeitige Forschungsstand lässt daher keine gesicherte Aussage zu. Das liegt nicht nur an der mangelhaften Aufarbeitung von Fertigprodukten, sondern an der fehlenden Untersuchung von Werkstattabfällen, Halbfabrikaten und allgemein der ungenügenden archäozoologischen Untersuchungen, um die vorhandene Rohstoffpalette sowie Spuren der Bearbeitung deuten zu können. Es ist auf diesem Gebiet in Zukunft sehr viel zu tun.

Danksagung

An dieser Stelle sei den Veranstaltern herzlich für die Einladung gedankt; Verf. dankt auch allen Kolleginnen und Kollegen der Magdalensberg-Arbeitsgemeinschaft für interessante Diskussionen und für Literaturhinweise.

Summary

Furniture from Antiquity is a very rare find. One such find, albeit fragmentary, are parts of furniture made from bone, discovered in southern Noricum. These fragmentary objects testify to the fact that the furniture in question belonged to the range of highly priced goods; however, this raises the inevitable question of their origin: might there be any proof for their production in local workshops? The analysis in this paper therefore tries to ascertain whether the furniture could have been locally produced. Archaeological research in southern Noricum shows only modest remains of such production or local workshops for production and repairs – in this sense Magdalensberg and Flavia Solva stand out. However, for the large part these goods were imports. The answer to these questions is based on the present state of research, reflecting the modest acquired knowledge of residual waste in the workshops and their semi-finished products. In any case, this is an area where a lot of work remains to be done.

Bibliographie

- Abegg, A. (1989):* Der römische Grabhügel von Siesbach. Trierer Zeitschrift, 52. Trier, 171–278.
- Barfield, L. (1977):* Roman Bone Inlay from Bays Meadow, Droitwich. The Antiquaries Journal, 57. London, 332–333.
- Béal, J.-C. (1983):* Catalogue des objets de tabletterie du Musée de la Civilisation Gallo-Romaine de Lyon. Paris, Boccard.
- Bechert, T. (1982):* Römisches Germanien zwischen Rhein und Maas: Die Provinz Germania Inferior. München, Hirmer.
- Bertrand, I. (Hrsg.) (2008):* Le travail de l'os, du bois de cerf et de la corne à l'époque romaine: un artisanat en marge? Monographies Instrumentum 34. Montagnac, Éditions Monique Mergoil.
- Buora, M. (1992):* Urne e pseudourne a cista aquileiesi. Aquileia Nostra, 53. Aquileia, 189–216.
- CSIR Österreich II 6: F. Glaser, Die Skulpturen des Stadtgebietes von Teurnia. Wien 1997, Österreichische Akademie der Wissenschaften.
- Dawid, M. (2003):* Die Elfenbeinplastiken aus dem Hanghaus 2 in Ephesos. Forschungen in Ephesos 8/5. Wien, Österreichische Akademie der Wissenschaften.
- Deimel, M. (1987):* Die Bronzekleinfunde vom Magdalensberg. Archäologische Forschungen zu den Grabungen auf dem Magdalensberg 9. Kärntner Museumsschriften 71. Klagenfurt, Landesmuseum für Kärnten.
- Deschler-Erb, S. (1998):* Römische Beinartefakte aus Augusta Raurica: Rohmaterial, Technologie, Typologie und Chronologie. Forschungen in Augst 27. Augst, Römermuseum Augusta Raurica.
- Fauduet, I. (2002):* Des artisans dans le quartier de la Fontaine à Argentomagus (Saint-Marcel, Indre). In: Bédon, R. (Hrsg.): Hommage à Pierre Pothier. Caesarodunum 35–36. Limoges, Presses universitaires de Limoges, 209–225.
- Fiches, J.-L., Stordeur, D. (Hrsg.) (1989):* Tissage, Corderie, Vannerie. Actes des Rencontres 20.–22. Octobre 1988. 9e Rencontres Internationales d'Archéologie et d'Histoire d'Antibes. Juan-les-Pins, Musée archéologique d'Antibes.
- Fischer, J. (1990):* Zu einer griechischen Kline und weiteren Südimporten aus dem Fürstengrabhügel Grafenbühel, Asperg, Kr. Ludwigsburg, Germania 68. Frankfurt am Main, 115–127.
- Franke, R. (2003):* Zur Romanisierung im Umland von Aguntum: Die römische Siedlung von Oberdrauburg (Oberkärnten) aufgrund der archäologischen und numismatischen Quellen. In: Strobel, K. (Hrsg.): Der Alpen-Adria-Raum in Antike und Spätantike. Altertumswissenschaftliche Studien Klagenfurt, 1. Klagenfurt, Hermagoras, 93–112.

- Fremersdorf, F. (1937–1940):* Römische Scharnierbänder aus Bein. In: Festschrift Hoffiller. Vjesnik 18–21. Split, 321–337.
- Furger, A. R., Wartmann, M., Riha, E. (2009):* Die römischen Siegelkapseln aus Augusta Raurica. Forschungen in Augst 44. Augst, Römermuseum Augusta Raurica.
- Gaitzsch, W. (1986):* Antike Korb- und Seilerwaren. Schriften des Limesmuseums Aalen 36. Stuttgart, Limesmuseum Aalen.
- Gostenčnik, K. (2001):* Flechtwerk und Korbwaren im römischen Kärnten. Carinthia I, 191. Klagenfurt, 53–74.
- Gostenčnik, K. (2004):* Elfenbeinfunde vom Magdalensberg und aus Virunum in Kärnten. Carinthia I, 194. Klagenfurt, 273–291.
- Gostenčnik, K. (2005):* Die Beinfunde vom Magdalensberg. Archäologische Forschungen zu den Grabungen auf dem Magdalensberg 15. Kärntner Museumsschriften 78. Klagenfurt, Landesmuseum Kärnten.
- Gostenčnik, K. (2006):* Beinfunde aus Virunum – ein Überblick. Carinthia I 196. Klagenfurt, 41–66.
- Gostenčnik, K., Lang, F. (in Druckvorbereitung):* Beinfunde aus Noricum: Materialien aus Alt-Virunum / Magdalensberg, Iuvavum, Ovilavis und Virunum. In: Akten des 12. Österreichischen Archäologentages 2008. Wien, Phoibos-Verlag.
- Hoepfner, W. (2002):* Antike Bibliotheken. Zaberns Bildbände zur Archäologie. Mainz, Philip von Zabern.
- Hornberger, M. (1970):* Gesamtbeurteilung der Tierknochenfunde aus der Stadt auf dem Magdalensberg in Kärnten (1948–1966). Naturkundliche Forschungen zu den Grabungen auf dem Magdalensberg 10. Kärntner Museumsschriften 49. Klagenfurt, Landesmuseum für Kärnten.
- Jacobi, G. (1974):* Werkzeug und Gerät aus dem Oppidum von Manching. Die Ausgrabungen in Manching 5. Wiesbaden, Steiner.
- Katalog Boscoreale (2006):* G. Stefani, Uomo e ambiente nel territorio vesuviano. Guida all'antiquarium di Boscoreale. Pompei, Marius.
- Katalog Herculaneum (2005):* Mühlenbrock, J., Richter, D. (Hrsg.): Verschüttet vom Vesuv: Die letzten Stunden von Herculaneum. Mainz, Philip von Zabern.
- Katalog Mailand (2005):* Invernizzi, R. (Hrsg.): A imitazione del lusso. La decorazione dei letti funebri di età romana in Lomellina. Milano, Edizioni ET.
- Katalog Neapel (1999):* Ciarallo, A., De Carolis, E. (Hrsg.): Homo Faber. Natura, scienza e tecnica nell'antica Pompei. Napoli, Electa.
- Katalog New York (2007):* Art of the Classical World in the Metropolitan Museum of Art: Greece, Cyprus, Etruria, Rome. New Haven, Yale University Press.

- Katalog Rosenheim (2000)*: Wamser, L. (Hrsg.): Die Römer zwischen Alpen und Nordmeer. Zivilisatorisches Erbe einer europäischen Militärmacht. Mainz, Philip von Zabern.
- Katalog Spoleto (2004)*: Costamagna, L. (Hrsg.): Il lusso oltre la morte: Moda, costume e bellezza nell'Italia antica. Perugia, Soprintendenza per i beni archeologici di Umbria.
- Kaufmann-Heinimann, A. (1998)*: Götter und Lararien aus Augusta Raurica. Forschungen in Augst 26. Augst, Römermuseum Augusta Raurica.
- Kyrieleis, H. (1980)*: Archaische Holzfunde aus Samos. Athener Mitteilungen, 95. Mainz, 87–147.
- Lang, F. (2007)*: Eborarii und citriarii: Bemerkungen zu zwei Berufsbezeichnungen in römischer Zeit. Diomedes NF 4. Salzburg, 47–55.
- Lang, F. (2008)*: Zur Herstellung von Messergriffschalen aus Geweih in Flavia Solva. Zeitschrift für Schweizerische Archäologie und Kunstgeschichte, 65. Zürich, 133–136.
- Miglbauer, R. (1995)*: Ein römischer Grabaufsatz aus Thalheim bei Wels. Archäologie Österreichs, 6/1. Wien, 40–41.
- Mikler, H. (1997)*: Die römischen Funde aus Bein im Landesmuseum Mainz. Monographies Instrumentum 1. Montagnac, Éditions Monique Mergoïl.
- Mols, S. T. A. M. (1999)*: Wooden Furniture in Herculaneum: Form, Technique and Function. Circumvesuviana 2. Amsterdam, J. C. Gieben.
- Nicholls, R. V. (1979)*: A Roman Couch in Cambridge. Archaeologia, 106. London, 1–32.
- Obmann, J. (1998)*: Zur Kline im Grabbrauch und ihrem archäologischen Nachweis in Gräbern der römischen Nordwestprovinzen. In: Fasold, P. et al. (Hrsg.): Bestattungssitten und kulturelle Identität: Kolloquium Xanten 1995: Xantener Berichte 7. Mainz, Philip von Zabern, 419–429.
- Piccottini, G. (1996)*: Archäologische Mitteilungen aus Kärnten VI. Carinthia I, 186. Klagenfurt, 51–95.
- Piccottini, G., Mauterer, R. (1983)*: Kupferlegierungen auf dem Magdalensberg. Zeitschrift für Archäometrie 1. Wien, 20–26; 64–69.
- Pinelli, P., Wąsowicz, A. (1986)*: Catalogue des bois et stucs grecs et romains provenant de Kertch. Paris, Musée du Louvre.
- Richter, G. M. A. (1966)*: The Furniture of the Greeks, Etruscans and Romans. London, Phaidon.
- Riha, E. (2001)*: Kästchen, Truhen, Tische – Möbelteile aus Augusta Raurica. Forschungen in Augst 31. Augst, Römermuseum Augusta Raurica.
- Rottloff, A. (2006)*: Lebensbilder römischer Frauen. Kulturgeschichte der antiken Welt 104. Mainz, Philip von Zabern.
- Rutschowskaya, M.-H. (1986)*: Catalogue des bois de l'Égypte copte. Paris, Musée du Louvre.

- Schenk, A. (2008):* Regard sur la tableterie antique: Les objets en os, bois de cerf et ivoire du Musée Romain d'Avenches. Documents du Musée Romain d'Avenches 15. Avenches, Association pro Aventico.
- Schmid, E. (1968):* Beindrechler, Hornschnitzer und Leimsieder im römischen Augst. In: *Provincialia: Festschrift für Rudolf Laur-Belart*. Basel, Stuttgart, Stiftung Pro Augusta Raurica, 187-197.
- Schütz, N. M. (2003):* Eisenfunde aus der Stadt auf dem Magdalensberg II. Archäologische Forschungen zu den Grabungen auf dem Magdalensberg 14. Kärntner Museumsschriften 77. Klagenfurt, Landesmuseum Kärnten.
- Sinn, F. (1987):* Stadtrömische Marmorurnen. Beiträge zur Erschließung hellenistischer und kaiserzeitlicher Skulptur und Architektur 8. Mainz, Philip von Zabern.
- Vallet, Ch. (2000):* Le travail de la matière animale à l'époque romaine: Le travail de l'os à Augustoritum (Limoges, Haute-Vienne). In: Bertrand, I. (Hrsg.): *Actualité de la Recherche sur le Mobilier Romain non Céramique*. Actes du Colloque de Chauvigny (Vienne, France) 23 & 24 octobre 1998. Mémoire de l'Association des Publications Chauvinoises 18. Chauvigny, Musées de Chauvigny, 195-214.
- Vaulina, M., Wąsowicz, A. (1974):* Bois grecs et romains de l'Ermitage. Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Académie Polonaise des Sciences, Institut d'Histoire de la Culture Matérielle.
- Watzinger, C. (1905):* Griechische Holz Sarkophage aus der Zeit Alexanders des Großen. Leipzig, J. C. Hinrichs.
- www.antike-tischkultur.de (2009-07): <http://www.antike-tischkultur.de/roemintros.html>
- www.Magdalensberg-Bibliographie.at (2008-12): <http://www.landeshmuseum-ktn.at/Landesmuseen/Magdalensberg/Magdalensberg-Bibliographie-20081216.pdf>

hereditati

Epigrafski material zidanih grobov v Starem trgu (Kolacioni) pri Slovenj Gradcu

Julijana Visočnik

Izvleček

Avtorica predstavi epigrafske najdbe zidanih grobov v Starem trgu (Kolaciona). Med njimi izstopata napisna kamna AIJ 8 in AIJ 9, od katerih se prvega povezuje z zidanim grobom I, drugega z zidanim grobom II. Epigrafski material ni izpričan v ostalih zidanih grobovih Starega trga. V prispevku je prvič predstavljena fragmentarna votivna plošča, ki jo je Saša Djura Jelenko odkrila 2. 12. 2006 v Starem trgu pri arheoloških izkopavanjih. Njena fragmentarna ohranjenost ne pušča veliko manevrskega prostora za interpretacijo, kljub temu pa predstavlja novo pomembno pisno sled iz antične Kolacione.

Abstract

The author presents epigraphic finds of walled graves in Stari trg (Colatio). Inscriptions AIJ 8 and AIJ 9 stand out among them; the first one originates from walled grave I, the second one supposedly from walled grave II. Epigraphic material has not yet been attested for other walled graves in Colatio. For the first time a fragmentary votive slab, which was found on 2nd December 2006 by Saša Djura Jelenko in Stari trg during archaeological excavations, is presented. Due to its fragmentary preservation the possibility for interpretation is limited; nevertheless a new written trace from in the Roman time very important settlement Colatio was found.

Rimska naselbina Kolaciona, današnji Stari trg pri Slovenj Gradcu, je nastala ob glavni cesti Celeia – Virunum, najverjetneje že v 1. st., kar potrjujejo tudi najdbe, ki se vrstijo od 1. do 5. st. V Starem trgu se je odvilo že več arheoloških raziskav, ki so pokazala pomen in pomembnost Kolacione v antiki. Raziskan je del svetišča, več stanovanjskih objektov, del zgodnjeantičnega grobišča ter nekaj temeljev stavb na pobočju grajskega hriba. V ta kontekst sodi pionirsko delo dr. Hansa Winklerja, ki je v Starem trgu izkopaval med leti 1909 in 1914. Odkril je mnogo zanimivih najdb, vendar nas na tem mestu najbolj zanimajo zidani grobovi (v Kolacioni jih je Winkler odkril 5), v

katerih so naleteli tudi na epigrafski material.¹ Zidani grobovi že sami po sebi dodajajo na pomembnosti naselbini, saj govorijo o bogastvu, preskrbljenosti prebivalcev (predvsem elite); epigrafski material predvsem iz zidanega groba I pa to samo še potrjuje.

Zidan grob I

Poleg nagrobnika AIJ 8 je H. Winkler v zidanem grobu I odkril še veliko drugega materiala, bolj ali manj obdelanega. Naj najprej navedemo te najdbe:

A. Štiri plošče

Gre za štiri obdelane, vendar nedokončane marmorne plošče (izkopavanja dr. H. Winklerja, 1911). Plošče so bile neglajene, spredaj ravne, zadaj polkrožne z luknjami za spone, ob straneh obklesane. Trenutno veljajo za pogrešane.

Literatura: Djura Jelenko, 2004, 33, sl. 17; 30; Djura Jelenko, 2006, 361 št. 28.

B. Zgornji del nagrobne stele

Odlomek zgornjega levega zaklinka marmorne stele z upodobitvijo delfina (izkopavanja dr. H. Winklerja, 1911). Hrani Deželni muzej v Gradcu (inv. št. 17?).² Trenutno založen.

Na trikotnem marmornem odlomku nagrobne stele je vzdolž preloma (60 cm) izklesan delfin. Delfin je usmerjen navzdol in v levo, manjka mu zaključek repa. Prikazane so tri plavuti.

Literatura: Pahič, 1977, 24, 56, Stari trg 3; Djura Jelenko, 2004, 33, sl. 21; Djura Jelenko, 2006, 361–362 št. 29.

C. Odlomek reliefnega kamna

Manjši marmorni odlomek z ostankom reliefa (izkopavanja dr. H. Winklerja, 1911), na katerem sta upodobljena stoječa ptiča in del vitičastega okrasja. Trenutno velja za pogrešanega.

Literatura: Djura Jelenko, 2004, 33; Djura Jelenko, 2006, 362 št. 30.

D. Polvalji

V zidanem grobu I in v poslopju na »njivi 7/8« je dr. H. Winkler odkril več apnenčastih polvaljev in njihovih odlomkov. R. Egger³ omenja tudi ostanke podboja (izkopavanja dr. H. Winklerja, 1911 – zidan grob I in 1912). Hrani Deželni muzej v Gradcu. Veljajo za pogrešane.

Literatura: Pahič, 1977, 15, 24, 56, Stari trg 10, 11; Djura Jelenko, 2004, 30, 33, 56, sl. 17; 33; Djura Jelenko, 2006, 362 št. 31.

1 Prim. Djura Jelenko, 2004, 8–11; Djura Jelenko, 2006, 357–362.

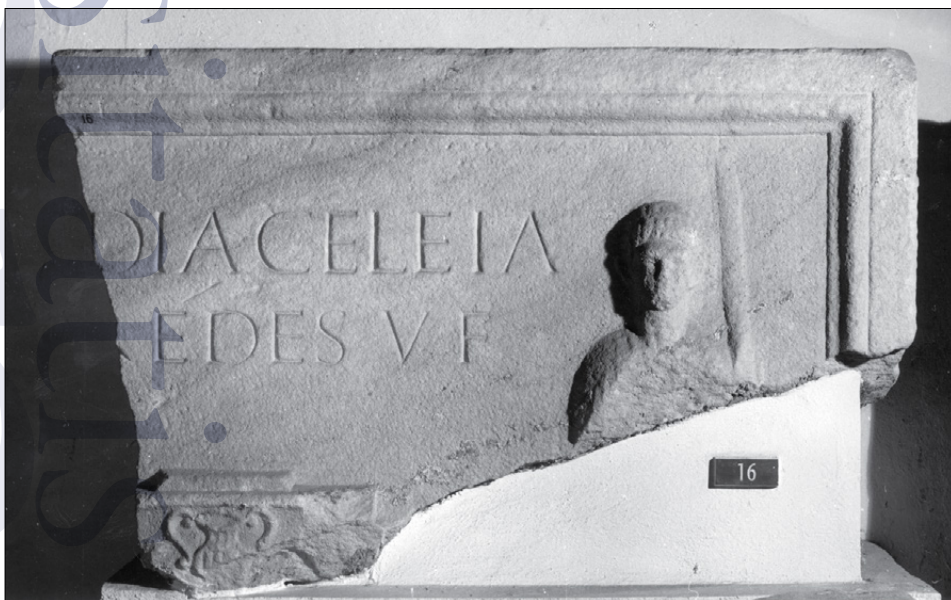
2 Domnevno gre za spomenik, ki je omenjen pri Pahiču (1977, 24, 56, Stari trg 3).

3 Egger, 1914, 74.

Napisi in odlomki napisov iz zidanega groba 1 in 2

A. Odlomek nagrobnega spomenika

Kot poroča H. Winkler,⁴ so odlomek našli v času njegovih izkopavanj v Starem trgu leta 1911 – zidan grob 1 (parcela 222). Nagrobni spomenik je ležal med edikulo in zunanjim temeljem zidanega groba I, na razdalji 2,60 m od temelja edikule, na zahodni strani. Gornji del stavbe grobne edikule, ki je stal na temelju (5,20 x 5,50 m), je imel dva prostora. V obeh so našli veliko bogatih pridatkov (ostanki koščene mrtvaške postelje). Gre za grob visokega uradnika, ob katerem sta bili pokopani še dve ženski osebi, na kar nakazujejo pripadajoče grobne najdbe in ostanki noriško-panonske noše.⁵ Edikulo je obdajalo zidovje (17 x 14,5 m). Zidan grob I je stal v bližini 6,50 m široke rimske ceste. Odlomek je del stalne postavitve v graškem deželnem muzeju, lapidarij Eggenberg (inv. št. 16).

Slika 1: AIJ 8 (foto T. Jeseničnik).

Opis: Ohranjen je desni vogal večjega marmornega nagrobnega spomenika. Rob okvirja je profiliran, napisno polje omejuje na zgornji in desni strani (verjetno tudi spodaj). Na plošči je prikazan zgornji del liktorja in kurulskega stola. V času odkritja je bil ohranjen večji del kurulskega stola. Winkler je domneval, da je bil spomenik težak od 700 do 800 kg. Črke so pravilno klesane in še dobro vidne.

4 Arhiv KPM, Fond dr. H. Winklerja, 1. 11. 2.

5 Djura Jelenko, Groh, 2006, 405–422, predvsem 412.

Mere: 80 x 126 x 32 cm. V. črk: 9–8 cm.

[- - Clau]dia Celeia
[- - he]rédes v(ivi) f(ecerunt).

Prevod: ... iz klavdijskega municipija Celeje ..., postavili dediči za življenja.

Literatura: *AIJ* 8; *RIS* 379; *ILLPRON* 1910; Wedenig, *Epigraphische Quellen*, C 36; Kremer, 2001, 292, 294; Visočnik, 2006, 381–382 št. 23.

Dopolnitev napisa je negotova, saj se ne ve, koliko ga dejansko manjka. Če je bil korulski stol (*sella curulis*) na sredini spomenika, potem ga na levi manjka zelo malo. G. Kremer⁶ je mnenja, da imamo pred seboj celoten napis, kar se zdi na prvi pogled manj verjetno. Glede na upodobljene attribute (liktor, kurulski stol) lahko sklepamo, da gre za grob pomembnega municipalnega uradnika iz Celeje (Šašel Kos, 2001, 196), ki bi torej naj na svojo nagrobno ploščo napisal le ime mesta in omenil dediče. Če bi bila to edina napisna plošča iz tega zidanega groba, bi bilo malo verjetno, da lokalni veljak na svoj spomenik ne bi napisal še (oz. predvsem) svojega imena. Ob izkopavanjih pa so naleteli še na fragment z dvema velikima črkama (glej naslednji napis), ki je očitno spadal k istemu grobu, a k drugemu napisu, na katerem bi morda lahko našli več osebnih podatkov o lastniku tega bogatega groba. Kje je katera plošča »vise-la«, je vprašanje, ki je povezano tudi s statiko in podobnimi gradbenimi zakonitostmi. Če pa tehnične probleme pustimo ob strani, bi bilo verjetneje, da bi plošča, katere fragment sta okoli 16 cm veliki črki OD, krasila zunanje obzidje, saj bi bilo v tem primeru pokojnikovo ime (ob predpostavki, da je tam bilo), vidno dlje. Upoštevati pa je treba tudi možnost, da upodobitev kurulskega stola ni bila na sredini napisa; v tem primeru lahko manjka več napisa in med drugim bi pričakovali tudi ime pokojnika.

Napis sodi v drugo polovico 1. st.⁷

B. Del napisne plošče

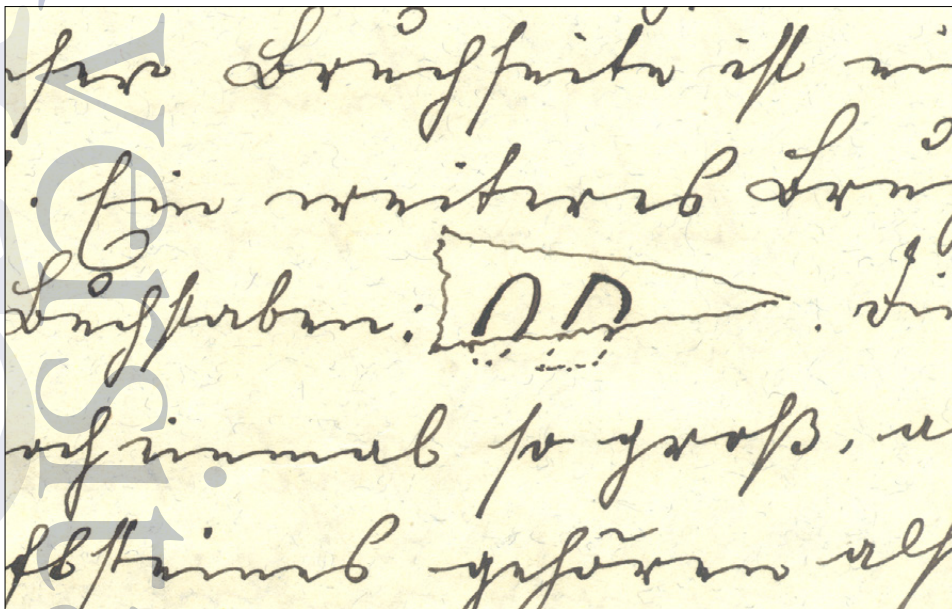
V bližini nagrobnika *AIJ* 8 (slab meter južneje) je bil odkrit še fragment z dvema velikima črkama (okoli 16 cm). Po skici sodeč je bila plošča odlomljena z vseh strani. Winkler je zato domneval, da ne pripada nagrobniku *AIJ* 8. Fragment je izgubljen.

6 Kremer, 2001, 292, 294.

7 Na osnovi ponovne preučitve grobnih pridatkov in novih spoznanj o kostnih rezbarijah mrtvaške postelje lahko z gotovostjo trdimo, da sodi v drugo pol. 1. st. (prim. Djura Jelenko, Groh, 2006, 405–422). S tem lahko povežemo še kamna št. 24 in 25 ter ju datiramo v drugo pol. 1. st.

Wedenig, 1997, 146 navaja različna mnenja. R. Egger govori o lepih črkah 1. st., J. Šašel in W. Modrijan ga prav tako postavita v 1. st. G. Alföldy govori o času med 50 in 150 po Kr. T. Schäfer zaradi stilističnih kriterijev zagovarja čas Flavijcev, dopušča tudi možnost datiranja v začetek 2. st. zaradi frizure liktorja, pa tudi v drugo polovico 2. st. zaradi kurulskega stola in apeksa v drugi vrstici. J. Ronke datira v pozno 1. st. in čas Trajana. L. Mrozewicz daje prednost 2. ali 3. st.

[---]od[---]

Slika 2: Del napisne plošče OD (Rokopisna zapuščina dr. Hansa Winklerja, Landesmuseum Kärnten, Celovec).

Literatura: Djura Jelenko, 2004, 33, sl. 17; 22; Visočnik, 2006, 382 št. 24.
Druga polovica 1. st.

C. Mejnik grobne parcele

Verjetno je bil mejnik z dvorstičnim napisom in ločilnimi znamenji odkrit na območju zidanega groba I v času Winklerjevih izkopavanj (Djura Jelenko, 2004, 50, sl. 30).⁸ Velja za izgubljenega.

Mere: Višina 65 cm.

*In f(ronte) p(edes)L,
in a(gro) p(edes)L.*

Prevod: Parcela meri po dolžini in širini 50 čevljev.

Literatura: Djura Jelenko, 2004, 50, sl. 30; Visočnik, 2006, 382–383 št. 25.

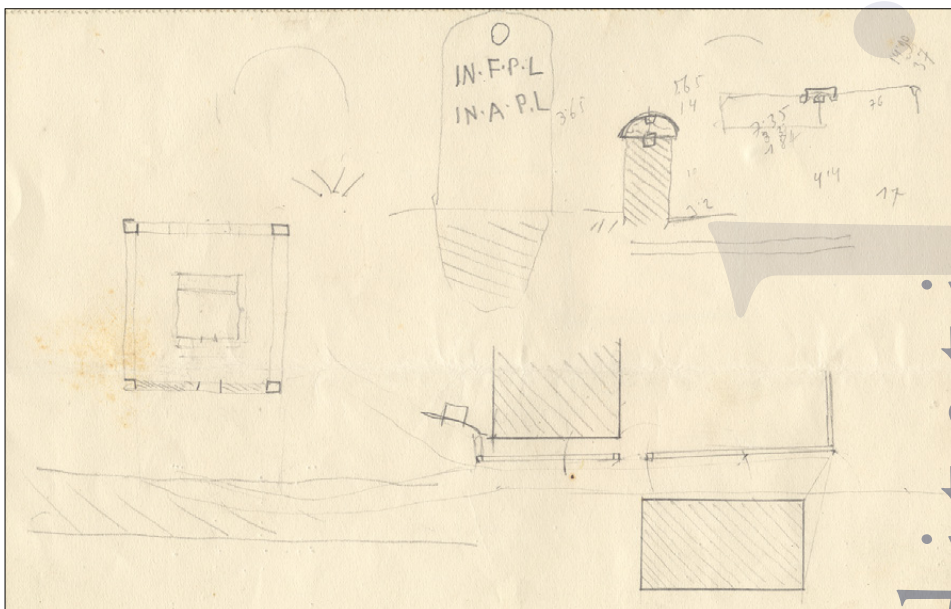
Če ga povežemo z zidanim grobom I, ga lahko datiramo v drugo polovico 1. st. Glede na Winklerjeve izmere zidanega groba I, ki so navedene zgoraj, in ob upoštevanju rimske mere pes (= 0,316 m), lahko potrdimo, da gre za mejnik

⁸ Na skici je poleg tega napisnega kamna še tloris zidanega groba I ter plošči s sponami, ki ju kot najdbi v tem grobu omenja Winkler. Tudi mere zidanega groba I ustrezajo meram na mejniku.

grobne parcele zidanega groba I. In to kljub temu, da se mere ne ujemajo popolnoma, saj so se tudi v takšnih primerih posluževali zaokroževanja.

Winklerjeve mere: 17m x 14,5m

Velikost grobne parcele glede na mere na mejniku: 50 pedes = 15,8 x 15,8 m

Slika 3: Mejnik grobne parcele (Rokopisna zapuščina dr. Hansa Winklerja, Landesmuseum Kärnten, Celovec).

D. Nagrobna plošča za Lucija Apuleja

H. Winkler je po poizvedovanjih (Djura Jelenko, 2004, 28) prišel do podatka, da so v 60. letih 19. st. na polju vzhodno od Starega trga (rimsko grobišče), ob cesti proti jugu, približno 500 m od rimskih ostankov na parceli 194 našli ploščo. Leta 1911⁹ pa jo je sam odkril na Ješovnikovi žagi. Najmanj od novembra 1911 je hranjena v graškem deželnem muzeju, depo lapidarija Eggenberg (inv. št. 2).¹⁰ Nagrobno ploščo povezujemo z zidanim grobom II.

Preprosto oblikovani nagrobni plošči iz grobozrnatega marmorja manjka desna stran. Na sredini poškodovano napisno polje je obdano s profilirano obrobo, ki je skoraj povsem odlomljena. V tretji vrstici se nahaja kvadratna poglobitev, ki je velika 11 x 11 cm in globoka 3,5 cm. Več lukenj pa se nahaja še od druge do zadnje vrstice. Na zgornji strani plošče je luknja z železnim kavljem za nasaditev. Na levi stranski ploskvi sta dve moznici, ki kažeta na to, da je bila

⁹ Arhiv KPM, Fond dr. H. Winklerja, 2. 2. 33.

¹⁰ Arhiv KPM, Fond dr. H. Winklerja, 1. 11. 2.

plošča nekoč del nagrobne arhitekture. Mere: 88,5 x 121 x 27–29 cm. V. črk: 10 cm (1. vrstica); 9,5 (2. vrstica); 8 (3. in 4. vrstica); 6 (5. vrstica).

Slika 4: AIJ 9 (foto T. Jeseničnik).

L(ucius) Appuleiu[s - - -]
[>(centurio)? le]g(ionis) X G(eminae) [p(iae)] fid(elis) [- - -]
II v[ir] iur(e) d[ic(undo) - - - et]
Rufiae Crispin[ae - - -]
s et L(ucio) Menaudio [- - -]

Prevod: Lucij Apulej, centurion (?) 10. dvojne, pobožne in zveste legije, eden od obeh županov (Klavdije Celeje?), (je postavil grob) Rufiji Krispini in Luciju Menavdoniju.

Literatura: AIJ 9; RIST 380; ILLPRON 1911; Wedenig, *Epigraphische Quellen*, C 37; Kremer, 2001, 292, 294; Visočnik, 2006, 380–381 št. 22.

Ime *Appuleius* je italskega izvora, v Noriku ni izpričano pogosto.¹¹ Glede na zgradbo nagrobnega napisa je verjetno, da je bila Rufija Krispina soproga Lucija Apuleja, Lucij Menavdonij pa njun sin. Vendar lahko na osnovi njegovega imena sklepamo, da je bil Lucij Menavdonij sin Rufije Krispine in nekega Menavdonija, s katerim je bila Rufija poročena prej. *Menaudio* je psev-

11 Onomasticon I, 151.

dogentilno ime, morda keltskega izvora, saj je znano samo še iz Čedada¹² (CIL V 1777).

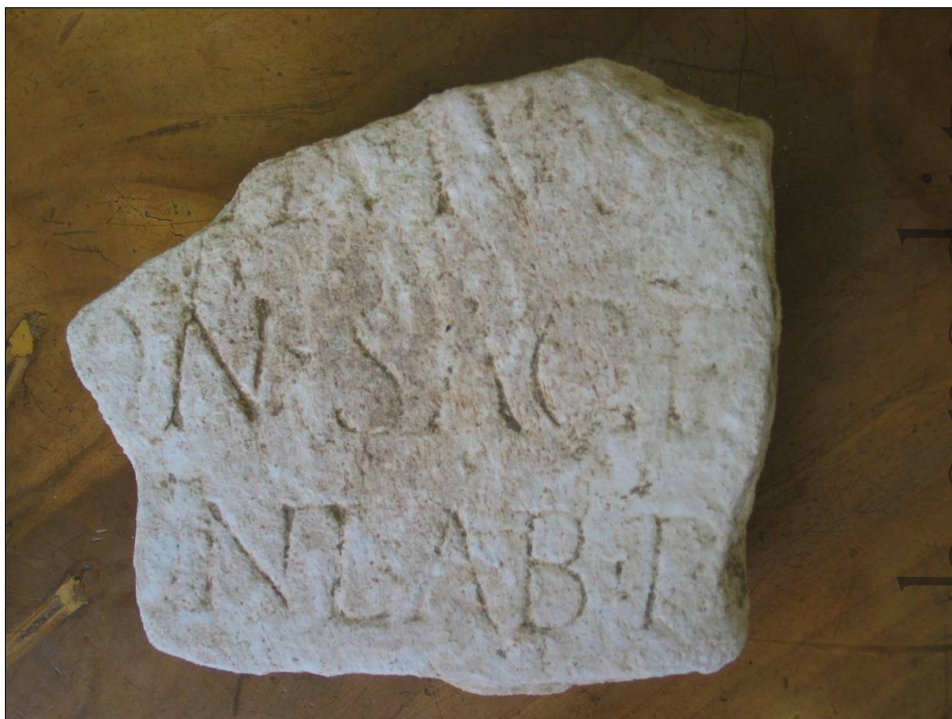
Pridevka *pia* in *fidelis* so 10. dvojni legiji podelili med leti 89 in 96. Okoli leta 103 so jo iz Germanije prestavili v Panonijo; kratek čas je bila v Akvinku. Kdaj natančno je dobila svoj tabor v Vindoboni, ni znano, gotovo pa še v času Trajana, nekako po letu 107 (Ritterling, 1925, 1678–1690).¹³

Predvidoma je Lucij Apulej služboval kot župan v Celeji.

Spomenik sodi v 2. st.¹⁴

Fragment votivne plošče¹⁵

Obravnavana plošča sicer ni neposredno povezana z zidanimi grobovi v Starem trgu, vendar je bila najdena v bližini grobišča, torej v bližini zidanih grobov in s tem se ponuja možnost za objavo majhnega fragmenta, ki so ga našli že tri leta nazaj.

Slika 5: Nov fragment iz Kolacione (foto S. Djura Jelenko).

12 Onomasticon III, 75.

13 Novejši zgodovinski pregled legije je v: Gómez-Pantoja, 2000, 167–190.

14 Harl, 2003, 355 ga datira v 2. st., po letu 114.

15 Na tem mestu se zahvaljujem kolegici Saši Djura Jelenko, ki mi je kamen prepustila v objavo.

Odlomek plošče je bil odkrit 2. decembra 2006 v Starem trgu pri arheoloških izkopavanjih zaradi izgradnje bencinskega servisa. Plošča je ležala kot del ruševine med ostalimi kamni, v kulturni plasti SE 002. Shranjena je v lapidariju Koroškega pokrajinskega muzeja (inv. št. 2555).

Opis: Marmorna napisna plošča je odlomljena z vseh štirih strani. Napisno polje ni omejeno z nobene strani in je že precej obrabljeno. Zadnja stran plošče ni obdelana, na njej je ohranjena tanka skorja druge kamnine. Ohranjene so tri vrstice napisa. Črke so razmeroma pravilne, ohranjena so tri ločilna znamenja v obliki trolista. Haste imajo poudarjene zaključke. Površina napisne plošče je krhka (peskasto se lušči).

Mere: 20,7 x 19,3 x 3,9 cm. V. črk: 3,5 cm (1. in 2. vrstica); 3,3 (3. vrstica).

[- - -]IIMVS [- - -]

[- - -]ON(---?) sacr(um?)

[- - - c]onlab(sum) r(estituit ali restituerunt).

Prevod: ... posvečeno ... sesuto (porušeno) obnovil (obnovili) ...

1 Prvi in drugi I (?) sta odlomljena v zgornji polovici, M v zgornji tretjini. Drugi I in M izhajata iz istega spodnjega poudarka haste. Za S je ločilno znamenje.

2 Ohranjena je desna stran črke O. Med N in S ločilno znamenje. Črki C in R v spodnjem desnem vogalu obrabljeni.

3 Ohranjena je desna polovica črke O. Med B in R stoji ločilno znamenje, R je v spodnjem desnem vogalu močno obrabljen.

Najverjetneje gre za manjšo napisno ploščo votivnega značaja, ki so jo dali narediti ob obnovi nekega objekta (morda svetišča), na kar nakazuje okrajšava sacr v tretji vrstici. Objekt se je namreč najverjetneje porušil (conlabsum) iz takšnega ali drugačnega razloga (požar, dotrajanost), zato ga je nekdo obnovil (restituit/restituerunt). Zaradi fragmentarne ohranjenosti ni mogoče ugotoviti niti, kdo je poskrbel za obnovo niti, komu je bil objekt posvečen.

Zaradi fragmentarne ohranjenosti datacija ni mogoča.

Summary

The author presents epigraphic material, which can be connected with walled graves I and II in Colatio. Two monuments are of great importance, since their inscription are almost completely preserved and they both mention (one explicitly, the other only indirectly) two members of local municipal elite in Roman Celeia. Lucius Appuleius (AIJ 9) was, besides being a soldier – centurio?, also one of the two mayors. Based on the relief (sella curulis and lictor) depicted on the second monument we can assume (especially if we connect monument with the rich finds from this grave – walled grave I) that the other inscription should have also mentioned a mayor from Celeia. Sella curulis and lictores are typical (spremljevalci?) for the high administrators, on the municipal level primarily mayors. Not

only material finds but also epigraphic material proves that graveyard and therefore also a settlement in Colatio were rich. A new fragment of the votive slab is here published for the first time. Since inscription is unfortunately very fragmentarily preserved it is impossible to make new conclusion; except this one: we are dealing with the votive slab, which was made after the renovation of some building (maybe a temple).

Literatura

- AIJ: Hoffiller, V., Saria, B. (1938):* Antike Inschriften aus Jugoslawien. Heft I: Noricum und Pannonia Superior. Zagreb, Narodne novine.
- CIL: Corpus inscriptionum Latinarum.*
- Djura Jelenko, S. (2004):* Dr. Hans Winkler in njegov prispevek k arheologiji Mislinjske doline: Katalog razstave, Slovenj Gradec, Koroški pokrajinski muzej.
- Djura Jelenko, S. in Visočnik J. (2006):* Rimski kamniti spomeniki slovenske Koroške. Arheološki vestnik, 57. Ljubljana, 345–415.
- Djura Jelenko, S. in Grob, S. (2006):* Ein frühkaiserzeitlicher Grabbau in der Südnekropole des norischen Vicus von Colatio, Slowenien. Archäologisches Korrespondenzblatt, 36/3, Mainz, 405–422.
- Egger, R. (1914):* Ausgrabungen in Noricum 1912/1913. Jahreshefte des Österreichischen Instituts in Wien, 17: Beiblatt. Wien, 61–86.
- Harl, O. (2003):* Die Donauarmee als Träger der norisch – pannonischen Kunst: Der Fall Noricum. V: Noeke, P. et al. (ur.): Romanisation und Resistenz in Plastik, Architektur und Inschriften der Provinzen des Imperium Romanum: Neue Funden und Forschungen: Akten des VII. Internationalem Kolloquiums über probleme des Provinzialrömischen Kunstschaffens, 337–361.
- ILLPRON: Hainzmann, M., Schubert, P. (1986):* Inscriptionum lapidarium Latinarum provinciae Norici usque ad annum MCMLXXXIV repertum indices, Berolini.
- Kremer, G. (2001):* Antike Grabbauten in Noricum: Katalog und Auswertung von Werkstücken als Beitrag zur Rekonstruktion und Typologie. Österreichisches Archäologisches Institut. Sonderschriften, 36. Wien, Phoibos Verlag.
- Lőrincz, B. (2002):* Onomasticon provinciarum Europae Latinarum, Vol. I: Aba – Bysanus, Budapest 20052; II: Cabalicius – Ixus, Wien 1999; III: Labareus – Pythea, Wien 2000; IV: Quadratia-Zures. Wien, Forschungs- ges. Wiener Stadtarchäologie.
- Modrijan, W., Weber, E. (1981):* Die Römersteinsammlung im Eggenberger Schlosspark. Graz, Steiermärkisches Landesmuseum Joanneum.

- Mrozewicz, L. (1989):* Arystokracja municypalna w rzymskich prowincjach nad Renem i Dunajem w okresie wczesnego Cesarstwa. Poznań, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.
- Pabič, S. (1977):* Seznam rimskih kamnov v Podravju in Pomurju. Arheološki vestnik, 28. Ljubljana, 13–73.
- Ritterling, E. (1925):* Legio X Gemina. V: RE 12. 2, 1678–1690.
- Ronke, J. (1987):* Magistratische Repräsentation im römischen Relief. Oxford, British Archaeological Reports.
- Schäfer, T. (1989):* Imperii insignia, sella curulis und fascies. Mainz am Rhein, P. von Zabern.
- Šašel Kos, M. (2001):* Between Celeia and Virunum – the Roman Inscriptions from Southern Carinthia. V: Leitner, F. W. (ur.): Carinthia Romana und die Römische Welt. Klagenfurt, Verlag des Geschichtsvereines f. Kärnten, 193–205.
- Weber, E. (1969):* Die römerzeitlichen Inschriften der Steiermark. Graz, Selbstverlag der Historischen Landeskommission.
- Wedenig, R. (1997):* Epigraphische Quellen zur städtischen Administration in Noricum. Klagenfurt, Verlag des Geschichtsvereines für Kärnten.

Uredniško poročilo

Vsi prispevki pričujoče številke razen članka I. Lazar so bili predstavljeni na mednarodnem arheološkem kolokviju *Onkraj reke Stiks*, ki je potekal v Slovenj Gradcu, 23. in 24. aprila 2009.

Editorial report

All contributions but the paper by I. Lazar were presented at the international archaeological symposium *Beyond the River Styx*, which took place in Slovenj Gradec, April 23rd and 24th 2009.

hereditati
i

Izobraževanje na področju kulture dediščine

Fakulteta za humanistične študije
Univerze na Primorskem

Irena Lazar

Izvleček

Študijski program Kulturna dediščina nudi znanje o dediščini v najširšem pomenu besede ter o osnovah pravnega varstva dediščine in njenem pomenu za vsakdanje življenje. Znanje o dediščini zapolnjuje strokovne vrzeli med ohranjanjem naravne in kulturne dediščine, njenim varstvom, razvojem in trženjem, kar je za Slovenijo ključnega pomena.

Abstract

The study programme "Cultural Heritage" provides knowledge of heritage in the broad sense of the term and basic rules governing heritage protection, as well as its importance in modern life. The knowledge of heritage bridges a professional gap in the fields of natural and cultural heritage preservation, protection, development, and marketing, which bears vital importance for Slovenia.

V letu 2012 je v okviru Slovenskega muzejskega društva izšla publikacija Zborovanja Slovenskega muzejskega društva z naslovom *Slovenski muzeji v 21. stoletju. Kako naprej?* (Jenko, 2012). V obsežnem pregledu izobraževanja na širšem področju kulturne dediščine v sklopu *Izobraževanje in usposabljanje za muzejske poklice*, so uredniki in večina avtorjev (z izjemo Roženberger, 2012, 53–54) presenetljivo popolnoma pozabili oziroma spregledali Univerzo na Primorskem in Fakulteto za humanistične študije (v nadaljevanju UP FHŠ), ki že od leta 2006 izvaja bolonjski študijski program izobraževanja na področju kulturne dediščine na 1. stopnji (Kulturna dediščina) in poleg tega v svojih vsebinah tudi v okviru ostalih študijskih programov od 1. do 3. stopnje ponuja širok razpon izobraževanja na področju varovanja in promocije kulturne dediščine.

Program 1. stopnje Kulturna dediščina (sprva Dediščina Evrope in Sredozemlja) je bil pred leti v okviru intervjuja prof. ddr. Mitje Guština (takratni predstojnik Oddelka za dediščino UP FHŠ in pobudnik oblikovanja tega

študijskega programa) predstavljen tudi v reviji Argo (Miškec, 2008, 22). V okviru Oddelka za arheologijo in dediščino UP FHS in sodelovanja z ostalimi fakultetami, pa se je izobraževanje na področju kulturne dediščine na Fakulteti za humanistične študije Univerze na Primorskem še razširilo in zaokrožilo tudi s programom doktorskega študija (Lazar, 2012). Zaradi tega želimo na te programe in vsebine ponovno opozoriti in jih zaokroženo predstaviti. Upamo, da bomo s tem pripomogli k njihovi boljši prepoznavnosti tako med slovenskimi muzealci kot ostalimi delavci na področju varovanja kulturne dediščine v slovenskem prostoru.

Fakulteta za humanistične študije v Kopru je bila ustanovljena kot samostojna inštitucija na področju univerzitetnega izobraževanja julija leta 2000 in nato v letu 2003 postala članica novoustanovljene Univerze na Primorskem (Čok, 2012; www.fhs.upr.si). Leta 2006 se je na fakulteti iz katedre v okviru Oddelka za zgodovino oblikoval samostojen Oddelek za dediščino (predstojnik prof. ddr. Mitja Guštin), ki se je nato preimenoval v Oddelek za arheologijo in dediščino (l. 2012, predstojnica izr. prof. dr. Irena Lazar).

Oddelek danes izvaja bolonjske študijske programe na 1. stopnji (Kulturna dediščina, Arheologija – dvopredmetni študijski program), 2. stopnji (Arheološka dediščina Sredozemlja, Dediščinski turizem – v sodelovanju s Fakulteto za turistične študije UP) in 3. stopnji (Arheologija, Upravljanje kulturnih virov in arhivistika).

Kulturna dediščina – bolonjski študijski program 1. stopnje

Univerzitetni študijski program 1. stopnje Kulturna dediščina traja 3 leta (6 semestrov). Študentje, ki v Kopru obiskujejo predavanja, seminarje in vaje v okviru tega programa, pridobijo splošno izobrazbo s področja materialne in nematerialne kulturne dediščine, naravne dediščine v najširšem pomenu besede ter interdisciplinarni pogled na strokovno obravnavo ter vzdrževanje in ohranjanje kulturne zapuščine (www.fhs.upr.si/dodiplomski študij). Oblikovali smo preplet arheologije, zgodovine, umetnostne zgodovine, etnologije, arhitekture itd. Seznanimo jih z različnimi metodologijami znanstvenega raziskovanja in pomagamo razviti njihove veščine kritičnega razmišljanja ter samostojnega dela. Pridobljeno znanje in spretnosti se naučijo uporabiti v različnih poklicnih okoljih, kjer bodo prihajali v stik s kulturno dediščino.

Program zagotavlja poznavanje kulturne dediščine v najširšem pomenu besede in študenta seznanja z osnovnimi zakonitostmi varovanja dediščine in njenega pomena za sodobno življenje. S programom izobraževanja 1. stopnje na področju dediščine se zapolnjuje strokovna vrzel, kar je za Slovenijo nujno potrebno in zelo pomembno pri nadaljnji evropski integraciji na področjih zaščite, ohranjanja, razvoja in trženja kulturne in naravne dediščine. To še po-

sebej velja za slovenski obalni prostor in zaledje, ki se nahaja na občutljivem stičišču med tremi državami oziroma kulturnimi sistemi.

Slika 1: Seminarski delo študentov 2. stopnje v knjižnici Inštituta za dediščino Sredozemlja UP ZRS v Piranu (foto Andrej Preložnik).

Poleg temeljnih vsebin ponuja študij številna specifična znanja o pravnem varstvu dediščine, muzeologiji, konservatorstvu, ki jih pridobijo v okviru predmetov, kot so Metodologija raziskovanja dediščine, Evidentiranje in vzdrževanje dediščine, Pravno varstvo dediščine, Arhivistika, muzeologija in konservatorstvo. Program Kulturna dediščina poleg vsebin s področja kulturne dediščine ponuja še številne izbirne vsebine svoje stroke ter temeljna znanja drugih znanstvenih ved (arheologija, umetnostna zgodovina, etnologija, zgodovina).

Široka humanistična usmeritev, ki vključuje aktivna znanja tujih jezikov, zagotavlja diplomantom – diplomiranim dediščinarjem – možnosti uveljavljanja pridobljenih znanj in zaposlovanja na evropskem trgu dela. Sposobnost vključevanja v procese dokumentiranja, upravnega vodenja ter strokovne obdelave kulturne in naravne dediščine pa omogočajo diplomantom zaposljivost v okviru regionalnih in nacionalnih muzejskih, spomeniškovarstvenih in galerijskih ustanov. Posebne možnosti se diplomantom odpirajo v referatih dr-

žavne in občinskih uprav ter mednarodnih komisijah in strokovnih telesih, ki se ukvarjajo z evropskimi programi upravljanja in promocije dediščine

Prav tako humanistična izobrazba širokega spektra omogoča diplomantom zaposlovanje v okviru inštitucij turističnega trženja in promocije ter pokrivanja medijskih predstavitev dediščine, pri javnih predstavitvah kulturne in naravne dediščine v okviru časopisnih uredništev, radijskih in televizijskih hiš, izpostaviti pa moramo tudi njihovo zaposljivost v okviru reklamnih in promocijskih agencij.

Slika 2: Mednarodna poletna šola muzeologije, Piran 2013 – John in Anita Durel (Baltimore, ZDA) sta gostovala na FHŠ UP v okviru štipendije Fullbright in izvedla predavanje in delavnico na temo pridobivanja dodatnih finančnih virov v muzejih (foto Irena Lazar).

Enopredmetni študijski program 1. stopnje na UP FHŠ izvajamo od leta 2006 dalje, v študijskem letu 2013–14 pa bomo prvič izvajali tudi dvopredmetni program. Tako bodo imeli študenti možnost izbire in povezovanja študija kulturne dediščine z antropologijo, zgodovino, arheologijo, ipd., torej z izbranimi matičnimi strokami. To jim bo omogočilo na eni strani boljše zaposlitvene možnosti že po 1. stopnji študija in jim hkrati dalo širši in bolj poglobljen nabor znanja za nadaljevanje študija različnih programih 2. stopnje.

Arheološka dediščina Sredozemlja – bolonjski študijski program 2. stopnje

Študijski program Arheološka dediščina Sredozemlja je zasnovan tako, da poglobi in razširi strokovno usposobljenost študenta na področju arheologije in arheološke dediščine, pri čemer so v pedagoški proces vključeni tako teoretski vidiki preučevanja, kot tudi prenos znanj za aplikativno rabo v ustanovah, ki se ukvarjajo z raziskovanjem, varovanjem, izobraževanjem, promocijo in trženjem arheološke dediščine.

Slika 3: Študenti FHŠ UP in Turistica so aprila 2013 na strokovni ekskurziji v Bologni in Ferrari spoznavali kako v sosednji Italiji varujejo in promovirajo dediščino (foto Irena Lazar).

V času študija študent razvije strokovno poglobljen uvid v stanje in razvoj konceptov arheologije in arheološke stroke, varovanja arheološke dediščine, poznavanje temeljnih praktičnih znanstvenih metod arheološkega dela (slika 1), sposobnost reševanja konkretnih problemov v stroki ter sposobnost uporabe rezultatov za teoretično znanstveno delo ter se praktično seznanijo z delovnim procesom od temeljnih raziskav do priprave znanstvenih objav. Konceptualno umeščenost znanja v širši kontekst ved o proučevanju, zaščiti in promociji arheologije in kulturne dediščine dopolnjujejo *predmeti s področja*

varovanja in promocije arheološke dediščine kot so *Praktikum dediščine*, *Koncepti upravljanja in promocije dediščine*, *Temelji konservatorstva*, *Dediščina v muzejih in muzeologija*.

Slika 4: Priprave na dan odprtih vrat (*Porta patens*) v arheološkem parku Simonov zaliv v Izoli: študentke Tina Škrokov, Tina Kompare in Ksenja Sulič (foto Ivana Pintarič).

Pomemben del študija in spoznavanja arheološke stroke in arheološke dediščine v praksi so strokovne ekskurzije. Organizirani ogledi arheoloških zbirk, najdišč, spomenikov, parkov, muzejev, zbirk ipd. študente neposredno soočajo s problemi, projekti in stanjem na področju arheološke dediščine, hkrati pa jim je tako omogočen pristen in neformalen stik s terenom, s profesorji in medsebojna izmenjava mnenj in pogledov na vprašanja povezana s študijem.

Prav tako imajo študentje v okviru študija možnost zgodnjega vključevanja v raziskovalno delo preko Inštituta za dediščino Sredozemlja Znanstveno-raziskovalnega središča UP. Na voljo jim je bogata strokovna knjižnica na sedežu Inštituta v Piranu in v Ljubljani (slika 2), sodelujejo lahko pri terenskih raziskavah doma in na tujem, na domačih in mednarodnih strokovnih srečanjih, zelo pomembne so vzpostavljene izmenjave študentov in njihovo vključevanje v programih Leonardo da Vinci, Jean Monet, Erasmus, Ceepus idr.

Pomembna dodatna znanja s področja muzejskega dela ter promocije in prezentacije dediščine študentje pridobijo tudi z udeležbo na Mednarodni poletni šoli muzeologije, ki jo izvajamo v Piranu od leta 2007, v sodelovanju s Šolo muzeologije iz Celja (Roženberger, 2012, 54) in Forumom slovanskih kultur; ovrednotena je s kreditnimi točkami in jo študent lahko uveljavlja v okviru svojih študijskih obveznosti (slika 3).

Slika 5: V sodelovanju s Srednjo šolo za gostinstvo in turizem iz Izole smo septembra 2012 v Simonovem zalivu v Izoli ob mednarodnem dnevu turizma pripravili pokušino rimskih jedi (foto Ivana Pintarič).

Zgodovina z izbirnimi vsebinami Arhivistike – študijski program 2. stopnje

V okviru študijskega programa Zgodovina na 2. stopnji je bil v študijskem letu 2011–2012 oblikovan poseben sklop izbirnih vsebin s področja arhivistike. Pri tem je posebej potrebno poudariti, da je fakulteta oblikovala te vsebine v povezavi z uporabniki, to je z Arhivskim društvom Slovenije. Pobuda je nastala in bila izvedena v okviru mednarodnega projekta Heritage Live (2009–2012),¹ ki ga je kot vodilni partner izvajala Univerza na Primorskem v sode-

¹ Heritage Live – Živa, oživljena, doživeta kulturna dediščina, OP IPA Slovenija-Hrvaška 2007–2010, SI-HR Instrument za predpristopno pomoč, INTERREG in PHARE, vodja projekta izr. prof. dr. Aleksander Panjek z Univerze na Primorskem, koordinator Filozofske fakultete Univerze v Zagrebu doc. dr. Hrvoje Stančić, koordinatorica priprave študijskega

lovanju s Filozofsko fakulteto Univerze v Zagrebu in arhivskima društvoma Slovenije in Hrvaške. Izbrane vsebine bodo izpolnjevale potrebe po dodatnem strokovnem izobraževanju na področju arhivistike, tako na področju praktičnega poglobljanja in teoretičnih vidikov na obravnavanem področju, kakor tudi na področju aplikacije v smislu upravljanja kulturne dediščine in arhivov.

Slika 6: Simonov zaliv, Izola – pedagoška delavnica *Izdelaj si mozaik* (foto Ivana Pintarič).

Študijske vsebine s področja arhivistike, ki jih študenti lahko črpajo iz nabora številnih predmetov, lahko poslušajo študenti, ki vpišejo 2. bolonjsko stopnjo študija Zgodovine. Vsi, ki že imajo diplomu stare univerzitetne humanistične ali družboslovne smeri, pa se lahko vpišejo v 2. letnik in tako pridobijo dodatna znanja in kompetence predvsem s področja arhivistike. S tem pridobijo naziv magister zgodovine in v diplomski listini posebej navedena dodatna znanja in kompetence, ki so jih pridobili v okviru izbirnih predmetov s področja arhivistike.

Diplomantom je tako odprta boljša možnost zaposlitve v javnih arhivskih ustanovah, v okviru javnih institucij, nacionalnih pokrajinskih in tematskih muzejev, območnih enotah Zavoda za varstvo kulturne dediščine Sloveni-

programa izr. prof. dr. Irena Lazar; v okviru projekta sta sodelovali tudi obe društvi iz Slovenije in Hrvaške ADS in HAD. V okviru projekta sta nastala tudi dva priročnika za študente (Stančić, Zanier, 2012) in za kulturne in turistične delavce na področju ohranjanja avtentičnosti istrskih praznikov (Panjek, 2012).

je, ter območnih enotah Zavoda za varstvo naravne dediščine Slovenije. Možna je tudi zaposlitev v javni upravi, v nevladnih organizacijah za varovanje in vzdrževanje dediščine, ter seveda samozaposlitev v kulturi na področju dela z dediščino.

Dediščinski turizem – interdisciplinarni študijski program 2. stopnje

Program od leta 2009 izvajata skupaj dve fakulteti Univerze na Primorskem: Fakulteta za turistične študije - Turistica in Fakulteta za humanistične študije. Razvili in oblikovali so ga strokovnjaki različnih znanstvenih disciplin s področij ekonomije, humanistike, družboslovja in naravoslovja. Študijske vsebine slonijo na konkretnih, praktičnih izkušnjah pri izvajanju evropskih razvojnih projektov s področja turizma in dediščine.

Nov magistrski študijski program Dediščinski turizem kot prvi v Sloveniji zapolnjuje vrzel v izobraževanju s področja turizma in kulturne dediščine. V sodobnem svetu so kulturna dediščina in naravne vrednote vse pomembnejši dejavniki identitete, privlačnosti in razvoja turističnih destinacij. Slovenija v tem oziru ni izjema. Čeprav so naši naravni in kulturni viri izredno bogati, še vedno niso dovolj poznani in tudi ne vzdržno in sistemsko vključeni v turistični razvoj. Če ne želimo zaostajati za sosednjimi regijami, je zdaj zadnji čas, da se tudi v Sloveniji naučimo turistično ovrednotiti kulturno izročilo in naravne danosti. Za to pa potrebujemo prav specifično kombinacijo znanj.

Po virih UNESCO postaja dediščinski turizem ena izmed najhitreje rastočih turističnih oblik v zadnjem desetletju. Svetovna turistična organizacija ji pripisuje do leta 2020 izjemno rast, zato je odločitev za podiplomski študij Dediščinskega turizma prava izbira.

Program ponuja priložnosti za drugačen, kakovostnejši razvoj turizma, ki bo v enaki meri zagotavljal zadovoljstvo osvečenih turistov, turističnih ponudnikov in domačinov. S spodbujanjem poslovnih priložnosti v turizmu, ki bodo spoštljive do naravne in kulturne dediščine, bomo omogočili odgovoren in konkurenčen turistični razvoj naših krajev in regij.

UP FHŠ v okviru tega programa pokriva *vsebine s področja humanistike in kulturne dediščine* v okviru temeljnih in izbirnih predmetov kot so: *Kulturni spomeniki Slovenije, Zgodovina turizma, Nesnovna dediščina, Umetnostna dediščina 20. stoletja, Kulturna dediščina Sredozemlja in Evrope, Zgodovina in etnologija Istre*. Pri tem ne gre pozabiti, da so zaradi široke izbirnosti ti predmeti kot zunanje izbirni na voljo tudi študentom 2. stopnje UP FHŠ in ostalih fakultet.

Naš skupni cilj je, da izobrazimo in usposobimo strokovnjake, ki bodo znali povezovati spoznanja turistične in dediščinske stroke ter profesionalno razvijati ta izjemno dragocen del turistične ponudbe. Inovativno in ustvarjal-

no povezovanje kulturne dediščine in turizma je mogoče le z visoko izobraženimi in specializiranimi strokovnjaki, ki bodo znali z občutkom in na pravi način prenesti znanja v lokalno okolje in na mednarodni trg (slika 4). Raziskave zadnjih let kažejo, da turisti, ki jih zanima dediščina obiskanih krajev, tam ostajajo dlje časa, izkazujejo spoštljivejši odnos do ljudi, interes do lokalnih dogodkov, prireditev ter nakup njihovih izdelkov. Glavni izziv novih strokovnjakov bo torej oblikovanje in trženje takšne turistične ponudbe, ki bo v korist kulturni dediščini in turizmu.

Upravljanje kulturnih virov z Arhivistiko – doktorski študij

Med pomembnejšimi cilji Oddelkov na UP FHŠ je tudi spodbujanje dobrih študentov za kontinuiran študij do doktorata znanosti. Izbira te vrste študijske poti odpira diplomantu odlične osnove za delo v znanstvenih in univerzitetnih ustanovah. Na III. stopnji študija sta izhajajoč iz zgoraj navedenih vsebin omogočena nadaljnja specializacija in usmeritev v znanstveno-raziskovalno delo z doktorskim študijem na področjih arheologije (program Arheologija III), zgodovine (Zgodovina Evrope in Sredozemlja) in kulturnih virov z arhivistiko (Upravljanje kulturnih virov z arhivistiko).

Ker govorimo posebej o izobraževanju na področju kulturne dediščine, želimo nekoliko več zapisati predvsem o novem programu *Upravljanje kulturnih virov z arhivistiko*.²

Fakulteta za humanistične študije, Univerza na Primorskem je pripravila študijski program 3. stopnje Upravljanje kulturnih virov in arhivov, oblikovan v skladu z reformo evropskih doktorskih študijev, kjer je prvi cilj doktorskega študija širjenje znanja z inovativnim raziskovanjem. Temeljni specifični cilj tega doktorskega študijskega programa je omogočiti doktorandom poglobljen uvid v upravljanje kulturnih virov in arhivov, vključno z uporabo orodij, ki jih nudijo sodobne informacijsko-komunikacijske tehnologije, ter pridobljena znanja inovativno nadgrajevati s samostojnim raziskovalnim delom. Študijski program bo študentom ponudil nove zaposlitvene priložnosti, saj je zastavljen izrazito interdisciplinarno. V okviru programa so povezane in vključene različne discipline, kot so zgodovina, arhivistika, konservatorstvo, muzeologija in bibliotekarstvo. Študijski program je zasnovan kot sodelovanje strok, ki se ukvarjajo s preučevanjem, varovanjem in upravljanjem kulturne dediščine v najširšem smislu, pri čemer so v pedagoški proces vključeni tako teoretski vidiki preučevanja kot tudi prenos znanj za aplikativno rabo v ustanovah, ki se ukvarjajo z upravljanjem in varovanjem, promocijo in trženjem dediščine in arhivov. Poleg interdisciplinarnosti doktorski študijski program spodbuja gostovanje profesorjev iz Slovenije in tujine, neposreden stik mentorjev s študen-

2 Tudi ta študijski program je nastal v okviru projekta Heritage Live; gl. op. 1.

ti (kar omogoča manjše število študentov), aktivno sodelovanje študentov na seminarjih ter možnost usmeritve na področja, ki študenta posebej zanimajo, že med tekom študija.

Študijski program 3. stopnje Upravljanje kulturnih virov in arhivov je oblikovan v duhu »Evropskega doktorata«, katerega kriterije določa EUA. V skladu s tem je zastavljen tako, da študent del svojih študijskih obveznosti (raziskovalnega dela v obsegu vsaj enega semestra), opravi na visokošolskem zavodu v tujini. V skladu z omenjenimi kriteriji je predvideno, da ima študent možnost sodelovanja s somentorjem iz tujine, da so pri pregledu disertacije in zagovora le-te prisotni tudi visokošolski učitelji iz tujine ter je del zagovora doktorske disertacije opravljen v tujem jeziku. UP FHŠ izvajanje mobilnosti v te namene študentom zagotavlja na podlagi sporazumov in dogovorov o sodelovanju in mednarodni mobilnosti. Posebej v ta namen je bil sklenjen tudi sporazum s Filozofsko fakulteto Univerze v Zagrebu, kjer je študijsko področje, ki ga pokriva pričujoči program, zelo dobro razvito. Obvezen semester, ki ga na študijskem programu Upravljanje kulturnih virov in arhivov študent opravi v tujini, zagotavlja študiju dodano vrednost v obliki v mednarodnem okolju pridobljenih znanj in izkušenj, doktorandi pa bodo zaradi tega konkurenčnejši na domačem in mednarodnem trgu dela. Obenem študijski program ponuja možnost neposredne povezave specifičnih študijskih vsebin z vsebinami sorodnih študijskih programov, kot so študij zgodovine, arheologije, antropologije in kulturnih študijev.

Raziskovanje, varovanje, promocija in prezentacija arheološke dediščine v povezavi z univerzitetnim izobraževanjem – primer Simonov zaliv, Izola

Izjemno pomemben del študijskega procesa v okviru programov FHŠ UP, še posebej programov povezanih s kulturno dediščino, je praktično delo študentov ter pridobivanje izkušenj s terenskim delom in v neposrednem stiku s stroko. Študenti lahko to opravljajo v številnih javnih zavodih s katerimi ima FHŠ UP podpisane sporazume o sodelovanju med njimi npr. Pokrajinski muzej Koper, Pomorski muzej Sergej Mašera Piran, ZVKDS s svojimi enotami, itd.), še posebej pa se trudimo, da študente vključimo v projekte in aktivnosti, ki jih izvajamo v okviru UP. Oddelki FHŠ UP in raziskovalni inštituti ZRS UP (med njimi še posebej Inštitut za dediščino Sredozemlja in Inštitut za zgodovinske študije) vključujejo študente na vseh stopnjah študija v svoje domače in mednarodne raziskovalne projekte, pa tudi v terensko raziskovalno delo in projekte na področju varovanja, ohranjanja in promocije dediščine. Kot primer navajamo njihove aktivnosti na arheološkem najdišču Simonov zaliv v Izoli.

Rimska obmorska vila v Simonovem zalivu je arheološki spomenik nacionalnega pomena (EŠD 195). Z desetimi odkritimi mozaiki in še vsaj enkrat toliko mozaičnimi površinami in tlaki dokumentiranimi z nedestruktivnimi metodami (Mušič, 2006; Groh, Sedlmayer, 2008; Groh, Sedlmayer, 2009; Stokin, Zanier, 2011) sodi *villa maritima* med najbogatejša rimskodobna najdišča v Sloveniji in je najpomembnejše arheološko najdišče na slovenski obali. Od leta 2005 na pobudo prof. ddr. Mitje Guština za arheološko najdišče Simonov zaliv, njegovo promocijo in nadaljnje raziskave skrbi Inštitut za dediščino Sredozemlja Znanstveno-raziskovalnega središča Univerze na Primorskem (IDS ZRS UP), ki želi v soglasju z Občino Izola in Zavodom za varstvo kulturne dediščine Slovenije ustanoviti Arheološki park Simonov zaliv in biti njegov upravljavalec. V ta namen smo v letu 2010 podpisali tripartitni sporazum o osnovanju parka. V okviru strateškega projekta PArSJAd (www.zrs.upr.si), sta ZVKDS Restavratorski center in ZVKDS OE Piran v letu 2010 izdelala konservatorski načrt najdišča, načrt upravljanja pa je pripravil IDS ZRS.³ Svoje delo v parku smo usmerili v tri glavne sklope: promocija in popularizacija, raziskovalno delo ter konservatorski posegi.

Raznolike dejavnosti, ki so vezane na delo na arheološkem najdišču rimske obmorske vile in vzpostavljanja arheološkega parka, nudijo tudi odlično možnost za povezovanje znanstveno-raziskovalnega dela in univerzitetnega izobraževanja (Lazar, 2011; Lazar, 2013). Arheologija, dediščina, zgodovina, muzeologija, restavriranje, konservatorstvo in turizem so le nekatere od vsebin pri katerih so sodelovali študenti iz Slovenije in tujine ter v okviru rednega študijskega procesa ali delavnic in poletnih šol poglobljali in širili svoje znanje.

Študenti Oddelka za arheologijo in dediščino in Oddelka za zgodovino Fakultete za humanistične študije Univerze na Primorskem v okviru diplomskega in podiplomskega izobraževanja pripravljajo seminarske in zaključne naloge vezane na arheološke dediščino Izole in Simonovega zaliva, sodelujejo pri pripravi in izvedbi javnih prireditev (npr. literarni večer na temo rimske literature, mednarodni dan muzejev, poletna muzejska noč, dan odprtih vrat (slika 5) ter sodelujejo kot vodiči po parku ali izvajalci in pomočniki v okviru pedagoških delavnic), prav tako pa seveda sodelujejo pri arheoloških raziskavah in konservatorskih posegih v parku. Na ta način so nadgradili študijske vsebine na 1. in 2. stopnji študija in pridobili tudi praktične izkušnje za delo, poleg tega pa je njihovo delo ves čas pod nadzorom mentorjev – predavateljev in asistentov.

Poletna šola muzeologije, ki od leta 2007 poteka vsako leto v Piranu in jo organizirata Fakulteta za humanistične študije in Inštitut za dediščino Sredozemlja ZRS UP, v sodelovanju s Forumom slovanskih kultur in Mednarodno

³ Konservatorski načrt so izdelali Martin Kavčič, Martina Kikelj-Lesar, Igor Peršolja iz ZVKDS - Restavratorski center, Marko Stokin iz ZVKDS - OE Piran in Katharina Zanier iz UP ZRS IDS. Upravljaljski načrt sta pripravili Irena Lazar in Katharina Zanier iz UP ZRS IDS, s sodelovanjem Marka Stokina iz ZVKDS.

šolo muzeologije iz Celja, je vsebine svojega izobraževanja v letih 2009, 2010 in 2013 prav tako povežala z dejavnostmi vile v Simonovem zalivu. Vežane so bile posebej na teme muzeji in turizem, muzejske prezentacije ter muzeji in sodelovanje z lokalno skupnostjo.

Slika 7: Literarni večer z naslovom *Arhitekt, filozof in poet spregovorijo o rimski vili*, ki so ga pripravili študenti FHŠ UP pod mentorstvom doc. dr. Gregorja Pobežina in podpisane (foto Ivana Pintarič).

Vila je bila vključena tudi v program mednarodne študentske arheološko delavnice Workshop Alpe Adria, ki je potekala l. 2011 in 2012 v organizaciji Avstrijskega arheološkega Inštituta z Dunaja, Univerze z Dunaja, Koroškega deželnege muzeja iz Celovca in Inštituta za dediščino Sredozemlja ZRS UP.

Promocija in popularizacija arheološkega parka

Občina Izola v zadnjih letih pospešeno razvija svoje turistične potenciale in iz nekdanjega ribiškega mesteca se je že razvila v zanimivo turistično destinacijo. V ta namen podpirajo in sofinancirajo številne projekte s področja kulture in dediščine. Ker v Izoli ni muzeja ali sorodne inštitucije za premično dediščino, vidijo v razvijanju arheološkega parka Simonov zaliv in z njim povezanih vsebin in aktivnosti dodatno možnost za obogatitev turistične ponudbe in razvoj kulturnega turizma v mestu in okolici. Izvajanje programa v obmorski vili je zaradi interesa Oddelka za družbene dejavnosti in finančne pomo-

či Občine Izola toliko lažje, prav tako je vzpostavljeno sodelovanje s TIC Izola, Mestno knjižnico Izola, Borzo znanja, Srednjo gostinsko in turistično šolo Izola (slika 6), dodatno finančno pomoč pa v tem trenutku nudi izvajanje strateškega projekta ParSJAd (2009–2013; www.zrs.upr.si/mednarodni_projekti).

Slika 8: Študenti FHŠ UP med ogledom in vodstvom po odlično ohranjenih ostankih antičnega Herculaneuma novembra l. 2011 (foto Ivana Pintarič).

V tem okviru smo od leta 2006 dalje arheološko najdišče najprej očistili in uredili, vzpostavili redno vzdrževanje in nadzor najdišča in izdelali kopijo rimskega mozaika. Za obiskovalce smo postavili informativne panoje v štirih jezikih, uredili klopi, natisnili promocijsko gradivo, pripravili spominke in maskoto za otroke ter oblikovali program za javnost s pedagoškimi in andragošskimi delavnicami, ki ga izvajamo in dograjujemo od leta 2009 dalje. Delavnice na temo izdelovanja mozaikov (slika 7), antičnega nakita, prehrane, kamnoseštva, keramike, fresk, antičnih iger in plesa izvajamo v sodelovanju z našimi študenti in zunanji strokovnjaki za posamezna področja (Megi Uršič Calzi, Marko Zelenko, Snježana Karinja...). Obogaten program vile v Simonovem zalivu smo vključili tudi v mednarodni program ICOM-a 18. maj – dan muzejev, skupno slovensko manifestacijo Poletna muzejska noč, ki poteka vsako leto junija in mednarodni dan turizma 27. september. Ob tem smo med drugim pripravili javna strokovna vodstva, predstavitev promocijskega filma,

delavnice za otroke in odrasle, literarni večer na temo Arhitekt, filozof in poet spregovorijo o rimski vili (slika 8), pokušino rimske kulinarike, predstavitev rimske noše ipd.

Ob koncu sezone na tiskovni konferenci predstavimo rezultate preteklega leta in pripravimo priložnostno razstavo izdelkov, ki nastajajo v okviru pedagoških in andragoških delavnic. Poleg slednjega in strokovnih vodstev v parku ponujamo kulturni in raziskovalni dan za srednje šole, mladinske raziskovalne tabore ter izvedbo izobraževalnih vsebin v sodelovanju z šolami in vrtci v Izoli, Kopru in Piranu ter širše. Najdišče je v poletnih mesecih odprto za ogled vsak dan, o vili pa jim spregovore usposobljeni vodniki.

Leta 2010 smo v sodelovanju s podjetjem Flux in Decibel d.o.o. posneli dokumentarno-promocijski film o vili, v katerem so kot statisti sodelovali naši študenti. Film je na voljo obiskovalcem parka, turistom in vsej zainteresirani javnosti. Scenarij in režija sta delo Jadrana Sterleta, s strokovnim sodelovanjem Irene Lazar in Katharine Zanier. S promocijskim filmom smo se novembra leta 2010 predstavili tudi na Mednarodni sredozemski borzi arheološkega turizma v Paestumu v Italiji in to povezali še s strokovno ekskurzijo (slika 9) Oddelka za arheologijo in dediščino FHS UP.

V letu 2013 sta tako program 1. stopnje Kulturna dediščina kot edini program v Sloveniji, ki pokriva in izobražuje na širšem področju kulturne dediščine, kot tudi program 2. stopnje Arheološka dediščina Sredozemlja po šestih letih izvajanja že uspešno prestala postopek ponovne akreditacije in prenovljeni in izboljšani na osnovi dosedanjih izkušenj bomo nadaljevali izobraževanje novih generacij.

Summary

The programmes “Cultural Heritage”, “Archaeological Heritage of the Mediterranean” and “Heritage Tourism”, all part of study curricula of the Faculty of Humanities of the University of Primorska, address cultural heritage in the broadest sense of the term, combining various elements of practical training and research work and provide a varied employment range for the graduates. The study courses are innovative and unique in the Slovenian university community; the heavily interdisciplinary study course “Heritage Tourism” is even the first of its kind in Slovenia to fill the void in higher education in the field of tourism and heritage, where these two independent disciplines overlap, but not integrate in a combination of topics. Heritage programmes provide opportunities for professional employment within the framework of public institutions for the protection and promotion of cultural heritage, opening up the employment within the framework of national, regional and thematic museums, regional units of the Institute for the Protection of Cultural Heritage of Slovenia or the Institute for the Protection of Natural Heritage of Slovenia. The broad general knowledge and knowledge of cultural heritage enables graduates to seek employment opportunities within cultural editorial boards of different

media, while their knowledge of legal procedures enables them to work in public administration in the field of heritage documentation and cultural and tourism activities coordination, in tourism in relation to the incorporation of heritage into tourism supply, in non-governmental organisations for heritage protection and preservation; in addition, the possibility of self-employment in culture- and in heritage-related activities and promotion should be emphasized.

Literatura

- Calzi Uršič, M. (2007):* Poročilo o izdelavi mozaika. Neobjavljeno poročilo, ZVKDS, OE Piran.
- Groh, S., Guštin, M., Lazar, I., Sedlmayer, H. (2009):* . Neue Forschungen in der römischen Villa marittima von San Simone / Simonov zaliv bei Izola, Slowenien. Archäologie Österreichs, 20/1, 53–57.
- Groh, S., Sedlmayer, H. (2008):* Die Grabungen in der römischen Villa Marittima von San Simone / Simonov zaliv bei Isola / Izola, Slowenien. Annales, Series Historia et Sociologia, 18, 385–396.
- Groh, S., Sedlmayer, H. (2009):* Nuove ricerche nella villa marittima romana di san Simone / Simonov zaliv presso Isola / Izola (Slovenia). Aquileia Nostra, 80, 233–258.
- Jenko, M. (ur.) (2012):* Slovenski muzeji v 21. stoletju. Kako naprej. Zborovanje Slovenskega muzejskega društva 2012, 12.-13.10.2012 Maribor. Ljubljana, SMD.
- Lazar, I. (2011):* Rimska vila Simonov zaliv – možnosti prezentacije mozaikov / La villa romana nella baia di San Simone – possibilità di presentazione dei mosaici. V: Stokin, M., Kramar, S. (ur.): Mozaiki severnega Jadrana / I mosaici dell'alto Adriatico. Ljubljana, Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Vestnik 24, 161–174.
- Lazar, I. (2012 (in print):* Villa marittima in Simonov zaliv (Slovenia) – heritage studies and archaeological park. V: Acta of the International symposium, Prague, 21st - 22nd March 2011.
- Lazar, I. (2013 (in print):* Heritage Education and collaboration with local community. Case study: University of Primorska. Museology helps vision come true. V: Acta of the Conference of 10th anniversary of Baltic Museology School, 19th July 2013, Rundalle Palace, Latvia.
- Miškec, A. (2008):* Intervju – Prof. ddr. Mitja Guštin., Argo, 51/2, 20–52.
- Mušič, B. (2006):* Poročilo o geofizikalnih raziskavah v Simonovem zalivu. Neobjavljeno poročilo, ZVKDS, OE Piran.
- Panjek, A. (ur.) (2012):* Istrski praznik. Preteklost, sedanjost, avtentičnost. Šagre in ljudski prazniki v severni Istri. Koper, Univerzitetna založba Annales.

- Roženbergar, T. (2012): Šola muzeologije Celje med teoretičnim in praktičnim usposabljanjem. V: Jenko, M. (ur.): Slovenski muzeji v 21. stoletju. Kako naprej. Zborovanje Slovenskega muzejskega društva 2012, 12.-13.10.2012 Maribor – Ljubljana, SMD, 53–56.*
- Stančič, H., Zanier, K. (ur.) (2012): Heritage Live – Upravljanje dediščine z informacijskimi orodji. Koper, Univerzitetna založba Annales.*
- Stokin, M. (2001): Simonov zaliv. Antična vila. Annales, Series Historia et Sociologia 11/2 (26), 405–412.*
- Stokin, M. (2002): Rimska vila v Simonovem zalivu – možnost spomeniškovarstvene prezentacije arheološkega najdišča. V: Hoyer, S. A. (ur.): Kultura na narodnostno mešanem ozemlju Slovenske Istre. Ljubljana, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 87–108.*
- Stokin, M., Zanier K. (2011): Simonov zaliv / San Simone. Vestnik XXIII. Ljubljana, Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije.*
- Zanier, K. (2008): La villa maritima di S. Simone a Izola / Isola (Slovenia). Progetti e interventi per la valorizzazione scientifica e turistica. V: Vesuviana. Archeologie a confronto, Atti del convegno internazionale., Bologna, Antequem, 2009, 321–328.*

NAVODILA ZA AVTORJE

Revija objavlja primarno v slovenskem jeziku, toda tudi v večjih svetovnih jezikih (angleščina, nemščina, francoščina, ruščina). V objavo se sprejmejo tudi članki v cirilici. V primeru tujejezičnega članka morata biti izvleček in povzetek poleg angleščine obvezno v slovenskem jeziku. Za oboje poskrbi avtor.

Članek (praviloma v obsegu 7000, vendar največ 10.000 besed) naj ima na začetku: 1) naslov ter ime in priimek avtorja/-ice; 2) izvleček v slovenskem in abstract angleškem jeziku, do 250 besed; 3) ključne besede v slovenščini in angleščini (do 5); 4) kratko predstavitev avtorja/-ice (do 100 besed v slovenščini in angleščini), navedena naj bo tudi organizacija zaposlitve. Članek naj po razpravnem besedilu vsebuje še: 1) povzetek v slovenščini in angleščini ter 2) seznam virov in literature.

Prispevki naj bodo napisani v knjižni slovenščini (ali v knjižni različici katerega tujih jezikov, v kolikor gre za tujejezično delo) ob upoštevanju veljavnega pravopisa, v nasprotnem primeru si uredništvo pridržuje pravico, da članka ne recenzira oziroma ga zavrne.

Če je prispevek že bil objavljen v kaki drugi reviji ali če čaka na objavo, je treba to izrecno navesti.

Prispevek naj ima dvojni medvrstični razmik, tip črk naj bo Times New Roman, velikost 12 pik (v opombah 10). Besedilo naj bo levo poravnano, strani pa zaporedno oštevilčene. Odstavki naj bodo ločeni s prazno vrstico.

Uporabiti je mogoče do tri hierarhične nivoje podnaslovov, ki naj bodo oštevilčeni (uporabljajte izključno navaden slog, v prelomu bodo ravni ločene tipografsko): 1. – 1.1 – 1.1.1

Za poudarke uporabite izključno *ležeči* tisk (v primeru jezikoslovnih besedil, kjer so primeri praviloma v ležečem tisku, lahko za poudarke izjemoma uporabite polkrepki tisk). Ležeče pišete tudi besede v tujih jezikih. Raba drugih tipografskih rezov (podčrtano, velike male črke, krepko kurzivno ...) ni dovoljena. Ne uporabljajte dvojnih presledkov, prav tako ne uporabljajte preslednice za poravnavo besedila. Edina oblika odstavka, ki je dovoljena, je odstavek z levo poravnavo brez rabe tabulatorjev prve ali katerekoli druge vrstice v ostavku (ne uporabljajte sredinske, obojestranske ali desne poravnave odstavkov). Oglate oklepaje uporabljajte izključno za fonetične zapise oz. zapise izgovarjave. Tri pike so stične le, če označujejo prekinjeno besede... Pri nedokončani misli so tri pike nestične in nedeljive... Prosimo, da izključite funkcijo deljenja besed.

Sprotno opombe naj bodo samoštevilčene (številke so levostično za besedo ali ločilom – če besedi, na katero se opomba nanaša, sledi ločilo) in uvrščene na tekočo stran besedila.

Citati v besedilu naj bodo označeni z dvojnimi («»), citati znotraj citatov pa z enojnimi (") narekovaji. Izpuste iz citatov in prilagoditve označite s tropičjem znotraj poševnic /.../. Daljše citate (več kot 5 vrstic) izločite v samostojne odstavke, ki jih od ostalega besedila ločite z izpustom vrstice in umikom v desno. Vir citata označite v okroglem oklepaju na koncu citata. Če je avtor/-ica naveden/-a v sobesedilu, priimek lahko izpustite.

V besedilu označite najprimernejša mesta za *likovno opremo* (tabele, slike, skice, grafikone itd.) po zgledu: [Tabela 1 približno tukaj]. Posamezne enote opreme priložite vsako v posebni datoteki (v .eps, .ai, .tif ali .jpg formatu, minimalna resolucija 300 dpi, tabele prilagajte v posebni datoteki v formatu .doc, grafe pa v formatu .xls, kjer naj ob grafu stoji tabela, ki je podlaga za graf). Naslov tabele je nad tabelo, naslov grafa/slike pa pod grafom/sliko.

Prostor, ki ga oprema v prispevku zasede, se šteje v obseg besedila, bodisi kot 250 besed (pol strani) ali 500 besed (cela stran).

Ob oddaji preda avtor uredništvu članek v formatu .doc in hkrati tudi .pdf.

Za citiranje literature in za pripravo seznama uporabljene literature se uporablja *izključno stil Chicago, in sicer v obliki, kot je aktualna, tj. v svoji 16. izdaji* (<http://www.chicagomanualofstyle.org/home.html>, 16. izdaja na razpolago na zahtevo tudi pri uredniku izdaje)

1: *Enoavtorska monografija*

- Polna oblika reference pod črto: Pollan, *The Omnivore's Dilemma: A Natural History of Four Meals* (New York: Penguin, 2006), 99–100.
- Kratka oblika reference pod črto: Pollan, *Omnivore's Dilemma*, 3.
- Navedba v virih in literaturi: Pollan, Michael. *The Omnivore's Dilemma: A Natural History of Four Meals*. New York: Penguin, 2006.

Založba Univerze na Primorskem
www.hippocampus.si
ISSN 2350-5443

